Hayat

TARİH

MECMUASI

SCANFAN

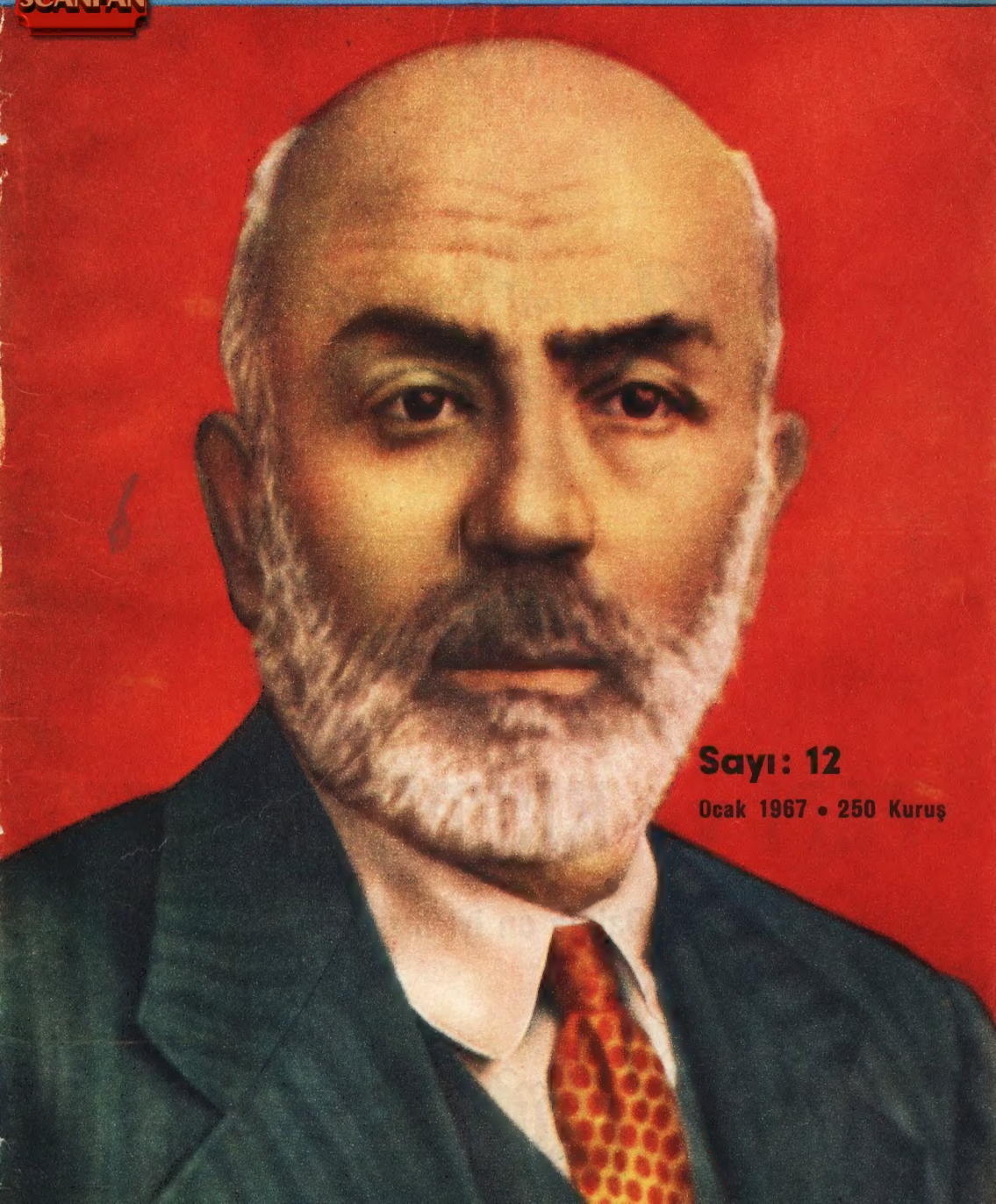

Sayı: 12

Ocak 1967 • 250 Kuruş

1967

Yeni yılınızı kutlar,
sağlıklar ve başarılar
dileriz

640

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Reklâmcılık — 3911

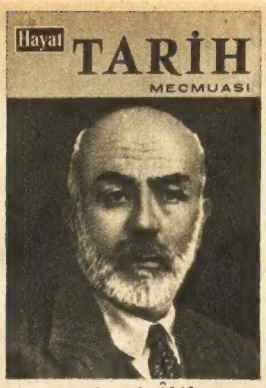

Mehmed Âkif

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

İstiklâl Marşımız 4
Ölümsüz Şair: Mehmed Âkif 9
Eski Türk Yemekleri 16
Dev Şehirler 18
Altaylar'da Hun Devri Kültürü 22
Milletlerarası Ün Yapan Bir Hekimimiz 26
Midhat Paşa'nın Ölümü 31
Bir Bahriyeli'nin Hâtıraları 34
Bir Asır Önce 40
Mihrimah Camii 41
Taşıdığımız İsimlerin Hikâyesi 44
Osmanlılar'da Mimarlık Teşkilâtı 45
Ahmed Ateş 53
Türk ve İslâm Eserleri Müzesi 55
Çora Batır 60
İstanbul'un Dünü ve Bugünü 64
Tarihte İlk Uçan Türkler 66
Beyaz Saray ve A.B.D. Başkanları 70
Tarihte Sağır ve Dilsizler 76
Düşman Selânik Kapılarında (Vâsıf Bey'in Hâtıraları) . . . 78
Yüz Yıl Aranan Hazine 84
Tarihe Akan Bir Ay 86
Zalim Vezir Nasûh Paşa 87
Çizgilerle Tarih 90
II. Dünya Savaşı'nda Türkiye 92
Kitaplar Arasında 96
Tarih Postası 97

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Ocak 1967 Yıl: **2** Cilt: **2**
Sayı: 12 Sıra: 24

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 12 07

"Korkma, Sönmez!..,,

İstiklâl Marşımızın Mânası

Mehmed Âkif

Yazan: Nihad Sami BANARLI

MEHMED Âkif gibi, demir iradeli, sağlam karakterli, geniş kültürlü, büyük bir iman adamı yetiştirmiş olmamızı çekemeyenler çoktur. Âkif, eğer Bülbül şiirini, Çanakkale Şehitleri'ni, hele İstiklâl Marşı'nı söylememiş olsaydı, bugünkü muarızları, ona hücumu belki de lüzumsuz görürlerdi.

Fakat, büyük bir milletin millî ve dinî îmanını ebediyyen ayakta tutacak kudretteki böyle şiirlerdir ki, Âkif'in üzerine sürekli şimşek çeken dil, sanat ve îman âbideleri olmuştur.

Millî ve dinî terbiyesini fen kültürüyle bütünlenmiş; iki Doğu, bir de Batı dilini anadili ölçüsünde öğrenmiş ve bu sağlam vasıtalarla geniş bir kültür ve tefekkür seviyesine varmış bu yıkılmaz şaire atılan kayaların asıl hedefi budur.

Gerçi Âkif'e doğru birbirini iterek koşan kin ve garez dalgaları onun, sanat ve îman dünyamıza dikilmiş mânevî heykelinin dizlerine bile çıkmış değildir. Çünkü iri kayalar, kendilerine saldıran dalgaları, bulanık ve köpürmüş de olsalar, söndürür ve yine temiz kalırlar.

Milletleri millet yapan büyük adamları, o milletin genç nesillerinin gözünden düşürmek, maddî ve mânevî ihtilâllerin eski ve eskimiş taktiğidir. Bu taktik hemen her memlekette er geç mağlûp olduğu halde yine de düştüğü yerde yangın çıkarmasını bilir.

İstiklâl Marşı'nın her fırsatta, her millî heyecan ânında coşkunlukla söylenir ölümsüzlüğü, Âkif düşmanlarını mağlûp eden hâdisedir. Onun, üzerine en çok şimşek çeken şiiri, bu marş manzumesidir. Millî vicdana yerleşmiş bu tarihî manzumeyi ne yapıp yapıp değiştirmek isteyişlerin de asıl sebebi budur: İstiklâl Marşı'nın, milletine ve millî vicdana çok yakışması...

Çünkü İstiklâl Marşı güzeldir. Bu güzellik önce, onun sağlam ve yüksek mânasındadır; bu mânanın, her bakımdan çok incelmiş, çok yükselmiş, güzel sesli, erkek sesli bir Türkçe ile haykırılmış olmasındadır.

İşte, hatırlayanlar olacaktır ki 1950 senesinde İstiklâl Marşı'na bir hücum kampanyası açılmıştı: Bu marşın bilhassa ilk iki mısraı, mânasızlık ve mantıksızlıkla suçlanıyordu:

Bir millî marş, başında, Türk milletine nasıl olur da «Korkma!» denebilirdi? Bu millet, esasen korku bilmez milletti. Hele, şafaklarda yüzmek; şafak vakti gibi, gittikçe ağarması, aydınlanması mukadder bir doğuş zamanını, sönme korkusu ile birleştirmek ne büyük mantıksızlıktı?

Hücumlar, gün geçtikçe tam bir saygısızlık ölçüsü alıyordu. Bu marşı çok seven, onu anlayan, yıllar yılı onunla heyecanlanmış, hattâ onunla istiklâl kazanmış bir milletin çocuklarına bu marş jurnal ediliyordu.

28 Ocak 1950'de Hürriyet gazetesinde bir yazı çıktı. Adı, İstiklâl Marşı'nın Mânası idi. Bu yazı, hayır diyordu, yanılıyorsunuz. Bu marş sizin sandığınız mânada veya mânasızlıkta değildir. Aksine, Türkçe'nin bütün inceliklerini bilen bir şair tarafından, tam bir lisan sağlamlığı içinde söylenmiştir.

Aynı yazıda bu «karşı iddia» isbat ediliyor, bunun için de kelimelerin bilinmesi zarurî mânaları veriliyordu.

Bu yazı, büyük kampanyayı uzun müddet susturdu. Fakat aradan 16 sene geçti. Zaman, gene yıkıcı emellerin kafasınca işledi. Bu zaman içinde en şiddetle yıkılan âbide Türkçe oldu. Yıkıcı ve uydurma dil akımı, Türkçe'nin yalnız kelimesini, yalnız cümlesini değil, bütün mantığını tartakladı. Bu arada İstiklâl Marşı da bir başka dille söylenmiş gibi, günün yıkık türkçesinden uzakta kaldı. Bugün bu âbide marşın en mühim mısralarının mânasını tekrar yazmak, hem de daha izahlı yazmak mühim vazife oldu.

Bu yazı, şimdi o vazifeyi yerine getiriyor:

Her dilin, bir takım söz ve söyleyiş incelikleri vardır; dilin dehâsından ve asırlarca işlenmesinden doğan ifade sırları vardır. Dillerde anahtar kelimeler vardır ki, mânası nice iz'ana kapalı cümlelerin ve mısraların hazinesini açar. Bunun için o dildeki umumî üslûbu, dilin yapısını, cümle ve mısra mîmarîsini; kelimelerin tarihini, kısaca o dili iyi bilmek gerekir. Böyle bir bilgi, bilhassa dili öğrenme yaşında ve durumunda olanlara hususî bir okuma metodu ile öğretilir. Metodun ilk şartı kelimeleri bilmek ve onlara büyük kıymet vererek yetişmektir. Diller, asırlarca, en çok ses bakımından güzelleşip tekâmül ettikleri için de okumanın diğer büyük bir şartı, kelimelerden yükselen ses'i duymaktır. Böyle bir görüş ve anlayışla okunduğu takdirde, İstiklâl Marşı'nın, kapalı hattâ mânasız sanılan nice mısraları, güneş ışığında parıldar. Bir mektepte okumadıkları halde, Türk saz şiirinden, mâni, koşma, destan ve türkülerden yükselen sesi duymaya alışık oldukları için, okumamış Türk halkının böyle sözlerdeki mânayı sezmeleri çok de-

ta okumuşlardan daha sağlam bir irfan temeline dayanır.

İstiklâl Marşı, 1921 yılında yazılmıştır. Bu tarihte Anadolu'nun nice şehri düşman işgalindeydi. Muazzam bir imparatorluğu dört yılda kaybeden Türk milletinin istiklâlî tehlikedeydi. Yunanlılar, Batı Anadolu'da ancak Yunan ordusuna yakışır, vahşî bir üslûpla ilerliyorlardı. Türk orduları henüz derlenip toparlanmış değildi.

Bu hengâme içinde geleceğe ümitle bakmak çok zordu. Buna rağmen Mehmed Âkif, Türk milletinin geleceğinden ve Türk îmanının zaferinden ümidini kesmeyen, sağ bir duygu içindeydi. İstiklâl Marşı'nda söylediği:

Garb'in âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var!

inancıyla doluydu. Türk askerindeki bu millî ve dinî îmanı, o, daha Çanakkale şehitleri için söylediği âbide şiir'in duygularıyle dolup taştığı zamanlarda görmüştü.

İstiklâl Harbi başlayınca, belki de en müslümanımız olduğu halde Âkif, Halifenin emrini, şeyhulislâmın fetvâsını dinlemeyerek Anadolu'ya koştu. İstanbul'dan Ankara'ya kadar hemen hemen yürüyerek gitti. Giderken de inandığı milletini daha yakından gördü ve her yerde onu coşturacak sözler söyledi, vaazlar verdi.

Aynı günlerde vatan topraklarını adım adım dolaşmaktan doğan bir cesaretle bu topraklara:

Ey benim her taşı bir mâbed-i îman yurdum
Seni er geç bana bir gün verecek mâbûdum!

diye seslenen O'ydu.

Sonra, Bursa şehri düşünce, Bülbül şiirini yazdı. O kadar ruhanî bir fetih ve kuruluş şehrinin; bir camiler ve türbeler diyarının düşman eline geçmesi yürekler acısıydı. Üstelik, bir Yunan subayı, Bursa'da Sultan Osman'ın türbesi kubbesine çıkarak Osmanlı Devleti'nin kurucusuna hakaret savurmuştu.

Böyle bir ıstıraptan doğan Bülbül şiirinde yalnız ıstırabın ve şiirin yüceliği değil, aynı zamanda Türkçe'nin sırları vardır. Bu şiirde Türk dilinin, canlı varlıkmış gibi, ıstırapdan inleyen sesi duyuluyordu. Şiirin:

Eşin var, âşiyânın var, bahârın var ki beklerdin,
Kıyâmetler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
O zümrüd tahta kondun, bir semâvî saltanat kurdun,
Cihânın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun!
Bugün bir yemyeşil vâdî, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin, hânümânın şen, için şen, kâinâtın şen.
Neden öyleyse mâtemlerle eyyâmın perîşandır,
Niçin bir katracık göğsünde bir umman hurûşandır?

gibi mısralarından yükselen sesleri farkedenler hemen duyarlar ki, bu şiirde kelimeler ağlıyor... Bu ağlayış, Bülbül şiirini meydana getiren kelimelerin nice hecelerinde ısrarla tekrarlanan ın, ın, un, in, in, ın seslerinin ahengindedir.

Türkçe'nin sırlarından biri olan böyle alliterasyon'ların yine böyle şiirlere bilerek değil de kendiliğinden gelip sıralanması, ancak dilin dehasını kavramış büyük şairlerin eserlerinde görülen mazhariyettir.

İşte Türkçe'yi, bir şehrimizin kaybı için böylesine inleten büyük şair, bir gün, bu milletin ve bu vatanın istiklâli için şiir söylerse, bu şiir elbette o ulvî heyecana yakışacaktı.

Nitekim öyle oldu:

O günlerin ıstırabı sonsuzdu. Millet kan ağlıyordu. Bakışlar, nerde bir al görseler, şiddetle ürperiyor, her alı bayrak sanıp onun geleceğinden endişe ediyordu Acaba bütün Balkanlar'da, Kafkaslar'da ve dünkü yurdun daha nice ülkelerinde ve adalarında olduğu gibi, bu bayrak, anavatan'da da bir gün sönecek miydi?

Bir milletin bütün gönülleri bu en büyük azab içinde iken, yurtta yine akşamlar oluyordu. Yine ufuklarda bayrak renkleri yanıyor ve sonra sönüyordu. Bir gurup ufkuna bakan gözler; önce hiç sönmeyecek sanılan bu al renk tufanları, kısa zamanda yok olup da yerini karanlıklar sarınca, ister istemez, aynı sızıyı duyuyordu:

— Acaba al bayrağın sonu da böylece sönmek midir?

İşte Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı'nda yükselen erkek sesi, vatan semalarında böyle zamanda gürledi:

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak!

Neden?

Çünkü korkmak, her zaman ödü patlamak mânasında değildir. Korkmak, çoğu zaman, asîl bir his, bir endişe'dir: «Çocuğun, çok ateşi var, doktor, korkuyorum!» diyen bir annenin asil korkusu gibi...

Bir tren istasyonunda, bir uçak alanında tren veya uçak gelmeyip de yolları kar, ufukları karanlıklar sarınca: « — Geciktiler, yolda kalmalarından, bir kazaya uğramalarından korkuyorum!» diyenler, hiç bir zaman bu sözü can korkusuyla söylemiş değillerdir.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak!

Çatma, kurban olayım, çehreni, ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül; ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl...

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım.
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar.
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma... Nasıl böyle bir imanı boğar
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın!
Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın.
Doğacaktır sana vadettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın!

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı...
Düşün, altındaki binlerce kefensiz yatanı...
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır atanı;
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı...

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Huda
Etmesin tek, vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.
Bu ezanlar, ki şehadetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder, varsa, taşım;
Her cerîhamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır rûh-i mücerret gibi yerden nâşım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl...
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl!
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Demek ki korku, her zaman ödleklik değil, çok zaman bir fazilet, bir asil his, bir endîşedir.

İstiklâl Marşı şâiri ise, büyük milletine seslenerek, şunu söylüyor:

— «Senin için bu endîşe de yoktur. Batı ufuklarını kaplayan bu al renk sönebilir. Hattâ sönecektir. Çünkü onun ardında, bu rengin sönmemesi için, kanının son damlasını vermekten çekinmeyen, büyük bir millet yoktur. Rengi, şafak renginde alevlenen al sancak ise sönmez! Çünkü onun sönmesi için bu yurdun üzerinde tek bir tüter ocak kalmaması; tek bir aile, tek bir Türk kalıncaya kadar, Türk milletinin millet halinde ölmesi lâzım gelir.

Bu da mümkün değildir.

Ancak, İstiklâl Marşı'nın daha ilk mısrâlarında böyle bir mâna olduğunu anlamak için bu mısralardaki kelimelerin mânasını iyi bilmek lâzımdır. Çünkü Marş'ın ilk mısraındaki şafak kelimesi, orada, bugünkü yaygın mânasında değildir. Orada şafak, kendi hakikî mânasında kullanılmıştır. Buna göre şafak, «Gün doğmadan önce Doğu ufkunda beliren kızıl aydınlık» değil; bunun tam aksine, «Güneş battıktan sonra Batı ufkunda kalan al aydınlık» demektir. Kısaca, şafak, bu mısrada sabah değil, akşam'dır; güneşin doğuşunu değil, batışını anlatır.

Bunun içindir ki, güneş doğarken endîşe'ye kapılmayan gönüller, o ıstırap yıllarında güneş batarken bu endîşe'yi bütün şiddetiyle duymuşlardır. Demek ki, mesele, her şeyden önce kelime'nin mânasındadır.

Bize, burada kelime'nin akşam ve gurub mânasını düşündüren diğer «anahtar kelime» sönmek sözüdür: Çünkü ancak akşam şafağı'dır ki, gittikçe söner. Sabah şafağı ise, gittikçe sönmek şöyle dursun, gittikçe aydınlanır. O halde burada sönmesinden korkulan şafak, yerini karanlıklar alan, yani sönen şafaktır. Düşünmek lâzımdır ki, Mehmed Âkif gibi, dilin ruhuna, mantığına kuvvetle nüfuz etmiş bir büyük şair, böyle ciddî ve mütekâsif bir söyleyişte boş ve mânasız bir kelime kullanamaz. Hattâ yüzmek sözünü bile. Çünkü yüzmek fiilinin Türkçe'deki mânalarından biri, su üstünde durmak'sa, diğer bir mânası da bir bolluk ifadesidir. Filân kimse servet içinde yüzüyor, diyenlerin söylemek istedikleri, servetin bolluğudur.

İstiklâl Marşı'nda Âkif, bu kelime ile, akşam ufkunda duran al rengin bolluğunu belirtmiş, şiirinde zengin bir gurub tablosu çizmiştir.

Şafak kelimesinin, türkçede gurub mânasında yani ufuktaki akşam kızıllığı için

hiç kullanılmadığı iddiası yanlıştır. Evvelce bir yazımızda daha belirttiğimiz gibi, (Şafak Sözüne Dâir, Hürriyet, 6 Şubat 1960) bu kelime öteden beri Türkçe'de akşam kızıllığı mânasında kullanılmıştır. Şair Bâkî'nin bir Ramazan ayı'nın ilk görünüşü için söylediği kasîdenin

Dehr bir şâh-ı sepend urdu felek micmerine
Meh-i nev sanma şafakdâ görünen zâr ü nizâr

beytinde yahut Şeyh Galib'in:

Çeşm-i sevdâ-zedeyê eşkim edüb hûn-ı şafak
Renginê şâm-ı gamın ben de boyandım bu gece

söyleyişinde şafak, akşam kızıllığıdır.

İstiklâl Marşı'nın her kıtası üzerinde durmak, sözü fazla uzatmak olur. Fakat bir şiirin zevkine varmak için sesinin bilinmesi ne kadar lüzumludur. Meselâ İstiklâl Marşı'nın şu dördüncü mısraı:

O benimdir, o benim milletimindir ancak!

nasıl okunacak? Bilhassa «benim milletimindir» sözü nasıl söylenecek? O «benim milletimindir» mi? Yoksa, o benim «milletimindir» mi? Bir çokları bunu ikinci sesle söylüyor ki, doğrusu birinci söyleyiştir. Neden? Bunu o tarzda birkaç defa söyleyince sebebi de mânası da çok iyi anlaşılır.

Burada ehemmiyetle belirtmek ve tekrarlamak yerinde olur ki, Türk İstiklâl Marşı, gerek söz gerek şiir kalitesi bakımından yeryüzündeki millî marşların hiç birisiyle ölçülemiyecek kadar üstün ve zengin mânalı bir şiirdir. Bu marşı, Türk milleti gibi, hükümran olmak için yaratılmış bir milletin bir gün İstiklâl Harbi yapmasındaki büyük tezadı çok iyi kavramış bir şâir söylemiştir.

Bu marşın:

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak, toprağı sıksan, şühedâ!

gibi mısraları, şiir ve mısra haline konulmuş, dokuz asırlık, bütün bir Türk tarihi ve bütün bir Türkiye toprağıdır. Bu kadar büyük bir tarihi ve bu kadar mukaddes bir vatanı bu derece kuvvetli iki mısra içine sığdıran bir şair, milleti tarafından ne ölçüde sevilse ve övülse lâyıktır.

Aynı marşın:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım!
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım,
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım!

mısrâları, bir tedâî güzelliğiyle de olsa, Ergenekon Türkleri'ni hatırlatır; tarihte dağ yırtmış bir millet olmanın hâtırasını ve gururunu tazeler. Yine aynı şiirin:

Ulusun, korkma, nasıl böyle bir îmânı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

mısraları da çok zaman hem yanlış anlaşılıyor, hem de yanlış okunuyor. Bir kere, buradaki «ulusun» kelimesi, «yücesin, büyüksün» mânasında değildir. Bu söz: «Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar (bırak) ulusun (dursun)! Merak etme, o tek dişi kalmış canavar, böyle bir îmânı boğamaz!» mânasındadır.

Âkif'in burada, medeniyet'e hücum ettiğini ileri sürerek, onu bir medeniyet düşmanı göstermeğe kalkanlara gelince, bunlar eğer çok cahil değillerse ne yaptıklarını bile bile kötü iş yapanlardır.

Bunlar, o yıllarda İngiliz, Fransız, İtalyan, hele Yunan işgali altındaki Türk illerinin yaşadığı ıstırabı bir an bile duymamış olanlardır. Hele, Yunanlılar'ın: «Biz Anadolu'ya medeniyet götürüyoruz!» diye dünya ölçüsünde kopardıkları yaygarayı, ne dışarıdan, ne de içlerinde duymamışlardır (1).

Çanakkale'de dize getiremedikleri Türk kudretini, müttefiklerimizin mağlûp olmalarıyle, yendiklerini sanan işgal kuvvetlerinin medeniyetleri kadar, Anadolu'da yapmadık zulüm bırakmayan «Yunan medeniyeti» (!) için de Mehmed Âkif, hakikatte çok nâzik bir lisan kullanmıştır.

İstiklâl Marşı'nın ilk mısraında şafak, akşam kızıllığı mânasında ise de bu kelime, aynı marşın son kıt'asında, bu sefer, sabah pembeliği ve gittikçe ağaran şafak mânâsındadır.

Böylelikle şâir, İstiklâl Harbi'nin başlangıcında al rengin gurubu ihtimaliyle mustarip gönüllere cesaret verir; ikinci kullanışta ise, onun bir sabah şafağı gibi parlayışındaki neşeyi bir müjde gibi söyler. Şu demek ki, bu şiir, büyük bir îmânın kıt'a kıt'a kuvvetlenmesi ve en kuvvetli kıt'ayla sona ermesi şeklinde, yüksek bir kompozisyondur:

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi halâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok ızmihlâl.
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet,
Hakkıdır hakka tapan, milletimin istiklâl!

sözleri, onun, istiklâl bir ümidken bile buna ne çok ve ne haklı olarak inandığını gösterir. Şâirin burada kullandığı ırkıma sözü de ayrıca mânalıdır. Çünkü başlangıçta islâmî bir ümmet şâiri vazifesini yüklenen Mehmed Âkif, giderek, islâmî Türk milliyetçiliği diyebileceğimiz bir îmânın yegâne büyük şâiri olmuştu.

---

(1) Bunu duymak ve öğrenmek için şimdi, şu esere bakılmalıdır: Yahya Kemal, Eğil Dağlar, Yahya Kemal Enstitüsü neşriyatı, İst. 1966.

Ölümsüz Şair

Mehmed Âkif

Yazan : Doç. Dr. Faruk K. Timurtaş

ÖLÜMÜNÜN 30. yıldönümünde (27 aralık 1936) aziz hâtırasını saygıyla andığımız Âkif, XX. asır Türk edebiyatının en önde gelen simalarındandır. İkinci Meşrutiyet (1908) inkılâbından sonra şiirlerini yayınlamağa başlayan Mehmed Âkif, kısa zamanda büyük şöhret kazanmış, devrinin en kudretli şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. 1908'den sonraki şiirimizin üç büyük şahsiyeti Mehmed Âkif, Ahmed Haşim ve Yahya Kemal'dir. Haşim, «sembolist», Yahya Kemal «neoklasik», Âkif «cemiyetçi» şiir görüş ve anlayışlarını temsil etmişlerdir. Mehmed Âkif, edebiyatımızda Namık Kemal ile başlayan «cemiyetçi» şiir cereyanının en büyük sanatkârıdır.

Mehmed Âkif'in şöhreti, ölümünden sonra azalmamış, bilakis daha artmış ve genişlemiştir. Türk halkının en tanıdığı, en çok sevip benimsediği şairimiz Mehmed Âkif'tir. Bunda, açık bir dille yazmasının, Türk milletinin üzüntülerini, dertlerini, ümit ve sevinçlerini dile getirmesinin ehemmiyetli rolü olmuş, İstiklâl Marşı'nın güftesini yazmış olması, adını ebedîleştirmiştir.

RAGÎF = ÂKİF

Mehmed Âkif, Fâtih'te Sarıgüzel mahallesinde 1873 (Hicrî 1290) yılında doğdu. Babasının ona verdiği «Ragîf» mahlası (Arapça'da bir çeşit ekmek mânasına geliyor), ebced hesabiyle doğum tarihini göstermektedir. Fakat, yaygın olmayan ve telâffuzu güç olan bu kelime, aile halkı ve mahalleli tarafından «Âkif» e çevrilmiş; nüfus cüzdanına da böylece geçmiştir.

Âkif'in babası Fâtih dersiâmlarından İpekli Tahir Efendi'dir. Titiz denecek kadar temizliğe düşkün olduğu için, aynı adı taşıyan öbür Fâtih müderrisinden ayırmak maksadıyle ona «Temiz Tahir Efendi» derlermiş. Tahir Efendi'nin babası, Arnavutluk'taki İpek'in Şuşisa köyü'nden Nureddin Ağa'dır. Âkif'in annesi Emine Şerife Hanım, aslen Buharalı bir aileden olup, Tokat'ta dünyaya gelmiştir.

Âkif ilk tahsiline dört yaşında Fâtih'te «Emir Buharî» mahalle mektebinde başladı, sonra resmî Fâtih iptidaî mektebini bitirdi. Bu sırada babasından Arapça öğrenmeye başlamıştı.

Orta tahsilini Fâtih Merkez Rüştiyesi'nde ve Mülkiye'nin idadî kısmında yaptı. Rüştiyede okurken gene babasından Arapça, Fâtih camiinde ders okutan Esad Dede'den Farsça gördü. Rüştiye son sınıfında iken Türkçe hocaları olan Hoca Kadri

Efendi'den (Mısır'a kaçıp orada «Kanun-ı Esâsî» gazetesini çıkaran zat) dil konusunda çok istifade etti. Âkif sekiz, on yaşında çocukken Kur'an hıfzına başlamıştır. Hocası Fâtih Camii baş imamı meşhur Arab Hoca idi. Şair, Kur'an'ı okuya okuya pişkin hale getirmiş ve hıfzı, Baytar Mektebi'ni bitirdikten sonra kendi kendisine tamamlamıştır.

Âkif'in babası, Mühürdar Emin Paşa'nın çocuklarının hocası olduğu için, bazı yazları paşa'nın Yakacık'taki köşkünde misafir olarak geçirirlerdi. Böylece Âkif, paşanın çocukları İbnülemin Mahmud Kemal ve Tevfik Beyler'le ders arkadaşlığı etmiş, onlarla beraber babasından ders okumuştur.

Âkif, idadî'de öğrenci iken, lisan ve edebiyat merakı yanında, güreşe de heveslenmişti. Devrin meşhur pehlivanlarından Kıyıcı Osman'dan güreş dersi almış, yağlı güreş yapmıştır.

Âkif 1889 yılında Mülkiye İdadisi'ni de birincilikle bitirdi.

Âkif'in Baytar Mektebi'nde okumak suretiyle müsbet ilimleri iyice öğrenmiş olması, onun fikir yapısına büyük ölçüde tesir etmiştir. Midhat Cemal'in dediği gibi, onun seciyesini, bu Kur'anlı ev, bu pehlivanlı mahalle ve bu rasathaneli mektep yapmıştır.

Mektebi bitirince Âkif, 750 kuruş maaşla Ziraat nazırlığı «Umûr'ı Baytariyye» şubesine memur tayin edildi. Vazife merkezi bakanlık olmakla beraber, müfettiş sıfatıyle sârî hayvan hastalıkları için Edirne'ye, orduya alınacak atlar için Adana, Halep ve Şam'a gitti. Bu seyahatler üç dört yıl kadar sürdü ve Âkif'in memleketimizi ve halkımızı yakından tanımasını sağladı. Onun cemiyetçiliği, halkçılığı üzerinde büyük tesirler icra etti.

İLK ŞİİRLERİ

Âkif'in basında çıkan ilk şiiri, «Kur'an'a Hitab» başlıklı manzumedir. Mektep mecmuasında neşredilmiştir (15 mart 1895). Ancak Âkif, asıl şöhretini 1908'den sonra kazanmağa başlamıştır.

1908 meşrutiyetinden sonra Eşref Edip ile birlikte «Sırat-ı Müstakim» mecmuasını neşrettiler. Âkif, bu haftalık mecmuanın başmuharrirliğini üzerine aldı. 1908'de Darülfünun Edebiyat Şubesi umumî edebiyat ve Osmanlı edebiyatı hocalıklarına tayin edildi. Ayrıca Dâr-ül-Hilâfe medreselerinde Türk edebiyatı müderrisliğine getirildi, bir ara medreseler müfettişliği de yaptı.

Âkif, devrindeki en mümtaz fikir, sanat ve ilim adamları ile yakından dostluk ve arkadaşlık kurmuştur. Bunlardan bil-

Zamanın büyük edipleri bir arada (soldan sağa): Cenab Şehabeddin, Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, Mehmed Âkif ve Sami Paşa-zâde Sezâi. Sağda ayakta duran Midhat Cemal.

Mehmed Âkif, torunu ile beraber.

hassa Emrullah Efendi, Fatin Hoca, Ferid Kam ve Hüseyin Kâzım Kadri'nin sohbetlerinden çok faydalanmıştır.

Mehmed Âkif, Fatin Hoca'nın delâletiyle bir ara İttihad ve Terakki Cemiyetine de girmiştir. Fakat, kısa bir zaman sonra, icraatı beğenmeyerek ayrıldı. Politika ile ilgisi bundan öteye gitmez.

Balkan Harbi dolayısıyle çok üzülen ve milletimizin ıstırabını şiirleriyle dile getiren Âkif, 1912 yılı sonunda seyahate çıkarak, Mısır'a ve Medine'ye gitti.

SEVR PAÇAVRASI!...

1914 yılında Harbiye nezaretindeki «Teşkilât-ı Mahsûsa» tarafından Almanya'ya, Berlin'e gönderildi. Bundan maksad, Umumî Harp'te müttefikimiz olan Almanlar'ın bize cemile olmak üzere, Müslüman esirlere iyi muamele yapmaları ve bu müstesna davranışın İslâm âlemince bilinmesini istemeleridir. Almanlar bu durumu Türkiye'nin yakından bilmesinde, görmesinde propaganda bakımından fayda ummuşlardı. Yine «Teşkilât-ı Mahsûsa» tarafından Emîr İbn-ür Reşid ile bazı siyasî meseleleri görüşmek üzere Arabistan'a gönderildi. Dört beş ay kadar süren bu seyahatten dönerken Âkif, Şam ve Beyrut'a uğradı. «Necid çöllerinden Medine'ye» adlı dinî lirizmin çok güzel bir örneği olan şiiri bu seyahatin mahsulüdür.

Mehmed Âkif millî mücadelenin başlaması üzerine Balıkesir'e giderek (şubat 1920), Zağanos Paşa Camii'nde halkı mücadeleye teşvik eden bir konuşma yaptı. Millî mücadelenin genişlemesi üzerine Anadolu'ya geçerek Konya isyanının bastırılmasında mühim bir rol oynadı, 1920 ekiminde Kastamonu'ya geçti. Buradaki Nasrullah Camii'nde: «Sevr paçavrasını mücahidlerimiz Şark tarafından yırtmağa başladılar. Şimdi beri taraftaki dindaşlarımıza düşen vazife, Anadolu'muzun diğer cihetlerindeki düşmanları denize dökerek o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır» şeklinde ümid aşılayıcı, mücadeleye sevk edici sözler bulunan meşhur konuşmasını yaptı.

YURDA DÖNÜŞ

Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Burdur mebusu olarak katılan Mehmed Âkif, bir yandan da Ankara'da neşriyatına devam eden Sebil-ür-Reşad mecmuasında makaleler yazıyor, Kuvay-ı Milliye aleyhine fetva veren şeyhulislâma karşı koyuyordu.

1923 - 25 yılları arasında, kışları Mısır'da geçiren Mehmed Âkif, 1926 kışından sonra Türkiye'ye döndü. Mebusluktan ayrıldıktan sonra, kendisine iş verilmemesi, geçimini sağlayacak başka bir husus olmadığı için maddî sıkıntıya düşmesi, bu

hâdisede başlıca müessir olmuştur. Bu sırada, kendisine Arnavut'tur diye hücum eden bir yazının neşredilmesinden son derece üzüldüğü söylenmektedir. Bazı kimselerin Âkif'in şapka giymemek için Mısır'a gittiğini ileri sürmeleri, tamamiyle yanlış bir tefsirdir.

Âkif, 1935 yılında hastalandı ve 1936 yazının başında İstanbul'a döndü. 27 aralık 1936 pazartesi gecesi saat 7.45'te hayata gözlerini kapadı.

İstiklâl Marşı şâirinin cenazesi üniversite gençliğinin tertip ettiği çok samimî bir merasimle eller üzerinde Edirnekapı kabristanına götürülüp, Babanzâde Ahmed Naim ve Süleyman Nazif'in kabirleri yanına defnedildi. Nâ'şı sonradan 1962'de Edirnekapı Şehitliği'ne nakledilmiştir.

SAFAHÂT

Mehmed Âkif, şiirlerini «Safahât» umumî adı altında ve yedi cilt halinde toplamıştır. Bu külliyat orta boy 740 sayfayı bulmakta ve 12 bin mısra'ı ihtiva etmektedir. Safahât'ın ilk altı cildi 1911 - 1928 yılları arasında üçer, dörder defa olmak üzere İstanbul'da, son cildi 1933'te Mısır' da basılmıştır. Safahât, yeni harflerle de dört defa basılmıştır.

SAFAHÂT (Birinci Kitap) : Hususî ders verdiği talebesi Mehmed Ali'ye ithaf ettiği bu ilk kitapta Âkif, içtimaî levhalar, tipler, manzaralar tespit etmiştir. Eserde bazı manzum hikâyeler de bulunmaktadır.

SÜLEYMANİYE KÜRSÜSÜNDE (Safahât II) : Bu eserde şâir, İslâm âleminin ve memleketimizin geri kalması sebepleri üzerinde durur; ilerlemenin, kalkınmanın yollarını ve çarelerini gösterir.

HAKKIN SESLERİ (Safahât III) : Balkan Harbi felâketlerini dile getirir, felâketin sebeplerini şerheder.

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE (Safahât IV) : Cemiyetimizin ilerleme ve kalkınma meselesini ele alır. Uyuşukluk ve ataleti tenkid eder, ilkokulların ehemmiyetini belirtir.

HÂTIRALAR (Safahât V) : Mısır, Berlin, Necid seyahatleri intıbakları ile yazılmış şiirleri içine alan kitapta Âkif, Umumî Harpten de bahseder. «Berlin Hâtıraları» adlı manzumede, Avrupa muhiti ile bizim muhitimiz arasındaki maddî ve manevî farklara işaret eder; geriliğimizin sebepleri ve kalkınmamız için gereken şartlar üzerinde durur.

ÂSIM (Safahât VI): Umumî Harpten viran ve harap çıkan yurdu, zayıf ve sıhhatsiz insanları, köylünün bitkin hâlini, harp içinde çekilen sefaleti anlatır. Eserde bizi kurtaracak neslin vasıfları belirtilir. Bu nesli «Âsım» temsil eder.

GÖLGELER (Safahât VII) : Umumî harp sonu yazıları ve bizi çalışmağa teşvik eden, ayrılık ve yeisten kurtulmağa davet eden manzumeler bulunmaktadır. Dinî - tasavvufî şiirler ve mevzuu şahsî olan bazı manzumeleri de bu kitapta yer almaktadır.

Âkif'in mensur yazıları edebî makaleler, hasbıhaller, mev'izalar, âyet tefsirleri mâhiyetindedir. Ayrıca büyük İslâm âlim ve mütefekkirlerinden bazılarının eserlerini de tercüme etmiştir.

Mehmed Âkif'in mensur yazılarından bir kısmı **«Kur'an'dan Âyetler ve Nesirler»** adı altında 1944'te Ömer Rıza Doğrul tarafından neşredilmiştir.

Kitap hâlinde de yayımlanan tercümeleri ise şunlardır: «Müslüman Kadını», M. Ferid Vecdî'den, İstanbul 1325; Hanotaux'nun hücumuna karşı Şeyh Muhammed Abduh'un İslâmı müdafaası, İstanbul 1331; İçkinin hayât-ı beşerde açtığı rahneler, Abdülaziz Çâviş'ten, Ankara 1339 - 1341.

SANATKÂR ÂKİF

Mehmed Âkif, 1908'den sonraki şiirlerimizin belli başlı şahsiyetlerinden biridir. Ahmed Hâşim ve Yahya Kemâl'in yanında başka bir şiir anlayışını temsil etmektedir.

Âkif aruzu çok iyi kullanan, şekil ve kafiyede yenilikler yapan usta bir nâzımdır. Aruzla Türkçe'yi en iyi şekilde bağdaştırmış, halk dilini bütün hususiyeti ve inceliği ile şiire yerleştirmiştir. Şiir dilimizin sadeleşmesi işinde rolü son derecede büyüktür. Âkif'in şiirimize getirdiği manzum hikâye anlayışı ve tahkiye sanatındaki kudreti de anılmağa değer.

Âkif'in üslûbu sade ve külfetsizdir. Rahat bir söyleyişe sahip olan şairin en belirli vasıfları tabiîlik, samimiyet ve mahallîliktir. Dili temiz, duru ve pürüzsüzdür. Sâde yazmakta zamanına göre çok ileride olan Âkif, şiirimize halk dilini, mahalle ve sokak konuşmasını, yaşayan Türkçe'yi getirmiştir. Aruzu harikulâde bir hakimiyetle kullanan, konuşma diliyle her istediğini anlatabilen Âkif, şiir dilini nesir söyleyişine yaklaştırmıştır diye tenkid edilebilir.

Âkif realist bir şâirdir. Bu vasfını kendisi şöylece tarif etmektedir:

Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim,
İnan ki, her ne demişsem görüp de söylemişim.

Mehmed Âkif'in şiirleri içtimaî bir hüviyet taşır. Konuları cemiyetten alınmış-

Âkif Mısır'da bir gezinti sırasında: Solda Abbas Halim Paşa, yanında Âkif.

tır. 1908'den sonraki hadiseleri; Balkan Harbi, Umumî Harp ve İstiklâl mücadelemizin acı ve tatlı hâtıraları yalnız onun eserlerinde yer almıştır.

Âkif, Namık Kemal ile açılan cemiyetçi şiir çığrının en büyük mümessilidir. Şiirlerinde ferdî ve şahsî duygu ve kaygıları değil, topluluğun üzüntü ve sevinçlerini, topluluğun meselelerini dile getirmiştir. Kendi derdi, şiirlerine hemen hemen hiç konu olmamıştır. Âkif, faydacı bir şiir anlayışına bağlıdır. Sanat için sanatı kabul etmez. Cemiyet için sanatın gerçek bir ustasıdır. Şâir şahsî dert ve üzüntülerini anlatmayışı hakkında şunları söylüyor:

Hânümanlar sönüyor, zelzele yalnız bana mı?
Ortalık can çekişirken, açamam ben yaramı.

Âkif'in şiirleri cemiyetçi ve realist bir karaktere sahip olmakla beraber, heyecan ve his unsurlarından mahrum değildir.

Âkif'in yetiştiği devir, cemiyetimizin hercümerçlerle çalkandığı bir devirdir. Felâketler felâketleri kovalamış, acı hâdiseler biribirini takip etmiştir. «Safahât» ta neşeli, hiç değilse acı olmayan manzumelere pek rastlayamayışımız bundandır. Kendisi de bu hâlini bilerek şöyle diyor:

Vîrânelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu!
Gül devrini bilseydim onun, bülbül olurdum,
Yâ - Rab beni evvel getireydin ne olurdu!...

İçtimaî konuları işlemek, sanatkârı çok zaman öz şiirden uzaklaştırabilir. İnkâr etmemek gerekir ki, Âkif için de böyle olmuştur. Yalnız, onun konular karşısında samimî durumu, his ve heyecanlarının coşkun ve engin oluşu, manzumelerinin büyük kısmının kuru kalmasını önlemiştir.

BİR MEDENİYET AŞIKI

Mehmed Âkif, milletimizin üzüntülerini, dertlerini, uğradığı felâketleri dile getirirken, bir yandan da derhal uyanmak, çağdaş medeniyet seviyesine çıkmak gerektiğini belirtir. Gayesi, her türlü ilericilikten mahrum halkımızın ve diğer ülkelerdeki Müslümanlar'ın asırlar boyu süren gerilikten kurtulmaları, kalkınmalarıdır. Âkif, çalışmayı, iyi ahlâkı, üç asırlık ilim kaybının telâfisini öğütler. Doğu'nun «mârifetten de, faziletten de uzak» olduğunu söyler. «İlimler asrı» diye adlandırdığı XX.

Âkif'in Halkalı Baytar Mektebi'nde iken çekilmiş resmi.

asrın icaplarına uygun hale gelmemizi arzular.

Âkif, zamanına, hattâ bugüne göre çok ileri bir din anlayışına sahiptir. Hurafelere, bâtıl inanışlara, taassuba şiddetle çatan şair, İslâm'ın öz kaynağından uzaklaştığı, şeriatın yanlış anlaşıldığı kanaatindedir. «Beşer dini, hayat dini» olan İslâm'ın beşeriyetle beraber yürümesi gerektiğini belirtir, yedi yüz yıllık fıkıh eserleriyle bu dinin bugünkü ihtiyaçlarını karşılamanın imkânsız olduğunu söyler. Âkif'e göre yapılacak, ilhamı doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp çağımızın anlayışıyle birleştirmektir.

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.

Âkif'in Avrupa medeniyeti çevresine girmekten anladığı, Batı'nın ilmini, fennini, sanayiini ve tekniğini almaktır. Avrupa'nın âdetlerini, muaşeretini, eğlencesini almayı doğru bulmaz, «Seyyiât» gümrüklerde kalsın, der.

Âkif'in gelenekler ve yenileşme meselesinde prensibi şudur: «Yeniliği iyiliğinden hususiyle lüzumundan dolayı almak; eskiyi de eski olduğu için değil, fenalığı sabit olduğu için atmak (Sebil-ür-Reşad, cilt: IX, sayı: 209, s. 4).

Âkif, ilme, müşbet ilmin millet kalkınmasındaki büyük rolüne içten inanmış bir adamdır. Gençleri Batı'ya, ilim pınarlarına koşmaya davet eden şair, ilmin atomu çözmek, yani maddeyi enerjiye çevirmek işinde bugün vardığı başarıyı, daha o zamandan görmektedir:

Yarının ilmi nedir, halbuki? Gayet müdhiş:
«Maddenin kudret-i zerriyesi», uğraştığı iş.
O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.
Ona yükseldi mi artık değişir rûy-i zemîn;
Çünkü bir damla kömürden edecekler te'mîn
Öyle milyonla değil, nâmütenâhî kudret!...
(Âsım)

İlme bu kadar inanan bir adamı bâzı kimselerin gerici diye vasıflandırmaları, kötü niyetten ileri gelmiyorsa, muhakkak bilgisizlikten ileri geliyordur.

ÂKİF'İN MİLLİYETÇİLİĞİ

Aşırı milliyetçilik ve kavmiyyetçiliğin devletin toprak bütünlüğüne zarar getirdiğini ileri süren Âkif, İslâm'da kavmiyyetçiliğin olamayacağını ifade etmektedir. İmparatorluk içindeki Arnavut, Arab, Kürt, Çerkes v.s. unsurların milliyetçi hareketlerini şiddetli bir aleyhdarlıkla takip eden Âkif «Irkî Türkçülük» cereyanına da iltifat etmemiştir. Dinle ilgisiz bir milliyetçilik tasavvur edemeyen, din ile milliyeti kaynaşmış, birbirinden ayrılmaz telâkki eden Âkif'in, milliyetçiliği bugünkü anlayışımızdan biraz farklıdır. Bu, ümmetçilik de değildir. Daha çok vatan ve din

esaslarına dayanan, kuvvetini tarihten alan ve imparatorluğun o zamanki durumunun gerektirdiği bir milliyetçiliktir. Bir İslâm - Türk milliyetçiliğidir.

Âkif, İslâm birliği idealine bağlıydı, bunu, siyasî bir birlik olarak değil, bir gönül ve istek birliği şeklinde anlamak gerekir. Âkif, İslâm âleminin uyanması, ileri bir topluluk haline gelmesi, hürriyet ve istiklâline kavuşması konusunda didinip durmuştur.

ZULMÜ ALKIŞLAYAMAM

Âkif, şâir ve fikir adamı olmak dışında yüksek bir seciye ve ahlâk sahibi olarak da büyük ehemmiyet taşır. Doğruluk, şahsî menfaatlerden uzak oluş, vefakârlık, doğru bildiği yoldan asla ayrılmamak, prensipler hususunda hiç bir tâviz ve fedakârlıkta bulunmamak, özü sözü tok ve doğru olmak, dalkavukluktan tiksinmek, mevki hırsından uzak bulunmak, engin vatanseverlik, memleket meselelerindeki feragat ve fedakârlık, Âkif'in karakterinin ana çizgilerini teşkil etmektedir.

Günlük hayatta da sözüne son derece sadık olan şâirin, verdiği sözü tutmak için fırtınalı bir kış gününde, vasıtalar işlemezken, yaya yürüyüp randevusuna geldiği meşhurdur.

Âkif'in yüksek karakterini gösteren hâdiselerden biri de «İstiklâl Marşı» nın yazılması meselesidir. Ortada para bahis konusu olduğu için müsabakaya girmeyen ve bu husus halledildikten sonra girip kazanan şâirin, o sırada palto alacak kadar bile parası yoktu ve kışta kıyamette ceketle dolaşmaktaydı.

Âkif'in karakterini, en iyi kendisi anlatmıştır. Şu mısralar bu eşsiz seciyeyi son derece belirtmektedir:

Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem,
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp dövemem.
Biri ecdâdıma saldırdı mı hattâ boğarım.
— Boğamazsın ki...
— Hiç olmazsa yanımdan kovarım,

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam,
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam,
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git diyemem aldırırım,
Çiğnerim, çiğnenirim hakkı tutar kaldırırım.
Zâlimin hasmıyım ammâ, severim mazlûmu,
İrtica'ın şu sizin lehçede mânâsı bu mu?
(Âsım)

Mehmed Âkif'in Arab ve Latin harfleriyle elyazıları.

Şerif Muhiddin Haydar,
c/o Faysal Haydar bey,
Otomobil Ticareti T.A.S.
Istiklal cadden 239
Stamboul
Turquie

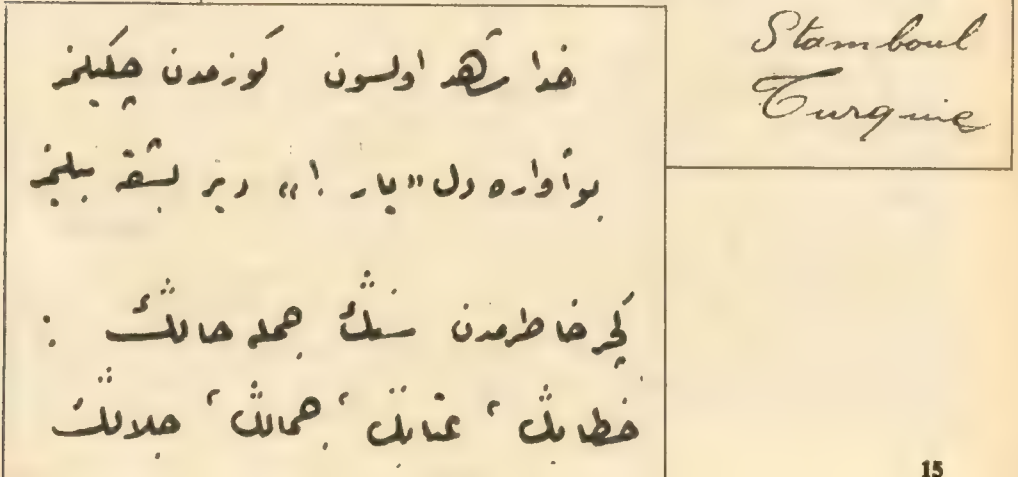

Eski Türk Yemekleri

Yazan: Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

En azından 9 asırdan beri yediğimiz yemeklerin çeşidi pek çoktur. Fakat hal ve vakti yerinde bile olsa, eski ananeye göre Türkler, yemek öğünlerinde bunlardan yalnız bir çeşidini tercih etmiştir. Misafirlere de gene bir çeşit sunmak âdetti.

Selçuklular zamanında keyfiyet böyle olduğu gibi Anadolu Beylikleri ve onlardan biri olan Osmanlılar'ın hüküm sürdükleri ilk devirlerde de böyle idi. Her nedense Avrupa ile temaslarımızın sıklaşmasından sonra yayılan bir moda ile sofraya konan yemek çeşitleri artmıştır. Bu artık yalnız zengin sofralarına münhasır kalmamış, zamanla orta halli ve hattâ fakirce olan ailelerde bile birden fazlaya çıkmıştır.

Bugün bile, bu çeşitleri tabiî görmekte, yemek çeşitleri ailenin durumuna göre en azından 2-5 arasında değişmektedir. Misafirlere ikramın derecesi de çeşit hesabına vurulmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı imaretlerinde öğle yemeği yoktur. Sabah (kuşluk) ve akşam olmak üzere iki yemek vardır. Yemeklerde çeşit olması ve haftanın muayyen günlerinde bunun et ile takviyesi kâfi görülmüştür. Yalnız haftada bir, yahut kandil günleri ve bayramlarda da yemekten başka tatlı verilirdi. Hiç bir zaman meyva, peynir ve saire-bazı has misafirler müstesna-verilmemiş ve bunlar esas ve tok tutacak yemeklerden sayılmamış, çerez kabilinden sayılmıştır.

Memleketimizde, yemek çeşitleri hakkındaki bilgileri Selçuklular'a kadar götürebiliriz. Zira elimizde o zamanki yemek nevileri hakkında bugüne kadar gelen bilgilerimiz vardır.

Selçuklu ve Beylikler vakfiyelerinin imaret aşhaneleri kısmı hakkında verdiği bilgiler, memleketimizin âdetlerinin yazılı ve değerli vesikalarıdır.

Diğer bir kaynak da tıbbî yazmalarımızdır. Onlardan da hastalara verilecek yemekleri-ki bugün bu hafif yemekleri perhizler meyanında mütalâa edebiliriz-öğreniyoruz.

Ayrıca yemek ve çeşitleri hakkında en eski Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş bir ufak eser vardır ki, Konya'da Koyunoğlu İzzet Bey müessesesinde bulunmaktadır. **Tabîat-Nâme** adındaki bu eseri, benbirkaç ay önce tetkik ettim. Eser XIV. asrın en mühim ve Türkçe yazma tıp kitaplarımızın başında telâkki edeceğimiz Hekim Bereket'in, **Tuhfet-i Mubârizî**'sinin sonundadır ve aynı yazı ile ilâve edilmiştir.

Tabiatnâme'de, Selçuklular ve onların temadisi olan Beylikler devrinde patates ve domatesten maada hemen yenecek her şeyden bahis vardır.

Peksimet dahil bütün ekmek çeşitleri, ebegümeci, patlıcan, deveden bıldırcına kadar yenmesi mubah bütün etler, kayganа, bal, zeytin, şalgam, limondan, sirkeye kadar bugün de mutfağımızda bulunan maddeler.

Unlu ve hamurlu kayganadan kadayıfa kadar tatlılar, meyvalardan, tatlı ve ekşi elma, üzüm ve mamulleri, armut, incir, hurma, demirhindi, kavun, karpuz, şeftali, ayva, erik, dut vesaire zikredilmiştir.

Eserde, yüze yakın yemeğin hazırlanma

şekilleri, mesnevî tarzında 10 yaprakta 19 sayfaya sığdırılmıştır. Aynı zamanda bunlardan fazla yenirse hazımsızlık ve bazen tevlid ettiği mide ve bağırsak bozukluklarını ıslah edecek tedbir ve ilâçlarla ıslah edici maddeler de her bahsin altında sayılmıştır.

Eserin hususiyeti şudur: Bugün mutfağa giren ve sofraya konan neler varsa, cümlesi 9 asır önceden gelmektedir; bugünkü kadar mutfak zenginliği vardır. Bunların muhtelif çeşitleriyle sofralar bugünkü gibi doldurulabilir ve süslenebilirken, buna lüzum görülmemiş ve tek çeşit yemek ananesinden vaz geçilmemiştir. Bu suretle mide ve bağırsaklar birbirine zıt çeşitlerden kurtarılmış, yalnız her iki öğünde, kuşluk ve akşam yemeklerinde, doymak esas olduğuna göre, bunlardan fazla yemenin tevlid ettiği sıkıntıların hazmettirici ilâçlarla önlenmesine çalışılmıştır.

O zamanın başlıca doyurucu yemekleri arasında bulgur pilâvı, lâpa, koyu çorba, yumurta v.s. gıdalar katılarak takviye edilen etli ve etsiz tarhana çorbaları, yağlı börek ve çörekleri sayabiliriz.

Yemekte ve haricinde meyvalar ve çerezler, bilhassa çocukların istedikleri anda aldığı çörekler, doymayanların ellerinde sık sık görülebilen ve kendilerini sabahtan akşam yemeğine kadar oyalayan çerezleri de hesaba katmalıyız.

Hele yaş ve kuru yemişler evlerden hiç eksik olmazdı. Misafire de bunlardan ikram etmek âdetti.

Ayran, eski Türk sofrasının vaz geçilmez bir unsurudur. Eskiden ayransız hiç bir ev yoktu diyebiliriz; misafirlere de bilhassa ikram edilirdi. Nar ve koruk şerbetleri de, ayran gibi misafirlere ikram edilen maddeler arasındaydı.

Netice, Selçuklular ve Osmanlılar devirlerinde yenecek şeyler bugünkü kadar çeşitli ve çoktu. Bunların hiç biri ihmal olunmamış, fakat esas yemek ve tatlılara katılacaklar hariç, diğerleri çeşitleri çoğaltmak maksadıyle sabah ve akşam sofralarında yer almamıştır. Hâlâ bu anane bugünkü vatanımızın uzak ve yakın köşelerinde yer yer devam etmekte ve bu suretle halkımızın çoğu bu az ve öz yemekler sayesinde mide ve bağırsak bozulmalarından da kendilerini korumaktadır.

Artık, eskilerden ders alarak, milletçe, yemek çeşitleri ve vakitleri üzerinde yeni ve esaslı bir reforma gitme zamanı gelmiştir. Gıda hijyeni hususunda esaslı incelemeler yapan Garp araştırma laboratuvarları yeni neticeleri elde ettikleri zaman, vakit geçirmeden bu alanda reformlar yapmaktadır.

Bugünkü yiyecek ve içeceklerimizin hemen hepsi eskiden de vardı: işte yüzyıl önceki bir salepçi.

DEV Şehirler

Yılmaz Oztuna

XX. yüzyıl tarihinin en dikkate değer taraflarından biri, şehirlerin devleşmesidir. Şüphesiz yüzyılımız, dünya tarihinde görülmemiş bir nüfus artışına şahit olmuştur, olmaktadır ve olacaktır. Ancak şehirlerin büyüme oranı, bu artışı bile gölgede bırakacak derecededir. Bunun sebepleri çeşitlidir: başta, sanayileşme temposunun çok hızlanması ve büyük güç kazanması gelir. Köy, kasaba, hattâ küçük şehirden gelen nüfus, bu yüzden büyük şehirlere yığılmaktadır. Şehir kalabalıklaşmasının diğer bir ehemmiyetli âmili, şehirlerin, çevrelerindeki banliyölerle birleşerek tek bir iskân topluluğu hâline gelmeleridir. Yüzyılımız başlarına kadar «İstanbul» denince, «Bilâd-ı Selâse» yani İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp anlaşılırdı. Bugün Boğaz'ın iki kıyısı, Kavaklar'a kadar, Marmara kıyıları Bostancı Köprüsü'ne ve Avrupa tarafında Küçükçekmece ötesine kadar İstanbul şehrine dahil olduğu gibi, yan taraflara doğru şişmeler de büyüktür. Küçükyalı, Maltepe gibi banliyölerin de şehirle birleşmeleri, kısa bir zaman meselesi hâline gelmiştir.

Birçok şehrin nüfusu hakkında ansiklopedi ve statistik eserlerinde raslanan rakamlar, bu bakımdan çok yanlış fikir verici mahiyette olmaktadır. Paris'in, Brüksel'in, New York'un, Kalküta'nın, Tokyo' nun, Los Angeles'in, Londra'nın... nüfusu, geleneksel belediye sınırları içinde verilmekte, banliyöler ayrı şehirler halinde mütalâa edilmektedir. Halbuki idarî bakımdan verilen bu rakamlar, beşerî coğrafyanın ve iskân durumunun gerçeklerine aykırı düşmektedir. Zira artık banliyöler tamamen asıl şehre yapışmış durumdadır; hattâ çok defa iki veya daha fazla şehir bitişmiş, arada iskân edilmeyen açıklıklar kalmamıştır veya yok olmak üzeredir. Artık Paris; Saint Germain - en - Laye, Saint Denis, Boulogne, hattâ Versailles'la birleşmiş durumdadır. Bir «New York City» artık Jersey City, Newark, Elizabeth, Bronx, Paterson gibi yakın şehirlerle tamamen yanyana gelmiştir. Long Beach, San Pedro, Pasadena, Glendale, Hollywood, Baverly Hills, Santa Monica, Inglewood gibi şehirler, bugün Los Angeles'le birleşmiştir. San Bernandino çevresinin de birleşmesi bir zaman meselesidir. Tokyo ile Yokohama ve Osaka ile Kobe ve Kyoto, birleşmiş durumdadırlar. Almanya' da Essen, çevresindeki ondan fazla şehirle tamamen bitişik vaziyete gelmiştir; Dortmund ile birleşmesi de yakın görünüyor. Bu misalleri pek çok uzatmak mümkündür.

Şehirlerin büyümeleri, aynı tempo ile olmamaktadır. Bazıları, hayrete değer bir gelişme göstermektedir. Bunların başında Los Angeles gelir. Cihan tarihinde hiç bir şehir, Los Angeles'in büyüme ve gelişme temposuna vasıl olamamıştır. Bunu rahatça söyleyebiliriz. Bu şehrin nüfusu 1890'da 50.000 iken, 1900'da 102, 1910'da 319, 1915'te 509, 1920'de 790, 1925'te 827, 1930'da 839 bine, 1940'ta 1.920.000'e, 1950'de 4.339.000'e, 1955'te 4.773.000'e, 1960'ta 6.743.000'e, 1966 sonunda 10.289.000'e yükselmiştir. Bugün dünyanın 5. şehridir ve XX. yüzyıl bitmeden, dünyanın en kalabalık şehri olacağı hemen hemen muhakkaktır. Avrupa şehirleri, 1840 - 1880 arasında çok büyük bir gelişme göstermişler, bu tarihten sonra tempo nisbeten hafiflemiştir. Amerika şehirleriyse, yüzyılımız içinde büyük nüfus atlamaları yapmıştır.

Şehirlerin demografik tarihi, konumuzun dışındadır. Biz, bugünkü durumlarıyla ilgilenmek istiyoruz. Aşağıda verilen listede, şehirlerin nüfus durumları 1 ocak 1967 seviyesine getirilmiştir. Ufak tefek yanılma payımız daima mahfuzdur. Fakat ölçülerimizin doğru olduğunu sanıyoruz. Daima son statistik esas alınmış, şehrin nüfus artış oranı (taux de croissance) hesaplanarak 1 ocak 1967 seviyesine getirilmiştir. Şehirlerin fiilen birleştikleri banliyöleri, esas nüfusa eklenmiştir. Bu durumda bugün dünyada nüfusu yarım milyonun üzerinde 312, milyonun üzerinde 153, 2 milyonun üzerinde 58, 3 milyonun üzerinde 30, 4 milyonun üzerinde 25, 5 milyonun üzerinde 16, 7 milyonun üzerinde 12, 8 milyonun üzerinde 9 şehir bulunmaktadır. 6 şehrin nüfusu 10 milyonu geçmiş, biri 16, diğeri de 15 milyona çok yaklaşmıştır. Bunlar, aşağıdaki listemizde açık olarak görülecektir.

Listede çok göze çarpıcı olan, Birleşik Amerika şehirlerinin durumudur. Birleşik Amerika nüfusunun üçte ikisine yakınının yarım milyonu aşan şehirlerde, toplandığı görülüyor. Bu devlette yarım milyondan fazla nüfuslu 68 şehirde, toplam olarak 121.516.000 kişi yaşamaktadır. Çin'de yarım milyonu aşan 33 şehirde 69.398.000 kişi yaşıyor ki, nüfusun ancak on birde birini teşkil ediyor. Sovyetler Birliği'nde yarım milyonu aşkın 29 şehirde 34.221.000 kişi yaşıyor (nüfusun takriben yedide biri). Japonya'da 6 şehirde 30.240.000 (nüfusun üçte birine yakın), Hindistan'da 15 şehirde 30.190.000 (nüfusun takriben on üçte biri), İngiltere'de 12 şehirde 24.776.000 (nüfusun 2,5'ta birine yakın), Almanya'da 13 şehirde 19.322.000 kişi yaşıyor.

1.	New York (A.B.D. 1/N.Y.-N.J.)	15.917.000
2.	**Tokyo** (1), (Japonya 1)	14.934.000
3.	Şanghay (Çin 1)	14.000.000
4.	Osaka (Japonya 2)	11.035.000
5.	Los Angeles (A.B.D. 2/Cal.)	10.289.000
6.	**Pekin** (Çin 2)	10.200.000
7.	**Londra** (Britanya 1)	9.854.000
8.	Chicago (A.B.D. 3/Ill.-Ind.)	8.132.000
9.	Kalküta (Hindistan 1)	8.132.000
10.	**Paris** (Fransa 1)	7.590.000
11.	**Moskova** (S.B. 1/Rusya)	7.475.000
12.	**Buenos Ayres** (Arjantin 1)	7.343.000
13.	**Mexico** (Meksika 1)	5.760.000
14.	Bombay (Hindistan 2)	5.635.000
15.	Essen (Almanya 1)	5.578.000
16.	Tiençin (Çin 3)	5.148.000
17.	Philadelphia (A.B.D. 4/Pa.-N.J.)	4.882.000
18.	**Manilla** (Filipinler 1)	4.780.000
19.	Sao Paulo (Brezilya 1)	4.715.000
20.	Detroit (A.B.D. 5/Mich.)	4.652.000
21.	Rio (Brezilya 2)	4.614.000
22.	Leningrad (S.B. 2/Rusya)	4.600.000
23.	**Seul** (Kore 1)	4.339.000
24.	**Kahire** (Mısır 1)	4.297.000
25.	**Cakarta** (İndonezya 1)	4.175.000
26.	Hong Kong (Britanya 2)	3.854.000
27.	Hanko (Çin 4)	3.792.000
28.	San Francisco (A.B.D. 6/Cal.)	3.588.000
29.	**Delhi** (Hindistan 3)	3.499.000
30.	Nankin (Çin 5)	3.227.000
31.	Karaçi (Pâkistan 1)	2.990.000
32.	**Bangkok** (Siyam 1)	2.873.000
33.	Lâhûr (Pâkistan 2)	2.762.000
34.	Boston (A.B.D. 7/Mass.)	2.738.000
35.	**Washington** (A.B.D. 8/D.C.-Va.)	2.719.000
36.	Berlin (Almanya 2) (2)	2.679.000
37.	Hayder-Âbâd (Hindistan 4)	2.584.000
38.	St. Louis (A.B.D. 9/Mo.-Ill.)	2.581.000
39.	Mukden (Çin 6/Manç.)	2.534.000
40.	Barselona (İspanya 1)	2.509.000
41.	Cleveland (A.B.D. 10/Ohio)	2.467.000
42.	Çungking (Çin 7)	2.461.000
43.	Montréal (Kanada 1)	2.446.000
44.	**Madrid** (İspanya 2)	2.420.000
45.	Sydney (Avustralya 1)	2.409.000
46.	Pittsburg (A.B.D. 11/Pa.)	2.405.000
47.	Kanton (Çin 8)	2.397.000
48.	Johannesburg (G.A.B. 1)	2.387.000
49.	Hamburg (Almanya 3)	2.378.000
50.	Nagoya (Japonya 3)	2.360.000
51.	**Roma** (İtalya 1)	2.330.000
52.	**Saygon** (Viet-Nam 1)	2.270.000
53.	Baltimore (A.B.D. 12/Mar.)	2.251.000
54.	**Budapeşte** (Macaristan 1)	2.234.000
55.	**Viyana** (Avusturya 1)	2.227.000
56.	**Santiago** (Şili 1)	2.219.000
57.	Melbourne (Avustralya 2)	2.102.000
58.	**Brüksel** (Belçika 1)	2.037.000
59.	Madras (Hindistan 5)	1.994.000
60.	**Atina** (Yunanistan 1)	1.990.000
61.	**Lima** (Peru 1)	1.987.000
62.	Toronto (Kanada 2)	1.960.000
63.	St. Paul-Minn. (A.B.D. 13/Minn.)	1.958.000
64.	**Singapur** (Singapur 1)	1.940.000
65.	Palembang (İndonezya 2)	1.931.000
66.	Birmingham (Britanya 3)	1.904.000
67.	Houston (A.B.D. 14/Tex.)	1.893.000
68.	**Tahrân** (İran 1)	1.870.000
69.	San Diego (A.B.D. 15/Cal.)	1.849.000
70.	İstanbul (Türkiye 1)	1.828.000
71.	Napoli (İtalya 2)	1.828.000
72.	Dallas (A.B.D. 16/Tex.)	1.825.000
73.	Glasgow (Britanya 4/İsk.)	1.806.000
74.	Cincinnati (A.B.D. 17/Ohio-Ky.)	1.772.000
75.	Milwaukee (A.B.D. 18/Wis.)	1.743.000
76.	Dairen (Çin 9/Manç.)	1.722.000

(1) Başkentler siyah dizilmiştir.

(2) Doğu Berlin'le beraber: 4.039.000.

Dünyanın dev şehirlerinden biri: Tokyo.

Büyük şehirlerden biri olan Paris'ten bir görünüş.

77. **Havana** (Küba 1)	1.711.000	115. Sacramento (A.B.D. 28/Cal.)	1.208.000
78. İskenderîye (Mısır 2)	1.706.000	116. San Jose (A.B.D. 29/Cal.)	1.208.000
79. Liverpool (Britanya 5)	1.692.000	117. Phoenix (A.B.D. 30/Ariz.)	1.207.000
80. Bandung (İndonezya 3)	1.681.000	118. Tampa (A.B.D. 31/Fla.)	1.207.000
81. Seattle (A.B.D. 19/Wash.)	1.659.000	119. Hweining (Çin 16)	1.195.000
82. Milano (İtalya 3)	1.650.000	120. Bâkû (S.B. 4/Âzerb.)	1.191.000
83. Miami (A.B.D. 20/Fla.)	1.649.000	121. **Prag** (Çekoslovakya 1)	1.189.000
84. **Caracas** (Venezuela 1)	1.615.000	122. Leeds (Britanya 7)	1.187.000
85. Surabaya (İndonezya 4)	1.609.000	123. Dhâka (Pâkistan 3)	1.180.000
86. **Bükreş** (Romanya 1)	1.585.000	124. Wençow (Çin 17)	1.175.000
87. **Montevideo** (Uruguay 1)	1.557.000	125. Capetown (G.A.B. 2)	1.168.000
88. Atlanta (A.B.D. 21/Ga.)	1.533.000	126. **Bağdâd** (Irak 1)	1.150.000
89. San Bernandino (A.B.D. 22/Cal.)	1.533.000	127. Taşkent (S.B. 5/Özb.)	1.145.000
90. Çengtu (Çin 10)	1.522.000	128. Dayton (A.B.D. 32/Ohio)	1.140.000
91. Buffalo (A.B.D. 23/N.Y.)	1.502.000	129. Çangşa (Çin 18)	1.138.000
92. Denver (A.B.D. 24/Colo.)	1.493.000	130. Katowice (Polonya 2)	1.131.000
93. **Kopenhag** (Danimarka 1)	1.488.000	131. Hânpûr (Hindistan 7)	1.130.000
94. Indianapolis (A.B.D. 25/Ind.)	1.481.000	132. Gorky (S.B. 6/Rusya)	1.127.000
95. Pusan (Kore 2)	1.477.000	133. Columbus (A.B.D. 33/Ohio)	1.123.000
96. Manchester (Britanya 6)	1.476.000	134. Kolonya (Almanya 5)	1.120.000
97. Kansas City (A.B.D. 26/Kans.-Mo.)	1.462.000	135. **Kolombo** (Seylan 1)	1.117.000
98. Norfolk (A.B.D. 27/Va.)	1.440.000	136. Harkov (S.B. 7/Ukr.)	1.107.000
99. Harbin (Çin 11/Manç.)	1.415.000	137. Hsingan (Çin 19)	1.094.000
100. Tsingtao (Çin 12)	1.411.000	138. Rochester (A.B.D. 34/N.Y.)	1.092.000
101. Amsterdam (Hollanda 1)	1.403.000	139. Novosibirsk (S.B. 8/Rusya)	1.076.000
102. **Bogota** (Kolombiya 1)	1.400.000	140. Medan (İndonezya 5)	1.072.000
103. Hangçow (Çin 13)	1.400.000	141. New Orleans (A.B.D. 35/La.)	1.067.000
104. Münih (Almanya 4)	1.388.000	142. Anvers (Belçika 2)	1.066.000
105. Kiev (S.B. 3/Ukr.)	1.386.000	143. Bangalûr (Hindistan 8)	1.066.000
106. Doğu Berlin (D. Almanya 1)	1.360.000	144. Torino (İtalya 4)	1.065.000
107. Rosario (Arjantin 2)	1.355.000	145. Çengte (Çin 20/Manç.)	1.048.000
108. Ahmed-Âbâd (Hindistan 6)	1.352.000	146. **Lizbon** (Portekiz 1)	1.047.000
109. Fuçow (Çin 14)	1.345.000	147. Frankfurt (Almanya 6)	1.046.000
110. **Stockholm** (İsveç 1)	1.320.000	148. Yafa (İsrâil 1)	1.023.000
111. Hsinking (Çin 15/Manç.)	1.298.000	149. San Antonio (A.B.D. 36/Tex.)	1.022.000
112. **Taipeh** (Formoza 1)	1.240.000	150. **Léopoldville** (Kongo 1)	1.020.000
113. Rotterdam (Hollanda 2)	1.225.000	151. Dâru'l-Beydâ (Fas 1)	1.018.000
114. **Varşova** (Polonya 1)	1.209.000	152. **Ankara** (Türkiye 2)	1.000.000
		153. **Cezâyir** (Cezâyir)	1.000.000

Altaylar'da Hun Devri Kültürü

Yazan: Prof. Abdülkadir İnan

1924 yılında antropoloji ve etnografya araştırmaları yapan bir ilmî heyet tarafından Altay dağlarında Töles gölünden 80 km. mesafede, Ulagan ırmağının sağ kıyısında, deniz sathından 1650 m. yükseklikteki Pazırık vadisinde birkaç büyük kurgan-mezar keşfedildi. Bu kurganlar 1929 - 1949 yıllarında B. İ. Rudenko ve M. P. Gryaznov adlı Sovyet arkeologları tarafından kazılarak muazzam kültür eserleri meydana çıkarıldı. Bu kurgan - mezarlar ölülerin ilk defnedildiği günden itibaren buz tabakaları ile örtülü kalmış olduklarından içlerindeki bütün eşya ve at leşleri, konulduğu gibi taze bulunmuşlardır.

En büyük kurgan 1929 yılında kazıldı. Bu mezar, soyguncular dan korumak için ölü odasının üzerine altı metre uzunluğunda 300 kalın kütük konulmak suretiyle tahkim edilmişti. Buna rağmen soyguncular bir çaresini bulup içeri girebilmiş ve mezarı soymuşlardır. Fakat mezarda yine çok kıymetli eşya bulunmuştur. Bu kurganlardan altısında yapılan kazılarda elde edilen eşya kazı heyeti başkanları Rudenko ve Gryaznov tarafından tavsif edilmiştir.

Birinci kurganda bulunan ölü odasında kuş resimleri ve altın yaldızla süslenmiş tabutta biri erkek ve biri kadın cesetleri bulunuyordu. Pars ve grifon resimleri bulunan keçe, halı parçaları dağılmış durumdaydı. Bunların mezar duvarını örten halının kalıntıları olduğu anlaşıldı. Ölü odasının bitişiğinde bulunan odada on tane at bulunuyordu. Bunların yeleleri ve kuyrukları, matem alâmeti olarak, kesilmişti. Atların koşum takımı tam ve çok süslü idi. Soyguncular bu odaya girmek için de çalışmışlarsa da delik açmaya muvaffak olamamışlardır. Atların üzerindeki koşum takımı (eğer, gem) olduğu gibi elde edilmiştir. Bu koşum takım çok sanatkârane yapılmış süslerle bezenmişti. Dikkate değer ki, Pazırık mezarlarındaki at eğerlerinin üzengileri yoktur. Eğerlerde üzengi gailba bir asır sonra belirmiştir.

GÖMÜLEN ATLAR

1947 yılında ikinci Pazırık kurganı kazıldı. Kazı için seçilen kurganın kutru 30 metre, orta kısmının yüksekliği 1.75 m. idi. Yaz ortaları olmasına rağmen mezar don olduğu için kazı çok ağır ilerlemiştir. Mezarın dibi 10 sm. kalınlığında kırık

taşlarla döşenmiş, bunun üzerine kütüklerden defin odası kurulmuştur. Mezarın duvarları biçilmiş tahtalar ve kütüklerle kaplanarak siyah keçe ile örtülmüştür. Mezarın kuzey tarafında, koşum (eğer ve gem) takımlariyle 7 at cesedi vardır.

Birinci Pazırık mezarı gibi bu mezar da çok eski zamanlarda soyulmuştur. Soyguncuların, kütükleri kesmek için, bronz aletler kullandıkları kütüklerde kalan izlerden anlaşılmaktadır. Soyguncular atların bulunduğu odaya dokunmamışlar, fakat ölü odasını altüst etmişlerdir.

Atların odası nisbeten yüksekçe bulunduğundan içindeki buzlar zaman zaman erimiş ve cesetlerin bozulmasına sebep olmuştur. Atların, ikisi müstesna, yeleleri kesilmiş, kuyrukları ise hepsinin de örülmüştür. Koşum takımları birinci Pazırık mezarlarındakilerin aynıdır. Eğerlerin üzerine konulan yastıkların ikisi otla, diğerleri geyik yünü ile doldurulmuştur. Kolan tokaları boynuzdan yapılmıştır. Kayışları muhafaza edilmemiştir. Eğerin kaplamaları, kartal, grifon figürleriyle yapılmış, bir tanesi de geyik figürleriyle süslenmiştir. Gemlerin süsleri geyik boynuzundan işlenmiştir; alınlık kayışlarındaki süs ağzında iki kaz bulunan arslan grifonu figürüdür. Gemin yanak kayışlarındaki tokalar ak nilüfer (lotüs) çiçeğine benzeyen bezekle süslenmiştir. Kamçı sapı at başı figürü oyularak yapılmıştır.

Ölü odasında bir erkek, bir kadın cesedi parçalanmış halde bulunmuştur. Her iki ceset tahnit edilerek definden önce, şimdiye kadar malûm olmayan bir usul ile kurutulmuştur. Erkek ölünün bütün vücuduna muhtelif hayvan şekillerinde dövme yapılmıştır. Bu dövme ameliyesinin başbuğun gençliğinde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Her iki ölünün saçları siyah, erkeğin yaşı 50-60 arasında, kadının 40 yaşından fazla olduğu tahmin edilmiştir. Oda, tabanının soyguncular girmeden önce 12 - 20 cm. kalınlığında donmuş olduğu anlaşılmaktadır. Soyguncular tabutu kırmaya, değerli eşyayı almak için ölüleri parçalamaya mecbur olmuşlardır. Her iki ölü bir tabuta konularak gömülmüştür. Erkeğin kafatasında delikler vardır. Bir savaş aletiyle vurulduğu bellidir. Düşmanları, kafaderisini soymuş, galiba kafatasını çıkarmak istemişlerdir. Fakat soydaşları onun cesedini kurtarabilmişlerdir. Kadının zorla öldürüldüğünü gösteren emare görülmemiştir. Erkeğin yüzü mongoloiddir, kadında ise bu tip müşahede edilmiyor; elbiseleri parça parça edilmiştir. Kadının elbisesinin, bilhassa sincap kürkünün, çok zarif ve şık olduğu anlaşılmaktadır. Bu kürk, koç kafası figürleri bulunan ince altın levhacıklarla süslenmiştir. Ayakkabıları boncuk ve pirit billûrlarla işlenmiştir. Kadının kemerinden koparılan gümüş tokalardan biri soyguncuların açtığı yolda, diğeri de tabutun dibinde bulunmuştur.

Tabutun baş tarafında bulunan kartal grifonu bilhassa dikkate değer. Bu grifon ağaçtan yontulmuş olup çok karışık bir kompozisyondur. Grifonun ağzındaki geyik kafası da aynı ağaçtandır.

BİNLERCE YILLIK HALILAR

1947 yılında açılan beşinci kurganda bulunan eşya başka kurganlarda bulunan eşyayı gölgede bırakmıştır. Bunların en mühimleri iki halıdır. 6,5 × 4,5 ebadındaki halının üzerinde bir atlı ile elinde çiçekli dal tutan bir kadın tersim edilmiştir. Galiba bu yer tanrısı olsa gerektir. İkinci halı 4 m².lik kadife bir halıdır ki, bugünkü en iyi İran ve Türkmen halıları kadar güzeldir. Bütün dünya müzelerindeki en eski halılardan en az iki bin yıl eskidir. Bu halının orta kısmında, murabba şeklinde ayrılan saha hendesî şekildeki desenlerle kartal grifonları ve at resimleriyle süslenmiştir. Tepelerinde sorguç bulunan atlar Orta Asya'nın en güzel koşum takımları ile donatılmışlardır. Atların yeleleri kesilmiş, kuyrukları düğümlenmiştir. Yaya adamlar bu atları dizginlerinden tutup getirmektedirler. Bu resim eski Türkmenler'in defin törenini andırmaktadır.

Pazırık kültürünü tarihlendirmek meselesi çok münakaşalı olmakta devam ediyor. Bu kurganlardaki kültür eserlerini ilk defa meydana çıkaran arkeolog Rudenko M.Ö.V. asır olarak tarihlendirilmiş ve İskitler'e ait olduğunu iddia etmişti. Rudenko'ye göre «her halde bu yüksek kültür Türk veya Mogol ırkına değil, Aryanî ırktan olan İskitlere aitti.»

Altı büyük kurgan - mezarın kazıları tamamlandıktan ve bulunan eserler tetkik edildikten sonra arkeologların büyük bir kısmı bu kültürü M. Ö. III. ve II. asır olarak tarihlendirip Hunlar'a ait olduğunu ispat ettiler: Rudenko'nun tarihlemesine karşı delillerden en mühimmi, ölülerin antropoloji bakımından mongoloid olmalarıdır. Diğer cihetten Pazırık kültürünün, Noyinula'da meydana çıkarılan Hun kültüründen farklı olmadığı görülmüştür. Bir mezarda bulunan dört tekerlekli araba, Çin aynası, Çin ipekli kumaşlarının Han sülâlesi devrine (M. Ö. 206 - M. S. 220) ait olduğu Çin arkeologları tarafından da kabul edilmiştir.

Güney Sibirya'da Yenisey nehrinin orta bölgesinde Taştık ırmağı boyunda yapılan kazılarda M. Ö. I. asırdan M. S. V. asırlara ait Hun - Kırgız kültürü meydana çıkarılmıştır. Bu kültür Hun - Pazırık kültürünün devamı demektir.

EŞSİZ MİMARLIK ESERLERİ

Son yıllarda yapılan kazılarda Abakan yakınlarında Çin mimarîsi bir muhteşem saray harabesi keşfedilmiştir. Sarayın kuzey kısmında yapılan kazıda dört odadan ibaret bir yer bulunmuştur. Han devrine ait Çin hiyeroglifleri bulunan kiremitler, bodrum katında «merkezî» ısıtma tertibatı ve başka birçok eşya meydana çıkarılmıştır. Toprak kapların yerli mamulât olmadığı, bunların Moğolistan ve Baykal ötesi kazılarda bulunan Hun tipi kaplar olduğu arkeologların dikkatini çekmiştir.

Taştık mezarında yakılmış ölüler bulunduğu gibi, yakılmadan, gömülenler de vardır. Bazı ölüler mumyalanmıştır. Bazı mezarlarda ak balçıktan yapılan ölü maskeleri bulunmuştur. Bunlar ölünün simasını çok açık göstermektedir. Simalar avrupaî - mongoloid karışık olmuştur. Burada Hun mezarlarında olduğu gibi şemsiyeler bulunmuştur.

Noyinula Hun mezarlarında rastlanan saç örgüleri, Taştık mezarlarında da bulunmaktadır. Bu saç kesme, yas alâmeti olarak Türkler'de İslâm'dan sonra bile devam etmiştir. XIV. asırda bu âdetin Aydınoğulları'nda bulunduğunu Düstûr - Nâme-i Enverî'den öğreniyoruz. Umur Bey babasının ölümü dolayısıyle yas tutarak saçını kesmiştir.

Hasta Muhammed Beg ölür andan gider
Kesti paşa saçın anda ah eder

Altay'da Şibe denilen yerde açılan kurgan - mezar kültürü de Pazırık - Noyinula'daki Hun kültürünün devamıdır. Bu kültürün M. Ö. 86 - 48 tarihine ait olduğu bir Hun şefinin mezarında bulunan Çin kabından anlaşılmıştır. Ölünün tam mongoloid olduğu görülmüştür. Anlaşılıyor ki, Hun şefleri arasında mongoloidler de vardı. Malûm olduğu veçhile, Hunlar M. Ö. II. asırda Baykal'dan Tibet'e, Doğu Türkistan'dan kuzey - doğuda Amur nehrine kadar uzanan sahada büyük bir imparatorluk kurmuşlardı. Batı Türkistan'ın Yedisu bölgelerinin Hun İmparatorluğu'na dahil olduğu son yıllarda yapılan kazılarda çok açık olarak anlaşılmıştır.

Talas kıyısında kazılan 8 kurgandan 7 tanesi Milâd'ın birinci yüzyılına ait Hun mezarlarıdır. Katakombları kazmak için kullanılan aletin bugünkü Kırgızlar'ın kullanmakta oldukları «şot» denilen kazmaya benziyen alet olduğu duvarda bıraktığı izlerden anlaşılmaktadır. Katakomblarda, ölü hediyesi olarak, yemek hazırlamak ve hamur açmak için kullanmaya mahsus dört ayaklı masalar, beşik parçaları bulunmuştur. Bu beşiklerin şimdiki Kırgızlar'da görülen beşiklere benzediği tespit edilmiştir. Bir mezarda ardıç bir karyola bulunmuştur.

İYİ GİYİMLİ İKİ CESET

Bu katakomblarda olağanüstü kıymeti haiz bir mezar bulunmuştur ki, cesetler, hava ve rutubete maruz kalmadıklarından, mumyalaşmışlar, elbiseleri de oldukça iyi saklanmıştır. İki cesedin biri erkek, diğeri kadındır. Erkeğin yüzü, geniş ipek gömleği iyi muhafaza edilmiş, deriden pantolonu ve ayakkabıları biraz bozulmuştur. Ayakkabı bugünkü Türkistanlar'ın giydiği çarığın aynıdır. Erkeğin yanında kısmen mumyalaşmış bir kadın vardır. Başı kırmızı ipek kumaşla örtülüdür. Yüzü de ipek kumaşla örtülerek ensesine bağlanmıştır. Üzerindeki entari ipek kumaştandır. Boynunda boncuktan gerdanlık, ayaklarında deri pantolon ve çarık vardır. Kadının yanındaki duvarda açılan oyukta kulplu bir tahta kupa, başucunda, yerde, içinde yemek kalıntıları görülen tahta tabak, ayakucunda yemek pişirmeye mahsus, toprak kap, bunun içinde kabak muhafaza (ki bugünkü Türkistanlılar'ın enfiye için kullandıkları kabak muhafazanın aynı), taş ağırşak, ayak ve baş ucunda şamdanlar vardır. Her iki ölünün de elbiseleri çok iyi saklanmıştır, kumaşları M. Ö. II - M.S. II. yüzyıllara ait Çin Han sülâlesi devrindeki (M. Ö. 214 - M. S. 220) Çin mamulâtıdır.

A.N. Berntam'ın verdiği bilgilere göre, Han sülâlesi devrine ait kumaşlardan (parça halinde bulunanları da dahil) dünyada dört tane malûmdu (Doğu Türkistan'da, Moğolistan'da, Baykal Ötesi'nde ve Yenisey - Minusin'de). Tam elbise halinde ise ancak Noin - ula'daki Hun mezarında bulunmuştu. Talas katakomblarında bulunan elbiselerin biçimi, kollarındaki işlemeleri meşhur Noin - ula mezarında bulunan elbisenin biçimi ve işlemelerinin benzeridir. Bu elbiseler Orta Asya göçebe kavimlerinin iki bin yıl önce taşıdıkları elbiseler hakkında tam bilgi vermektedir. Talas mezarlarından çıkarılan beşik, tahta kapkacaklar, ölü hediyeleri arasında bulunan bir sürü eşyanın varlığı Orta Asya boylarının hayatını tasvir eden etnografya edebiyatında tespit edilmişti. Arkeoloji araştırmalarında ise ilk defa meydana çıkarılmaktadır. Hun devri silâhla-

Pazırık kazılarında bulunan eşya. Üst sırada: Gem [illegible] lan grifonu ve deriden kesilmiş bir figür. Alt sırada: Gümüş kemer tokası ve gümüş at figürü

rının önemlilerinden olan ok ve yay kalıntıları bu silâhları yeniden inşa için önemli belgelerdir. Katakomblardaki ölülerin antropolojik incelemeleri, hele mumyalaşmış ölülerin simaları, bunların mongoloid ırktan, Hunlar'dan olduklarına şüphe bırakmıyor.

HUN ŞEFİNİN MEZARI

Alma-Ata'ya bağlı Karagalinde denilen yerde tek başına bulunan bir mezarda 300 parça altın eşya çıkarılmıştır. İki hörgüçlü deve resmi bulunan iki yüzükte deve çökmüş durumdadır, 2x2.4 sm. büyüklüğünde ve dağ keçisi resimlerini ihtiva eden levhacıklar (ki toka olmaları muhtemeldir); iki parçaya bölünmüş altın şerit bunlardandır. Altın şeridin uzunluğu 35 cm., genişliği 4.7 cm. olup, üzerine bir sürü resimler işlenmiştir. Bu mezarın da Hun devrine ait olduğu tahmin ediliyor.

Son zamanlarda Baykal gölünün güney ve batı taraflarında yapılan arkeoloji araştırmalarında Hun devrinden kalma bazı kale harabeleri bulunmuştur. Bunlardan biri Buret-Moğol ülkesindeki Ulan-Ude'de çevresinde yapılan kazıdır. 348 x 208 m². sahada yapılan kazıda ev eşyası, kap-kacak kalıntıları bulunmuştur.

Hun Hakanlığı'nın merkezi olan Moğolistan'da bulunan Hun kültürü eserlerinden şimdiye kadar bulunanlarının en önemlisi Hentey sıradağlarında Ulan-Batur (Urga, şehrinden 130 km. kuzeyde bulunan Noin-Ula denilen yerdeki 200 Hun mezarıdır. Bunlardan biri 1924'de Rus bilgini Kozlov tarafından kazıldı. Kurganın altında, tıpkı Pazırık kurganlarında olduğu gibi, kütüklerden yapılmış mezar meydana çıkarıldı. Mezar odasının duvarları halılar ve kumaşlarla kaplıydı. Bulunan eşya arasında birçok Çin tabakları, çok kıymetli Orta Asya ve Çin ipekli kumaşlarından yapılan elbise kalıntıları ve türlü resimler ihtiva eden yerli keçe halılar vardı. Mezar çok eski zamanda soyulmuştur.

Hun şeflerinden birine ait olduğunda şüphe olmayan bu mezarın Milâttan Önce'ki II.-I. asırlara ait olduğu tahmin edildi ise de, sonraları bir kaptaki Çin hiyeroglifinden bu mezarın Milâdî I. asır ortalarına ait olduğu anlaşıldı. Bu devirde Hun devleti ikiye ayrılmıştı: Güney kısmı Çin'e itaata mecbur olmuş, kuzeydeki kısmı Çiçi kumandasında M. Ö. 55 yılında batıya hareket etmişti ve Orta Asyalılar'ı Çin'e karşı birleştirmişti.

Noin-Ula Hun mezarı, Hunlar'ın Çin'e itaat eden şeflerinden birine ait olsa gerektir. Bu mezar büyük Hun Hakanlığı'nın devrine ait olduğundan Pazırık'taki Hun mezarlarına nazaran fakirdir.

Dünyaya Ün Salan Bir Hekimimiz

Yazan: Dr. Sırrı Akıncı

TIP alanında başlıca iki yol, hekimi şöhrete ulaştırır. Bunlardan birincisi pek çok sayıda hastanın itimadını kazanabilme, ikincisiyse ilmî araştırma ve keşifler yapabilme yoludur. Birinci bölüme dahil şöhretleri ancak halk kitleleri tanır; ama bilginler tanımaz. Bu çeşit şöhretin elde edilmesinde, hele az gelişmiş bir ülkeyse, bazı kere şarlatanlıklar da müessir olabilir. İkinci kümeye giren şöhretleri ise halk kitleleri pek tanımaz, lâkin yeryüzündeki her ülkeye ait âlimler zümresi pek iyi tanır. Bu yolda şarlatanlıklar da asla geçer akça değildir.

Bu makale ile tanıtmak istediğimiz şöhret, yukarıdaki sınıflamamızın ikinci bölümüne dahildir. Öyle olmasaydı zaten kendisinden bahsetmeğe lüzum kalmayacaktı.

Prof. Dr. Hasan Reşad Sığındım, bir asrın üç çeyreğini kapsayan hayatını bütün teferruatıyle bize anlatmak lûtfunda bulundu. Hâtıralarında çok önemli müşahade, fikir ve bahisler bulunmaktadır. İ. Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü, söz konusu hâtıraları yakında bir kitap halinde neşredecektir. Doktorun dünya tıp klasiklerine ismini kaydettiren ünlü keşfini bu hâtıralardan ayırdık.

Prof. Dr. H. R. Sığındım, 1884 yılında İstanbul'un Fatih semtinde dünyaya gelmiştir. O, bunu bize şöylece ifade etti: « — Tarih-i tevellüdüm 1300'dür. Şehrî'yim ve maskat-ı re'sim Fatih semtidir».

Babası Miralay Dr. Selim Bey'dir. Baba tarafı Dramalı, anne tarafı da İstanbullu'dur. İlk tahsilini babasının vazife icabı bulunduğu İstanköy'de, orta tahsilini Fatih Merkez Rüştiyesi ve Vefa İdadisi'nde, hekimlik öğrenimini de Kadırga'daki Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de yaparak 1905 yılında bu mektepten birincilikle mezun oldu. Hekimlik diplomasını alır almaz o devrin ünlü hocalarından Dr. Celâl Muhtar'ın (Özden) kliniğine asistan olarak girdi. 1909'da cildiye mütehassısı oldu. O sırada açılan müsabaka imtihanını kazanan genç hekim Hasan Reşad, 7 arkadaşıyle birlikte Almanya'ya gönderildi. Bu gençlerin her biri tıbbın bir dalında ünlü bilginlerin yanında yetişecek ve yurda dönüşlerinde de o vakitki tıp fakültesi öğretim kadrosuna müderris muavini (doçent) olarak katılacaklardır. Almanya'da Hasan Reşad Bey'e o zamanki adı «fenn-i menafi'ül âzâ» olan normal fizyoloji üzerinde çalışıp, yetişmesi tavsiye ediliyor. Bir yandan bu ilimde ilerlemeye çaba gösterirken, ilk ihtisasıyle yani frengi ve deri hastalıklarıyle meşgul olmaktan da uzak kalmıyor. İşte bu sırada 29 yaşında genç bir hekimken, dünya tıp literatürüne adını şerefle kaydettiren ünlü keşfini yapıyor. Bu yaş ve başarı günümüzün tıp gençliğiyle kıyaslanırsa muzaaf olur; zira, hekimlik diplomasını alıp mütehassıs olmak şöyle dursun, İstanbul,

Tıp Fakültesi anfi, klinik ve laboratuvarlarında otuz yaşın üstünde pek çok genç, öğrenci olarak hâlâ tahsil-i ulum eylemektedirler!. Bunu çok iyi bilmekteyiz. Milletimizin yüzünü ağartan bu keşfin nasıl yapıldığını üstattan dinleyelim:

ROSS KORPÜSKÜLLERİ

— 1913 yılında Hamburg'un Sankt-Georg Hastanesi'nde Prof. Arning'in yanında çalışmaktaydım. Bir gün hocam beni yanına çağırarak bir kitap gösterdi. Bu kitap İngiliz parazitoloji alimlerinden Ross tarafından kaleme alınmıştı. İçinde bizim ihtisas şubemizle ilgili bir pasaj vardı. Ross bu bahiste, frengi mikrobunun insan kanında dolaşırken monosit denilen kan hücrelerinin sitoplamaları içine girip, orada bir tekâmül gösterdikten sonra tekrar kana döküldüğünü iddia etmekteydi. Bundan başka, âlimin ikinci bir iddiası da frenki mikroplarının adı geçen kan hücreleri içinde, bazı mikroskobik teşekkülâtı meydana getirmiş olmaları keyfiyetiydi. İngiliz âlimi bu teşekkülâta kendi adını takmıştı: «Ross korpüskülleri». Prof. Arning bu noktaların bir kere de bizim laboratuvarımızda tetkik edilmesini arzu etmekteydi. Bana:

— Herr doktor Reşad, biliyorsun ki, muhtelif altı millete mensup asistan doktor kliniğimde çalışmaktadır. Hangisine bu vazifeyi versem severek kabul eder. Ama, seni tercih etmekteyim. Çünkü, Türkler'i kendi milletim kadar severim. Çok kabiliyetli ve çalışkan insanlardır. Bu büyük milletin mezayasını nefsinde cemetmiş bir yardımcı olarak senden rica ettiğim husus, yarından itibaren Ross'un söylediklerini ilmî yollarla araştırmandır, dedi.

Profesörün bu sözlerindeki samimiyet derecesi acaba neydi? O gün de bugün de bunu kestiremem; yalnız, Birinci Dünya Savaşına tekaddüm eden yıllarda Kayzer'in politikasına müvazi olarak, Almanya'daki her mahfilde Türk aydınlarına haddinden fazla dostluk tezahüründe bulunulduğu bir vakıadır. Naçiz şahsıma yapılan bu övgülerin de o cümleden olması kuvvetle muhtemeldi. Her ne maksada makrun olursa olsun, profesör beni çok hassas yerimden yakalamıştı. Bu sözler karşısında mazeret beyan edemezdim. Çâr nâçâr bu ağır işi kabullendik. Ertesi gün çalışmalara başladım. Malumdur ki, ilmî her çalışmada ilkin materyel toplanır. Bu iş için materyel de frengili hastaların kanlarıydı. Elimde enjektör, bizim Sankt-Georg'da olsun, şehrin diğer hastane ve sağlık teşkillerinde olsun, frengili hasta aramaktaydım. Bulunca da, önce müdavi hekiminden müsaade alıyor, sonra bu işe tahsis ettiğim özel defterime, şahsın kimliğini kaydediyor ve nihayet hastanın kanını alıp tetkike koyuluyordum. Her on beş günde bir de çalışmalarım ve aldığım sonuçlar hakkındaki önemli malûmatı hocama arzetmekteydim. O da bana her seferinde: «Zehr gut, zehr gut» diye başlayan bir sürü iltifat yağdırmakta ve işin daha iyi yürümesi için gerekli tavsiyeleri cömertçe yapmaktaydı. Neticede şu gerçeklere eriştim: Ross'un ilk defa görüp

Prof. Dr. Hasan Reşat Sığındım, çalışma odasında arkadaşlarıyle beraber.

kendi adını taktığı korpüsküller, bir realitedir; ancak bu teşekkülâtın oluşunda frengi mikroplarının illî bir müessiriyeti yoktur. Mevzuubahis teşekküler, frengi dışında pek çok hastalıkta kanın sadece monosit denilen hücrelerinde değil, öteki hücrelerinde de ortaya çıkmaktadır. İş bu noktaya vasıl olunca bu sefer Prof. Arning'e:

— Sayın hocam, tensip buyurursanız bu konuyu bir kere de lökemli (1) hastaların kanlarında inceleyeyim, diye bir teklifte bulundum.

YANLIŞ BİR TEŞHİS

Üstat bu isteğimi müspet karşıladı ve gerçek ilmî çalışmanın sadece araştırmalarla mümkün olabileceği hakkında da ufak bir diskur geçti. O günden sonra çalışmamı lökemili hastalara kaydırdım. Fakat bu sefer materyel azlığı şeklinde ortaya bir mahzur çıktı. Çünkü, lökemili hastalar frengililer kadar çok değildi. Bir gün Sankt-Georg'un dahiliye kliniğine lökemili bir hastanın yatırıldığını duydum. Hemen koştum. Alman olan asistan bir meslektaş beni karşıladı. Klinik şefi o sırada yıllık iznini kullanmak üzere ayrılmıştı. Ben araştırma konumuzu ve yapmak istediğimizi etraflıca bu hekim arkadaşa anlatarak kendisinden müzaheret talep ettim. Alman meslektaş bu isteğimi yerine getirdi. Hastanın şikâyetlerini, hikâyesini ve klinik bulgularını uzun uzadıya bana naklettikten sonra, kendi şefi tarafından konulan «Akut miyeloid lökemi» teşhisini de bildirdi. Bu bilgileri derhal defterime kaydettim. Daha sonra hastadan bir miktar kan alarak incelemeye başladım. Hayret!... gördüğüm manzara «Akut miyeloid lökemi» mikroskopisine hiç de uymamaktaydı. Bu arada şu hususu da belirtmeliyim; ben, kan hastalıklarına yabancı değildim. Celâl Muhtar hoca bu hususta beni çok teşvik ederdi. Kadırga'daki mütevazı kliniğimizde kanla deri ve deri hastalıkları arasındaki alâka ve münasebetleri araştırmak için oldukça mesai sarfetmiş, bir hayli de literatür karıştırmıştım. Sözün kısası kan hastalıklarına biraz vukufum vardı.

«ÇİZMEDEN YUKARI ÇIKIYORSUNUZ!...»

Kendi kendime: «Acaba yanılıyor muyum?» diye sordum. Bu pekâlâ mümkündü. Malûmdur ki böyle durumlarda en iyi yardımcı vasıta kitaplardır. Hemen hastanenin kitaplığına gittim. Kan hastalıklarıyle ilgili belki yirmiye yakın atlas, kitap-monografi, separat gibi neşriyatı yüklendim ve çalışma mahalline döndüm. Ayaktayken bir kahve pişirip bir de sigara yaktıktan sonra mikroskop ve kitapların başına oturdum. Bir yandan da mikroskoptaki manzarayı tetkik ediyordum. Sayfaları çevirdikçe haksız olmadığımı daha iyi anlamaya başlamıştım. Bu vaka «Akut miyeloid lökemi» katiyen olamazdı. O günkü tıp bilgilerine göre dört çeşit lökemi mevcuttu. İncelediğim preparat dördüne de uymamaktaydı. Bir muamma karşısında bulunduğum muhakkaktı. O gün geç saatlere kadar uğraştım durdum. Tatminkâr denilecek bir izah şekli bulamadım. Bu, ertesi ve müteakip günlerde de böylece devam etti. Elimdeki preparatın mikroskobik teşhisini bir türlü koyamıyordum. Durum hakkında, gerek hocam Arning'e, gerekse dahiliye kliniğinin Alman doktoruna hiç bir şey söylemiyordum. Azamî ketumiyet içindeydim. Dahiliye kliniğine her gün gidip söz konusu hastadan kan almayı da şüphesiz ihmal etmiyordum. Bu bitmez tükenmez kan almalar sebebiyle hasta da benden nefret etmeye başlamıştı. Böylece bir aya yakın zaman geçti. Bir gün gene lökemili hastadan kan alıyordum, Alman meslektaş çıkageldi. Bana:

— Bu hastanın üzerinde bir hayli durdunuz. Sanıyorum ki Ross korpüsküllerini bu vakada henüz tespit edemediniz, dedi. Ben de:

— Dostum, ben artık Ross korpüsküllerini araştırmayı bir kenara bıraktım. Burada daha enteresan müşahede acaba nedir, sorabilir miyim?

— Ne olduğunu size şimdi ifade edebilecek vaziyette değilim; yalnız şu kadarını söyliyeyim ki, sizin şefin koyduğu teşhise kısmen iştirak etmekte, kısmen de etmemekteyim. Alman doktor hayretle:

— Şaka mı ediyorsunuz? dedi. Cevaben: Şaka değil, gayet ciddî konuştuğumu ifade ettim. Bunun üzerine muhatabımın suratı asıldı ve sert bir edayla:

— Doktor Reşad, yanılmıyorsam siz bir cilt hastalıkları hekimisiniz. Bu sözlerinizle çizmeden yukarı çıkıyorsunuz. Hastaya o teşhisi koyan zat, Türkiye şöyle dursun, Almanya'da bile eşine az raslanır seviyede mümtaz bir hekimdir. Onun koymuş olduğu teşhisin kısmen de olsa hâtalı bu-

---

(1) Kanın içindeki hücrelerin normal biçim ve vasıflarını kaybetmesiyle, müterafik, öldürücü bir hastalıktır. Gerçek sebebi bugün bile doğru dürüst bilinmemektedir. Halen bu alanda birçok nazariye birbirleriyle çarpışmaktadır. Yarım asır evvel bazı bilginler bu hastalığa «Kan kanseri» demişlerdir.

Prof. Dr. Hasan Reşat Sığındım, S.S.K. İstanbul Hastanesi'ndeki bir seminerde, hastanenin mütehassıs hekimleriyle bir arada.

lunduğunu siz nasıl iddia edebilirsiniz? diye yüzüme bağırmasın mı!...

Fena halde canım sıkıldı. Bu meslektaşa haddini bildirmek artık gerekmekteydi. Hastanın yanında bu tatsız münakaşaya devam etmemiş olmak için, kendisini koridora davet ettim, sert bir sesle:

— Siz doktor olmuşsunuz ama, tıbbın ne olduğunu maalesef kavrıyamamışsınız. Tıpta hastalık yok, hasta vardır. Hastayı en iyi müşahade eden en iyi hekimdir. Bu müşahadeler ne kadar iyi değerlendirilirse, o kadar doğru teşhise varılır. Kanaatım o ki, elinizdeki hastada bu müşahadeler ve değerlendirme hiç de iyi yapılamamış. Almanya'nızda büyük hekimlerin bulunmadığını iddia etmedim; ama onların yanılmış olmayacaklarını bana temin edemezsiniz. Küçümsediğiniz Türkiye'den bir çömez gelir, daha iyi müşahade eder, daha iyi araştırır, daha doğru sonuca pekâlâ varabilir. Bu vakanın teşhisinin ne olduğunu size de, şefinize de ilmî delillerle yakında ispatlayacağım, dedim. «Aman geç olmasın merakla beklemekteyiz» Bu alaycı sözler müthiş şekilde izzeti nefsime dokunmuştu. Sinirden zangır zangır titriyordum. Olayı Prof. Arning'e söylemedim. Ama artık o mağrur, küstah Alman meslektaşla da karşılaşmak istemiyordum. Bu sebeple lökemili hastadan kan almaktan da vaz geçtim. Artık daha evvel hazırladığım materyelle bir teşhise varmaya çalışacaktım. Aradan on, on beş gün geçti; mikroskoptan başımı kaldırmıyor; işi bir neticeye bağlamaya gayret ediyordum. Ama nafile, muammayı çözememiştim. Bir gece gene preparatları ileri saatlere kadar tetkik ettim. Bir nokta dikkatimi çekti: Mikroskobun büyük büyültmesiyle incelemede kan hücreleri normal kanın monositlerine âdeta müşabehet arz etmekteydi. Bu noktaya o vakte kadar hiç dikkat etmemiştim.

YENİ BİR HASTALIK

Mikroskobu bırakarak kalktım, gidip karyolama uzandım. Gözlerimin önünde mikroskop alanındaki hayaller peşpeşe akıp gitmekteydi. Birden şimşek gibi bir fikir müfekkireme saplandı. Buna ilham-ı Rabbânî de diyebiliriz. Kısaca anlatayım: Mikroskopik manzarayı şimdiye kadar ben hep kitapların tavsif ettiği lökemi çeşitlerine uydurmağa çaba göstermekteydim. Uyuşmazlık hali tekrar ve tekrar tekevvün ettikçe de pek tabiî şaşırıp kalıyordum. Düşünüşüm böylece ortaçağvârî bir karakter kazanmış oluyordu. Her müşahadeyi mutlaka kitaba uydurmak, bu müşahadeler kitapta yoksa, kabul etmemek... Evet, müşahadelerim, kitaplardaki dört çeşit lökemiye uymamaktaydı; o halde burada kitapların henüz tavsif et-

memiş oldukları bir lökemi çeşidi mevzuu bahisti. Niçin şimdiye kadar böyle düşünmemiştim? Preparatlardaki hücreler kanın monosit denilen hücrelerine benzediklerine göre burada monositer orijinli bir lökemi demekti. Bunun yeni bir lökemi çeşidi olduğunu ispat etmiştim. Geriye bu işi ilim âlemine sunup kabul ettirmek kalıyordu ki, bu öncekinden de muhakkak, zor bir işti. Gariptir bu zor işi de, bana aramızda sert tartışma geçen meslektaş sağladı. Bu doktor, aramızda cereyan eden nahoş münakaşayı şehrin muhtelif tıp merkezlerinde uzun uzun anlatmış. Bu dedikodu etrafta almış yürümüş. Tabiî benim bundan hiç haberim olmamıştı. Zaten günlerdir laboratuvarımdan dışarı çıkmamıştım. O sırada Hamburg'da bulunan Almanya'nın en ünlü kan hastalıkları profesörü Dr. Schilling de bu dedikoduyu duymuş. Meseleyi haklı olarak merak etmiş. Bir gün laboratuvarımdayken kapı açıldı; içeriye tanımadığım biri girdi. Kendisini Dr. Schilling diye takdim etti. Adamın yüzünü hiç görmemiştim ama, ismini literatürden pek iyi tanımaktaydım. Hemen ayağa kalkarak hürmetle kendisine yer gösterip emirlerine muntazır bulunduğumu beyan ettim. Dr. Schilling sözü fazla uzatmadı ve doğrudan doğruya mevzua girdi. Şehirdeki tıbbî merkezlerde dolaşan tevatürü kısaca anlattıktan sonra bu vakaya ait preparatları bir kere de kendisinin incelemek arzusunda olduğunu bildirdi.

«SİZİ TEBRİK EDERİM...»

Bu işe başladığım günden beri hazırladığım preparatları önüne serdim. Dr. Schilling önce bana şu sualleri tevcih etti:

— Bu vakada klinik teşhis nedir? Buna karşılık sizin mikroskobik teşhisiniz nedir? Ben, kliniğin «Akut miyeloid lökemi» düşündüğünü, ancak preparatlar incelenirse bu teşhisin kısmen doğru, kısmen de yanlış olduğunu, bu vakada hakikaten bir «lökemi» teşhisinin düşünülebileceğini, ama bunun «akut miyeloid» tipte değil, şimdiye kadar hiç bir tıp kitabının sözünü etmediği «monositer tipte» bir «lökemi» olduğunu katî bir dille ifade ettim. Dr. Schilling bu sözlerim üzerine dikkatlice yüzüme baktı ve:

— Kanaatınızdan mutlak surette emin misiniz? dedi.

— Evet, yüzde yüz eminim sayın profesör, diye cevap verdim. Bu sözlerim üzerine âlim gözlerini mikroskoba yapıştırdı. Aşağı yukarı üç saate yakın derin bir tefekkür içerisinde benim ihzar ettiğim preparatları tetkik etti.

— Şimdi dahiliye kliniğine lütfen telefon ediniz; bu hastanın klinik müşahede dosyasını ve bir miktar kanını bana getirmelerini rica ediniz, dedi. Üstadın bu isteğini bildirmek için telefonu açarak dahiliye kliniğini aradım. Tesadüfe bakın, karşıma kavgalı olduğum Alman asistan çıkmaz mı!... Kendisine durumu anlattım. Dr. Schilling ismini duyunca hazretin etekleri tutuştu. Hakikaten biraz sonra hastanın müşahede dosyası ve bir miktar kanıyle yanımıza geldi. Dr. Schilling, önce dosyayı inceledi, sonra asistanın getirdiği kandan birkaç yayma preparat hazırladı ve mikroskopta gözden geçirdi, sonra bana dönerek:

— Aziz meslektaşım, sizi candan tebrik ederim. Şimdiye kadar tıbbın tanımadığı bir hastalığı pek dikkatli müşahadeleriniz sayesinde keşfetmiş oldunuz... Kanaatınıza tamamen iştirak etmekteyim.

Artık siz bendeki meserreti tasavvur ediniz. Bir büyük başarı sağlamıştım. Hadise üstelik beni istihkar eden, memleketimi küçük gören o megaloman Alman doktorunun yanında cereyan ediyordu. Dünyalar benim olmuştu. Bu muvaffakiyetimi o günün gecesi bir birahanede kör kütük oluncaya kadar tesit ettim. Ertesi gün Dr. Schilling tekrar ziyaretime geldi. Bu vakayı ilim alemine birlikte neşretmek için bir teklifte bulundu. Hiç tereddüt etmeden bu teklifi kabul ettim. Çünkü, Dr. Schilling hızır gibi benim imdadıma yetişmişti. Bu işi ilim dünyasına tek başıma taktime kalkışsaydım, yüzlerce reddiye ve tenkidin karşıma dikileceği muhakkaktı. Sonra bir ciheti daha tebarüz ettireyim: XIX. yüzyıl Almanya'sında olsun, bu asrın ilk çeyreğindeki Almanya'da olsun, tıbbın büyük otoriteleri bir şeye «Evet!» dediler mi, karşılarına itiraz edecek babayiğit öyle pek kolay kolay çıkamazdı. Meselâ meşhur R. Koch verem basilinin keşfini ilkin devrin tıp otoritesi olan R. Virchow'a kabul ettirdikten sonradır ki, ilim âlemine kabul ettirebilmişti. R. Virchow bu keşfe eğer, «Hayır!» deseydi, hiç olmazsa Almanya'da uzun yıllar kimse kabul etmeyecekti. Müesses olan bu teamüle binaen, Dr. Schilling'le ilmî ortaklığı memnuniyetle kabul ettim. Monositer lökemi, 1913 yılında Münchener Medzinicher-Wochenschrift mecmuasının 36 no. lu sayısında böylece neşredildi. Baş tarafa benim adımı koydular, ikinci ad, Dr. Schilling'e aitti.

Prof. Dr. Hasan Reşat Sığındım'a ait hatıratın yazımızın başlığıyla ilgili kısmı burada bitmektedir. Üstat halen S.S.K. İstanbul Hastanesi'nin konsültan hekimidir.

Midhat Paşa'nın Ölümü

Yazan: Midhat Sertoğlu

MİDHAT Paşa ve arkadaşları, Sultan Aziz'i öldürmek ithamıyle Yıldız Sarayı'nda yargılanmış ve mahkûm edilerek Hicaz'daki Tâif kalesine gönderilip hapsedilmişlerdi. Muhakeme sonunda Midhat ve Mahmud Celâleddin Paşalar' dan başka, Damad Nuri Paşa, Sultan Aziz' in ikinci mâbeyncisi Fahri Bey, Yozgatlı Pehlivan Mustafa, Cezâyirli Mustafa, Boyabadlı Hacı Mehmed, Binbaşı Necib Bey, Binbaşı Namık Paşazâde Ali Bey, ölüm cezasına çarptırılmışlardı. II. Abdülhamid, bütün devlet ricalinden, eski ve yeni vükelâdan bu hususta yazılı düşüncelerini sordu. Bunların hemen hepsi, hükmün infazına taraftar oldular. Pek azı ise, mahkûmları suçlu görmekle beraber, haklarında merhamet diledi. Sultan Hamid, sonunda bu cezaları müebbet hapse çevirdi. Beşinci Sultan Murad'ın ikinci mâbeyncisi olan Seyyid Bey ile Miralay İzzet Bey de onar yıla mahkûm olmuşlardı. Bu sırada Medine'de bulunan ve Sultan Aziz'in hal'ine fetva vermiş olan Şeyhulislâm Hasan Hayrullah Efendi ise azledilmiş ve medenî haklarından ıskat olunarak öbürleriyle birlikte Tâif kalesine hapsedilmişti.

Mahkûmlar, ilk zamanlarda rahattılar, uşakları ve ahçıları yanlarındaydı. Lâkin, paşaların İngilizler tarafından kaçırılacağına dair saraya verilen jurnallar üzerine, yapılan muamele değişti; adamları alındı. Askere verilen ve o zamanlar kalitesi pek de iyi olmayan karavanayı yemeye mecbur edildiler.

II. Abdülhamid'i en fazla ürküten, Midhat ve Mahmud Celâleddin Paşalar'ın İngilizler tarafından kaçırılacağı düşüncesiydi. Hicaz telgraf başmüdürü Ali Rıza Bey'in bu konuda mâbeyne çektiği telgraf, sarayda büyük telâşı mucip olmuştu. Buna göre Sudan'ın Sevâkin limanında bulunan İngiliz amirali bu işi yapacak ve iki paşayı İngiltere'ye götürecekti. Bunun üzerine durum padişahın emriyle dahiliye nezaretine bildirilerek Hicaz vali ve kumandanlığına gerekli tedbirlerin alınması emredildi.

İNGİLİZ ELÇİSİNİN MÜDAHELESİ

Diğer taraftan Sadrâzam Said Paşa da İngiliz elçisini Babıâli'ye çağırtarak meseleyi açmış, elçi de durumu hemen İngiltere hariciye nâzırına bildireceğini vaadetmişti. Elçi ise İngiltere hükümetinin bu konuda tarafsız kalmasını kolaylaştırmak için, mahkûmların rahat ve huzur-

larının korunmasına dair bazı bilgiler verilmesini istemişti. Elçinin bu tutumu Sultan Hamid'i büsbütün endişeye düşürdü; İngiltere hükümetinin bu işle hakikaten meşgul olduğuna inandırdı. Bunun üzerine Midhat ve Mahmud Celâleddin Paşalar'ın öldürülmesine karar verdi.

MİDHAT PAŞA'NIN MEKTUBU

İşin gürültüsüzce olup bitmesi isteniyordu. Bu yüzden önce, paşaları zehirlemeye teşebbüs ettiler. Lâkin hem mahkûmların, hem de adamlarının dikkatli bulunması buna engel oldu. Bu arada II. Abdülhamid, Hicaz Valisi ve Kumandanı Osman Paşa'ya gönderdiği bir emirde aynen şöyle diyordu: «Şişko Mahmud ve Midhat katillerine İngilizler'in fikrine göre bir müşevvik peyda olur ve onlar dahi kemâl-i cesaretle firara cür'et ederler ve o sırada benim namuslu ve Hânedân-ı Osmaniye'ye sadık olan askerlerim görerek o firarî olan iki katili hükm-i kanun mucibince tüfeklerinde bulunan kurşunlarıyle ketefeynleri — kürek kemikleri — orta yerini nişan alarak şu suretle dahi Hânedân-ı Osmaniye'ye büyük bir hizmette...»

Midhat Paşa, ölümünden otuz dört gün evvel ailesine gönderdiği bir mektupta, artık hayatından ümidini kestiğini anlatıyor, vasiyetini söylüyor ve bunun son mektubu olduğunu bildiriyordu.

II. Abdülhamid, bilhassa Midhat Paşa ile Mahmud Celâleddin Paşa'nın ortadan kalkmasını istemekteydi. Zehirleme yolu muvaffak olamayınca iki paşanın öldürülmesi hakkında kesin emir geldi. Bunun üzerine 63. Alay Kumandanı Mehmed Lütfi Bey, 5 mayıs 1884 günü iki bölük piyade, iki top ve bir miktar topçu askeri ile acele Tâif'e geldi. Bunların içinden ayrılan kırk kadar güçlü kuvvetli asker, Tâif kalesindeki muhafızlara ilâve olundu.

«BU GECE BİTİRECEĞİZ!...»

Salı günü mahpusların bulunduğu dairenin etrafı lüzumu kadar askerle sarıldı. Paşaların o gece öldürülmelerine karar verildi. Yatsı zamanı Yüzbaşı İbrahim Ağa ve üç mülâzım, Midhat Paşa'nın yanında bırakılan tek adamı, Arif Ağa'yı çağırttılar ve:

— Bu gece Midhat Paşa'yı bitireceğiz. Sen daha evvel zehirlemeyi kabul etmedin. Lâkin, bu gece odasının kapısını bize açacaksın. Eğer açmazsan sonra fena olur, dediler. Arif Ağa, bunu şiddetle reddetti. Bu sırada Midhat Paşa, yatsı namazını kılmış, yalnız başına odasına gitmek-

Sultan Hamid tarafından Tâif'e sürülen Midhat Paşa

Midhat Paşa'nın tevkif edildikten sonra hapsedildiği Çadır Köşkü'nün arka tarafından bir görünüşü.

teydi. Arif Ağa onu görünce subayların yanında:

— Efendim, bu gece sizi bitirecekler. Odanıza gitmeyin. Beraber bulunun! diye haykırdı. Paşa, bunun üzerine dönüp durumu arkadaşlarına anlattı. Olayı duyan Mehmed Lütfi Bey, Arif Ağa'nın kaleden çıkarılmasını ve mahpusların birbirleriyle ve başkalarıyle temastan men olunarak hapsedilmelerini emretti. Mülâzım Memiş Ağa, bu emri mahpuslara bildirdi. Midhat ve Mahmud Celâleddin Paşalar:

— Biz buradan bir yere gitmeyiz. Eğer süngü ile çıkarırsanız siz bilirsiniz, dediler. Biraz sonra Binbaşı Bekir Efendi gelerek yalan yeminlerle paşaları temin edip odalarına çekilmeye razı etti. Midhat Paşa, Arif Ağa'nın götürülmesini bahane ederek Namık Paşazâde Ali Bey'i yanına aldı.

NASIL ÖLDÜLER?

Olay, 7 mayıs 1884 çarşamba gününü perşembeye bağlayan gece vukubuldu.

Midhat Paşa'nın yattığı odanın kapısı kırılarak açıldı. Evvelâ Ali Bey alınıp götürüldü. Midhat Paşa, kısa zaman evvel geçirdiği hastalıktan pek halsiz bulunduğu ve esasen başına gelecekleri bildiği için hiç mukavemet etmeden teslim oldu ve boğulmak suretiyle öldürüldü. Lâkin, gayet kuvvetli bir adam olan Mahmud Celâleddin Paşa, kendisine saldıranlarla hayli uğraştı. Katillerden bir kaçını duvarlara çarptı. Kendisini yastıklarla müdafaa etti. Bir taraftan da avazı çıktığı kadar bağırıyordu... Nihayet hücumlara daha fazla dayanamayarak zebun düştü ve boğularak öldürüldü.

Midhat Paşa'yı Edirneli berber İsmail, Mahmud Celâleddin Paşa'yı ise Karahisarlı Süleyman ile Zileli Ali öldürülmüşlerdir.

ÖLÜM RAPORU

Naaşlar, hemen şiltelere konup kışla hastanesinin ölü yıkamaya mahsus bölümüne götürüldü ve boğuldukları anlaşılmasın diye güneş doğar doğmaz, İbni Abbas mezarlığına, yıkanmadan gömüldü. Verilen resmî raporda ise, Midhat Paşa'nın şirpençe ve kasığında çıkan hıyarcıktan; Mahmud Celâleddin Paşa'nın ise mide nezlesi ile tifodan öldüğü bildiriliyordu.

Bu olay, II. Abdülhamid'in 33 yıl boyunca verdiği yegâne siyasî katil emrini teşkil eder. İngiltere'nin Türk İmparatorluğu'nda çevirdiği entrikalardan çok çekindiği bilinen II. Abdülhamid'in, Midhat Paşa'nın İngilizler'in eline geçmesini pek mahzurlu bulduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Hamid Devrinde

Bir Bahriyelinin Not Defteri

Hâtıraların sahibi, Deniz Binbaşısı Nail Bey

1887 baharında bir, sabah Yeni Köprü (1) nün Adalar iskelesinden, ezanî saatle iki buçuk veya üç sularında kalkan, İdare-i Mahsusa'nın 12 numaralı «İhsan» vapuruyla baba, oğul Ada'ya gidiyorduk. Bu gidişten maksat, benim Heybeliada'daki «Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye» ye kayıt ve kabul olunmaklığım idi.

«Şems ül-Maârif» in henüz beşinci sınıfını bitirmiş ve altıncıya yeni geçmişken bu mektebi bitirmeden, yarıda bırakıp da Ada mektebine gitmekteki sebep ne idi?

Ben daha ana kuzusu denilebilecek çağda iken, aklımın şöyle böyle idrak edebildiği zamanlar dadımla, «Hatice Abla» dediğim ahretliğin koltuğunda hamam bohçaları, büyükannem, annem, ablam ve ben Kasımpaşa iskelesinden, Haliç Şirketi'nin 6 numaralı vapuruna biner, Yemiş iskelesine çıkıp Tahtakale hamamına giderdik.

Bütün arkadaşları gibi yandan çarklı olan 6 numaralı Haliç vapuru, ötekiler gibi iki tarafına da seyredebilen takımdan değildi. Bunun kıç tarafı yuvarlaktı. Kasımpaşa iskelesinden kalktığı vakit geri geri giderek kıçını Divanhane'ye çevirir, buradan da ileriye doğru giderken sağına kıvrılarak Unkapanı köprüsünü geçer, Yemiş'e yanaşırdı. Yemiş'ten kalktığı vakit de İstanbul köprüsüne dönük başını sola doğru kıvırarak bir çark eder, yine Unkapanı Köprüsünün altından geçerek Kasımpaşa iskelesine baştankara yanaşırdı.

Vapurun kıç tarafında bir perde ile ayrılmış kadınlar mevkiinden ben sağımı, solumu seyrederken Kasımpaşa ile Yemiş iskelesi arasındaki bir karışlık mesafe bana o kadar uzun gelirdi ki, kendimi engin bir deniz seyahatine çıkmış zanneder ve nihayetsiz bir haz duyardım. Bu haz beni denize ısındırdı. Hatta biraz daha büyüyüp de evvelâ Kırçeşme'de, sonra Vezneciler'deki Şems ül-Maârif'e yine Kasımpaşa vapuruyla ve Yemiş iskelesi tarikıyle bir başıma gidip gelirken bile

(1) Galata Köprüsünün o vakitki adı halk lisanında «Yeni Köprü» ve resmî lisanda da «Cisr-i Cedîd», Unkapanı Köprüsü'nünki de mütenazıran «Eski Köprü» ve «Cisr-i Atîk» idi. Meşrutiyetin ilk yıllarında şimdiki köprü yapıldı. Cisr-i Cedîd de, artık geçilemez bir hale gelen Cisr-i Atîk'in yerine kondu. O günden sonra da Cisr-i Cedîd ve Cisr-i Atîk isimleri unutularak Galata Köprüsü ve Unkapanı Köprüsü isimleri kullanılmaya başladı.

kaptan köprüsünün altındaki makine kaportasının başından bir an ayrılmaz, kumanda borusundan kaptanın kumandalarını dinler ve makinist aldığı emri tatbik edince, makinenin ileri, geri devirlerini hayret ve dikkatle takip eder, içimi çekerek:

— Ah, ben de bir kaptan olabilsem, derdim.

Hattâ birbiri ardından gelen ölüm felâketlerinden dolayı Kasımpaşa'daki evimizden soğuyarak Gedikpaşa'daki evimize naklettikten sonra bile denizden uzaklaşarak mektebe, denizi görmeden, sokak aralarından gidip gelirken denize olan sevgimden bir zerre bile kaybetmemiştim. Akşamları mektep dönüşünde evin sofasına karşılıklı iki sandalya koyarak aralarını çamaşır ipiyle bağlayıp hayâlî bir kaptan köprüsü kurar; orada hem kaptanlık oynar, hem de ertesi sabahki dersimi hazırlardım.

«BEN KAPTAN OLACAĞIM»

Anam, Şems ül - Maârif'i bitirdikten sonra eski ananeye uyarak beni gümrüğe yazdırıp büyükbabamın ekmeğine sahip etmek ister, ben de anamın bu arzusuna iltifat etmeyerek:

— Hayır, ben kaptan olacağım, derdim.

Babamın bir ahbabı vardı: Haddehane kışlası'nın imamı Şamlı Hacı Mustafa Efendi. Bu zat ara sıra bize misafir gelir ve babamla beraber cuma namazına giderlerdi. Hacı Mustafa Efendi bir sefer gece yatısına geldi. Meğer Hoca Efendi, Haddehane'den Bahriye Mektebi imamlığına tahvîl-i memuriyet etmiş ve çoluğunu, çocuğunu da Ada'ya naklettiği için İstanbul'da yatacak yeri yokmuş, aziz ahbabı babama misafir gelmiş.

Babamın tahsili yoktu ama, akıllı bir adamdı. Bir çocuğu istemediği bir işe sevketmenin pek de faydalı olmayacağına, seve seve temayül ettiği meslekte daha feyizli neticeler elde edeceğine kanaat getirmişti.

Benim denizciliğe temayülümü bildiği için, İmam Hacı Mustafa Efendi'nin Mekteb-i Bahriye imamlığına tayinini ganimet bilerek o gece ne konuşmuşlarsa konuşmuşlar ve kararlarını vermişler. İşte Hacı Mustafa Efendi'nin babama misafir olduğu geceden birkaç gün sonra idi ki, biz de Köprü'den 12 numaralı İhsan vapuru ile baba, oğul, Ada'nın yolunu tutmuş bulunuyorduk.

Heybeliada'ya yanaşınca vapurdan çıktık. Mektep kapısından içeriye girdik. Babam, Mektep İmamı Hacı Mustafa Efendi'nin odasını sordu, öğrendi. Camiin alt katındaki şadırvanın olduğu yerde imiş. İmam Efendi'nin odasına girdiğimiz zaman bizi büyük bir iltifat ile hüsn-i kabul etti. Ziyaretimizin sebebini evvelden bildiği için başka bir şey sormadı.

Hoca Efendi odadan çıktı. Bir müddet bizi yalnız bıraktı. Odaya avdetinde oturmaksızın:

— Haydi, evlât! Gel ardım sıra, dedi.

Hoca Efendi önde, ben arkada mektep binasını solda bırakarak duvar dibinden yürüdük. Yolun nihayetinde önümüze çıkan merdiveni tırmandık. Solumuza gelen kapıdan içeriye girdik. Karşımıza gelen üç odadan sağdakinin kapısını açtı. Beni içeriye soktuktan sonra kendisi de girip kapıyı kapadı.

İMTİHANDA

Odada üniformalı iki kişi oturuyordu. Minderin bir tarafına da İmam Hacı Efendi ilişti. Bu üniformalı iki kişiden, kolunda şeridi çok olan zat kısaca boylu, tıknazca, kırmızıya çalan sarı sakallı biri idi. Odanın ortasında duran sandalyayı göstererek:

— Otur oğlum, dedi.

Oturdum. Aynı zat beni alıcı gözüyle süzdükten sonra tekrar sordu:

— Kaç yaşındasın?

— On biri bitirdim, on ikiye bastım efendim.

— Pek de küçükmüşsün.

— .....

— Hangi mektepte okuyordun ?

— Şems ül-Maârif'te.

— Kaçıncı sınıfta?

— Beşinciyi bitirdim, altıncıya geçtim.

— Neler okudun?

— Kavâid-i Osmâniye, Farisî, Arabî, Fransızca, hesap, hendese...

— Kavâid-i Osmaniye hocan kim?

— Ali Nazîmâ Bey.

— Arabî?

— Bayazıd Dersiâmlarından Ali Haydar Efendi, sarıklı.

Bana bu sualleri soran zat başını çevirdi. İmam Hacı Mustafa Efendi'nin yüzüne baktı ve:

— Hacı Efendi! Buyurunuz, sorunuz, dedi.

GİRİŞ İMTİHANI

Şimdi intikal ettim ki, beni bu odaya imtihan etmeye getirmişlerdi. İmam Efendi sormaya başladı. Ben her sorduğuna cevap veriyordum. Ne imam efendi, ne de bu heyetin reisi olan kısa boylu zat benden bu kadarını ummamış olacaklar ki, hayretle birbirlerinin yüzlerine bakmaya başladılar. Hacı Mustafa Efendi su-

allerine devam etti:
— Kısm-ı evvel nedir ?
— Masdar.
— Kısmeyn?
— Malûm, meçhul.
— Sülâsî mücerred kaç babdır?
— Altı.
— Bu altı babdaki «ayn ül-fi'l» in harekelerini söyleyebilir misin?
— Aksâm-ı sittede sarihtir: fethü zammün, feth ü kesrün, fethetân, kesr ü fethün, zamm ü zammün, kesretân.
— Üçüncü babdan bir misal getir.
— Feteha yeftahu.
— Birinciden?
— Ketebe yektübü.
— İkinciden?
— Kesere yeksirü.

Birbirlerine bakarlarken hayretleri artmışa benziyordu:
— Maşallah, maşallah. Aferin evlât, dediler. İmtihan heyeti reisi:
— Hacı Efendi! Artık kâfidir. Fazla sıkmayalım dedikten sonra bana dönerek:
— Evrakını hastaneye havale edelim de inşallah oradan da kazanır, gelirsin, dedi.

Arzuhalimin altına, edilen imtihana göre kayt ve kabule şayan görüldüğüm yazıldıktan ve mektebin resmî mühürüyle mühürlendikten sonra «sıhhî muayenemin icrası ve neticenin inbâsı zımnında Bahriye Merkez Hastanesi Sertabâbetine» havale edilen evrakımı elime tutuşturdular. Mektep İmamı Hacı Mustafa Efendi ile beraber odadan çıkarak İmam Efendi'nin odasında bizi bekleyen babamın yanına gittim.

İmam Efendi, babama:
— Gözünüz aydın olsun birader. Maşallah mahdum bey, fevkalâde imtihan verdi. Mektepçe kabule şayan görüldü. Bahriye Merkez Hastanesinde sıhhî muayeneyi de kazanacağına şüphe etmiyorum. Bak, maşallah, arslan gibi, diye sitayişte bulundu. Biz de İhsan vapuruna yetişmek üzere İmam Efendi'ye veda ederek iskeleye doğru hareket ettik. İmam Efendi'den ayrılırken odasındaki kısa boylu ve sarı sakallı zatın kim olduğunu sordum, bana:
— Ders nâzırı Kaymakam Nazif Bey cevabını verdi.

Bahriye Merkez Hastanesi'nde yapılan sıhhî muayenemde de bir özür bulunamadı. Bir hafta sonra arkamdaki sivil elbise ile «Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye-i Şâhâne» nin idadî birinci sınıf talebesi arasına ben de katılmış bulunuyordum.

Kaydımın yapıldığı gün babam beni mecburen mektepte bıraktı. Elini öperek ayrıldım. Bana üçüncü koğuşta sahipsiz bir karyola gösterdiler.

O gece uyudum desem yalan olur. Biz o vaktin çocukları saf büyümüştük. Analarımızla giderdik. Bir gece bile evinden dışarda yalnız kalmamış, on iki yaşında bir çocuğun, bilmediği bir muhit içinde anasız, bir başına kalması yüreğine gariplik çöktürecek bir hadisedir. Etrafımda uykuya dalmış mışıl mışıl uyuyan kalabalık bir akran kitlesi olduğu halde kendimi dağ başında bir başıma kalmış zannediyordum. Acaba alışabilecek miydim? Bunu zaman gösterecekti.

Üçüncü Koğuşta yalnız değildik. Koğuşu uzunlamasına ikiye ayıran koridorun bahçe tarafında biz, idadî birinci sınıf; karşı tarafta, yani deniz tarafında da idadî ikinci sınıf yatıyordu. Üstümüze isabet eden ikinci koğuşta idadî, üçüncü ve dördüncü sınıflar ve aynı katta, ikinci koğuşun karşısındaki birinci koğuşta da bahriye birinci ve ikinci sınıflar yatıyordu.

Ben mektebe girdikten birkaç sene sonra talebe mevcudu hissolunacak derecede arttı. Koğuşların vüs'ati talebeyi istiab edemiyecek dereceyi buldu.

TAYYAR PAŞA

Ya sabah müzakeresindeyiz, veya birinci derste. Acı acı bir liva borusu çalınıyor. Bu, Mektep Nâzırı Tayyar Paşa'nın gelişine işarettir. Nöbetçi dahiliye zabiti, ferâhisini (2) boynuna takmış, kılıcını kuşanmış, mektebin arka kapısına doğru seğirtir ve paşaya kavuşabildiği yerde durup vaziyet alarak tâzim resmini ifa eder.

Bu kısa merasim bittikten sonra da ferâhisini boynundan, kılıcını belinden çıkarıp duvardaki çiviye takar ve nöbet odasındaki gündelik mesaisiyle meşgul olmaya başlar. Çünkü sabahın erken bir saatinden beri mektebin arka kapısına yakın bir yerde kudûmuna intizar eden asıl iki yaveri onu karşılamış ve ardı sıra yürümeye başlamışlardır: Duvarcı Usta Yani ve Mutemed Alican (=Âlîşan) Efendi.

Esas sanatı duvarcılık olmakla beraber yapı işlerinin her türlüsüne aklı eren Usta Yani, Manastırlı bir Rum'du. Horasan, kireç, kum, çamur, çimento gibi yapı harçlarının yakıcı tesirleri altında rengi uçmuş fesi ve asıl lâcivert rengi ağarmış şalvarıyle sapını sağ eliyle tuttuğu keseri ensesine takılı olan altmışlık Usta Yani, pos kır bıyığı ve her vakit uzamış kır tıraşıyle bir lâhza paşanın peşinden ayrılmazdı. Mühendisin, mimarın adı bile anılmadığı kalfalar devrinde o hakikaten bir yapı üstadı idi. Mektebin içinde ve dışında yıkılacak, yeniden yapılacak, tadil veya ıslah edilecek bin bir iş varken Usta

Heybeliada'daki Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye'nin elli yıl kadar önce çekilmiş bir fotoğrafı.

Yani nasıl olur da Tayyar Paşa'nın peşinden bir lâhza ayrılabilirdi? Çünkü Usta Yani, mektebin yalnız inşaat işlerinde değil, idarî ve inzibatî işlerinde bile paşanın emirlerini tebliğ ve tatbik hususunda hizmeti geçen bir yaverdi. Ya müzakere vaktinde veya muallimin hastalanmış veya bir sebeple gecikmiş bulunmasından dolayı boş kalmış bir dersanede talebe gürültü eder ve bu gürültüyü paşa işitirse hemen arkasına dönerek:

— Ulan, Usta Yani! Git şu ayıları sustur, dediği ve şalvarlı Usta Yani'nin de ensesine taktığı keseriyle dersane kapısında görünerek paşanın emrini tebliğ ettiği pek de nadir hadisattan değildi.

Mutemed Alican Efendi de o devirde «Şükrü Paşa Dairesi» demekle anılan «Tersane-i Âmire Memuriyeti» nin mutemedlik dairesi memurlarından olup, mektep nâzırının Usta Yani'ye emrettiği işlerin muhtaç olduğu malzemeyi tedarik ederek Usta Yani'nin iştigal sahasında hazır bulundurmakla mükellefti.

Bununla beraber Alican Efendi'nin de Usta Yani gibi idarî ve inzibatî işlerde elçilik ettiği de vaki olmayan işlerden değildi.

Mektepte yapılan ve yapılmakta olan inşaat, tamirat, tadilât ve ıslahat işleri bitip, tükenecek gibi değildi. Bir taraftan yaldızlı kapının karşısına raslayan meydanın sokağa bitişik arka hududuna muallimler için yeni bir bina yapılmakta iken, diğer taraftan kovuşların birer aşırı pencereleri dış tarafında tuğla ile örülerek içinde hasıl olan hücrelere talebe için dörder tane dolap yapılıyor, kahve ocağı da ciddî bir ıslahata uğrayarak içerisi yıkılıp peykeleri yeniden onarılıyor ve üç dört kişinin müşterek kullandığı seyyar dolaplar kaldırılarak, peykelerin üstüne beheri bir talebeye mahsus olmak üzere yeknesak dolaplar yapılıyordu.

Büyükada'ya karşı olan rıhtımın nihayetine rasgelen ayakyolları binası da tevsi edilerek bir taraflı kademhanelerin karşısına ikinci bir sıra daha ilâve ediliyor ve geceleri bir zaruret hisseden talebeyi dış bahçeye kadar inmek külfetinden kurtarmak için üçüncü kovuşun karşısına isabet eden yerden ayakyollarına inen bir merdiven yaptırılıyordu.

PAPAZLARIN ARSASI

Biri bittikçe ötekine başlanılan bu sonsuz iş silsilesinin başından, namaz vakitleri müstesna, Tayyar Paşa ırgatbaşı gibi bir lahza bile ayrılmazdı. Hadid meşrepli bir zat olduğu için bir gün, meramını lâyıkı ile anlayamayan bir duvarcıya fena halde kızmış ve elindeki bastonu adamcağızın omuz başına havale ederek kolunu kırmıştı.

Tayyar Paşa, mektep nâzırlığı hayatında sade bu inşaat işleriyle de kalmadı. Heybelida'da, târik-i dünya sıfatıyla, mektep

---

(2) Genişçe hilâl şeklinde, pirinçten yapılmış, boyna takılır bir alâmet. Kanun ismiyle anılan eski inzibat neferleri de boyunlarında böyle bir alâmet taşırlardı. Bunların ferâhisi üstünde kabartma «kanun» kelimesi yazılı olduğundan eski inzibat erlerine «kanun» denilmiştir.

civarında manastır hayatı yaşayan Rum papazlarının ellerindeki vakfiyeleri, tapu senetlerini, arazi çaplarını birer birer tetkik ederek bunlardan İkinci Mahmud'un kışla olarak inşa ettirdiği bu binaya taallûku olan birçok arsa ve arazi buldu. Bunları, münasebetlerinin derecesine göre, ya mektep arazisine ilhak veya üzerine münasip bir bina yaparak mektebe akar kaydetti. Heybeliada iskelesindeki gazino ile mektep kapısına bitişik dükkânlar bu cümledendir. Kartal vapur iskelesi civarında da böyle bir dükkân vardır.

Her askerî kıtada mutad olduğu gibi Bahriye Mektebi'nde de akşam namazından sonra divan taburu yapılır ve boru ile verilen kumandayla padişaha dua edilirdi. Yaz günleri ve iyi havalarda kovuşlar dairesi, büyük kapı, cami ve dersane binası arasındaki iç bahçede, kışın ve fena havalarda dersane taşlığında yapılan bu merasime nadiren mektep müdürü ve umumiyetle nöbetçi zabiti riyaset ederdi. Eğer dayak cezasına istihkak kesbetmiş olanlar varsa, bu merasim esnasında hasır ovası'na (3) yatarak nasibini alırdı. Divan taburu merasimi bahçede yapılmışsa, çift sıra tabur olarak dersaneye gidilip gece müzakeresine girilir, dersane taşlığında yapılmışsa, yerin darlığı yüzünden, tabur teşkili mümkün olamadığı için her talebe kendi dersanesine gitmek üzere «paydos» emri verilirdi.

Akşamları yapılan bu merasimde mektep nâzırının huzuru vaki değildir. O, yalnız izin günlerinde, talebenin kıyafetini teftiş için, âdeti veçhile ya avniye kaputuyla veya göğsü iliklenmemiş setrisiyle gelir, herhangi bir noksan veya tagayyürle mektep nizamlarına uymayan kıyafette birini görecek olursa elindeki siyah bastonun ucuyla göğsüne dayanarak taburdan çıkarır ve izinden mahrum ederdi.

O zaman yeni icad edilen duble ve uçları kesik yakalıklar, bağlama uzun kıravatlar, siyaha meyyal renkte fesler, tepesi dar kalıplar, alangle geniş paçalı pantolonlar, uzatılmış saçlar fena halde zıddına dokunur ve bunlardan herhangi biriyle malûl olan talebe siyah bastonun çamurluklu ucunu göğsüne dayanmış bulurdu.

İlk defa izne çıktığımız gündü. İç bahçede tek sıra dizilerek teftişe hazırlanmış tık. Ben satrançlı sivil elbisemle, Tekirdağlı Osman şalvar ve saltasıyla, İhtiyar Faik Gülhane Askerî Rüşdiyesi'nin mavi zırhlı setri ve pantolonuyla, Con Tevfik

Hâtıra sahibinin bahriye subayı olduğu yıllardaki donanmamızın gemilerinden biri: Mahmudiye

de yine siyah sivil bir kostümle, talebenin en son ucunu teşkil ediyorduk. Öteki baştan başlayarak talebeyi birer birer teftiş ede ede önümüze ulaşan Tayyar Paşa bizim dördümüzü o kıyafette görünce kendisini takip eden mektep müdürüyle serdahiliye ve nöbetçi zabitine dönerek:

— Bu ne kıyafet? Ebâ Müslim divanına (4) benziyor demişti.

Mektep Müdürü Arif Bey hemen cevap verdi:

— Bu dört çocuk mektebe geleli henüz dört beş gün oldu. Daha izinli çıkıp da elbise yaptıracak kadar vakit bulamadılar efendim.

«SİZİ GİDİ AYILAR!...»

Bu çok hadîd ve dayak faslında amansız olan Tayyar Paşa, vakit olur, bir çocuk kadar küçülürdü. Bir gün sınıf arkadaşlarımızdan Sarıyerli Osman ile, yine bizim sınıftan olup iki sene dönerek bizden iki sınıf aşağıda kalan Kadıköylü Garip İhsan, bir buçuk saat kadar süren öğle paydosu vaktinde paşa dairesinin Büyükada'ya karşı olan cephesindeki duvarın dibine otururak yüksek sesle konuşurken, üst kattan başlarına su dökülür. Bunu paşanın daire hizmetini gören Arif Çavuş tarafından dikkatsizlikle yapıldı zanneden bu iki arkadaş yerlerinden fırlayıp başlarını yukarı kaldırarak ağız dolusu küfürler savururken, ayakyolu penceresinden ak sakallı çıplak bir baş uzanarak:

— Daha hâlâ gürültü edip duruyorsunuz. Şimdi ibriği kafanıza geçireceğim. Sizi gidi ayılar sizi, diye bağırınca suyu dökenin öğle namazı için abdest tazelemek üzere abdesthaneye giren Tayyar Paşa olduğunu anlayınca kaçarken çektikleri korkunun derecesini anlata anlata bitiremezlerdi.

Tayyar Paşa'nın en büyük zıddı, umumî imtihanda talebe döndürmekti. Bir sene umumî imtihan vakti hâdis olan şu macera pek meşhurdur:

İmtihan bitip numara cetvellerinin hazırlanacağı sırada Tayyar Paşa, hocalar ve mümeyyizler tarafından doldurulup verilen numara cetvellerini tetkik ederken idadî üçüncü sınıf talebesinden birine 4 numara verildiğini görür. O zamanın tam numarası 45, cankurtaran numarası da 5 idi, 4 alan sınıf geçemezdi.

İdadî birici ve ikinci sınıflarda olanlara «küçüktür; bir daha seneye daha ziyade aklı erer de çalışır» diye pek de aldırış etmeyen Tayyar Paşa, idadî üçüncü sınıfa kadar yükselmiş bir talebenin 4 numara alarak sınıfta kalmasına tahammül edemezdi. Şayet evvelki senelerde de böyle bir sabıkası varsa mektepten çıkarılarak alaya sevki çaresizdi. Tayyar Paşa bu 4 numarayı görünce sakalı dikilir ve idadî üçüncü sınıfın «hendese-i halliye ve kat'-ı mahrûtiyat» hocası Şevki Efendi'yi çağırtıp sorar:

— Ulan, Şevki Efendi! Bu nedir?

Şevki Efendi, Tayyar Paşa'nın parmağıyle gösterdiği yere bakarak:

— 4 efendim, der.

— Bunu 14 yap!

— Nasıl olur efendim? Bu talebe tembelin biridir. Buna 4 bile çok.

— 24 yap!

Şevki Efendi, Paşanın bu haksız ısrarı üzerine şaşırır. Böyle buhranlı ve heyecanlı anlarında yüksek bir âmir karşısındaki tekellüflü ifadeyi unutarak dersane kürsüsündeki her vakitki takrir tarzı gibi söze devam ederek:

— Efendim, demek oluyor ki... yaniya şimdicek...

— 124 yap!

— Paşa efendimiz...

— 1124 yap!

— Paşa...

— Ulan ayı! Sana söylüyorum: 1524 yap!

Paşanın beyaz sakalındaki kılların dikildiğini ve gözlerinin evlerinden fırlamak üzere olduğunu sezen Şevki Efendi, âkıbetin vahamete ermek istidadını karşılamak için 4 ü 14 yaparak savuşur, gider.

1892 senesine girmiş ve mektebin son sınıfına terfi etmiştik. Deniz banyosu mevsiminde bir yaz sabahı, talebe arasında, doğru olmasa bile, lafından dahi zevk duyulur bir havadis dolaşmaya başladı: Paşa mektepten ayrılıyordu.

Gelecek sayımızda:

KEL SEYİD'TEN ÇEKTİKLERİMİZ

---

(3) Falakaya yatanların altına, üstü kirlenmesin diye, hasır yayarlardı.

(4) Ebâ Müslim, Horasan gibi büyük bir eyaletin valisi ve emiri olduğu için kendisinin bir divanı yani, halk işlerine bakan bir meclisi olması muhakkaktı. Ebâ Müslim'in bayrağı altında muhtelif milletler toplanmıştı. Bunların reisleri de Ebâ Müslim'in divanını teşkil ediyordu. Muhtelif milletler rüesasından teşekkül eden bu divana her reis kendi millî kisvesiyle gelmiş olacağı tabiî bulunacağından giyinme tarzında bir vahdet olamazdı. Bizim de kimimizin sivil kostüm, birimizin salta ve şalvar, dördüncümüzün de askerî rüşdiye elbisesiyle taburda isbât-ı vücud edişimiz Ebâ Müslim divanına müşabehet arzetmişti.

Bir Asır Önce

YAT YARIŞI – *Bundan yüz yıl kadar önce de, tıpkı bugün olduğu gibi yat yarışları çok revaçtaydı. Yarışa katılan yatlar Manş'ın iri dalgalı sularına aldırmadan hedeflerine doğru ilerlerdi. Yarışta bazen heyecanlı anlar yaşanır, rotasını kaybeden yatlar birbirlerine bindirirdi. Resim, İngiltere'de yapılan bu yarışlardan birini temsil ediyor.*

YENİKÖY

Yeniköy, Boğaz'ın en güzel semtlerinden biridir. Hafif bir kavis meydana getiren sahilde, irili ufaklı yalılar uzanır. Yalılar, çoğunlukla bahçe içinde olduğundan, yemyeşil bir görünüşü vardır Yeniköy'ün. Bu bir asır önce de böyleydi. Ne var ki, o devrin yalıları ahşaptı, kendisine has bir mimarî üslûba sahipti. Üst katlardaki cumbalarda oturulur, akşam güneşinin Boğaz'a aksi seyredilirdi

Mihrimah Camii

Yazan:
Kemalettin Tuğcu

Fotoğraflar:
Dikmen Diköz

İstanbul'un sanat âbidelerinden biri olan Mihrimah Camii, Üsküdar'da İskele meydanında, denize hakim bir setin üzerinde kurulmuştur. Halk arasında İskele Camii olarak da tanınır. Meydan tanzim edilip, bugünkü yollar açılmadan önce, vapur ve kayıklardan çıkan halkın çoğu, camiin arkasındaki sokaklara gitmek için set üzerine çıkan merdivenlerden geçerdi. Birinci Dünya Savaşı'nda camiin hayli geniş avlusu, askerî malzeme ve ot deposu olarak kullanılmıştı.

Setin meydana bakan yüzüne, adını vermeyen bir hayır sahibi tarafından bir çeşme yaptırıldığı gibi, zevk sahibi Üçüncü Ahmed'le zarif veziri Damad İbrahim Paşa, İskele meydanına dört cepheli bir meydan çeşmesi yaptırmışlardır ki, muhteşem camiin eteğine iliştirilmiş bir pırlanta kıymetindedir.

Çeşmenin meydana bakan yüzüne devrinin eşsiz, ince ruhlu şâiri Nedim'in mısraları işlenmiştir. Altında Hicrî 1141, (Milâdî: 1728) tarihi okunmaktadır.

Büyük mabedin kıble tarafındaki mermer ve istalaktitli kapısının üzerindeki Arapça ibareden inşa tarihinin Hicrî 954 olduğunu anlıyoruz. Milâdî 1547 tarihine tekabül eder. İki yılda yapıldığı rivayet edilen bu muazzam eser, bugün 419 yaşındadır.

Mihrimah Sultan ve Eseri

Selâtıyn camilerimiz arasında bulunan bu camii, Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan yaptırmıştır. Bu hayır ve hasenat sahibi sultanın Edirnekapı'da bir diğer camii bulunduğu gibi Mekke'de Ayn Zübeyde suyu da bu sultan tarafından getirtilmiştir. Edirnekapı'daki camiin Mihrimah Sultan'ın kocası Rüstem Paşa tarafından eşinin adına yaptırdığı, bir başka rivayette de bizzat Kanunî tarafından yaptırıldığı bildirilmektedir. Mihrimah Camii, Mimar Sinan'ın yer yer İstanbul'a serpilen şaheserlerinden biridir.

Camiin avlusuna merdivenle çıkılmaktadır. Son cemaat yerinin önünde yirmi musluklu bir şadırvan vardır. Bu şadırvanın saçağı ayrıca beş kalın mermer sütun üzerine bindirilmiştir. Sütunların kaideleri çok zariftir ve üzerlerinde kabartma serviler görülmektedir. Son cemaat yerinin renakını altı sütun üzerinde beş kubbe örtmektedir. Sütun başlıkları istilâktitlidir ve bu sütunlardan dönen kemerler, kıble duvarındaki dört payanda ile duvara gömülü iki istalaktit salkımı üzerine istinat etmektedir.

Mabedin planı bir yonca yaprağı şeklindedir. Minarelerin giriş kapıları son cemaat mahalline açılmaktadır. Soldaki minare kapısının üzerinde taşa işlenmiş bir kelime-i tevhid vardır. Bu, şimdiye kadar hiç bir mabette görülmemiş bir oymacılık ve kakmacılık şaheseridir.

Mihrimah Camiinin son cemaat mahallinden bir görünüş.

Güzel mabedi, kasnağında 16 pencere bulunan tek bir kubbe örtmektedir. Ana kubbe kıble cihetinden, sağ ve sol yanlardan, eteklerinde dörder pencere bulunan üç yarım kubbeye dayanmakta, bu yarım kubbeleri de ikişer küçük kubbe daha beslemektedir. Kapı tarafındaki kubbelerin pencereleri ikidir. Büyük bir ihtişam gösteren ana kubbe ortada iki, kapı tarafında ise iki ayrı yığma sütun üzerine dayanmaktadır. Bu sütunların başlıkları da Sinan'ın bu güzel mabette çok kullandığı istalaktitlerle süslüdür.

161 pencereden ışık alan bu muhteşem mabedin mahfellerini 14 zarif başlıklı sütun tutmaktadır. Mihrap üstündeki pencerelerin alçı şebekeleri Sinan devrinden kalmıştır ve bu sanatın erişilmez örnekleridir. Bu selâtıyn camide çini kullanıldığı rivayet edilmektedir ama günümüzde, kullanıldığından bahsedilen çinilerden eser görülmemektedir.

Mihrap mermerden ve istalaktitlidir. Mermerden yapılmış olan minberin şebekelerinde on üçer şualı yıldızlar ve hendesî şekiller vardır. Basamaklarının altları zambak şeklinde oyulmuştur. Külâh direkleri kırmızı somakidendir. Mabedin sağ tarafa açılan ikinci kapısının önünde ayrı iki sütunlu bir saçak vardır. Kapı ve pencere kanatları fildişi, sedef ve abanoz kakmalıdır. Kıble kapısının üstünde müezzin ve kandil mahfilleri ve sekiz renkli sütun üzerine ahşap oyma korkuluklu hunkâr mahfili vardır. Müezzin mahfilinin alt tavanı nefis bir tezhip işi ile kaplıydı. Sonradan başka birçok mabetlerimizde olduğu gibi bu sanat eserlerinin üzerine yağlı boya sürülmüştür.

Mihrimah Camii ve
III. Ahmed Çeşmesi

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

HAMZA

Arapça olan bu isim «aslan» mânasına gelmektedir. İsmin en şerefli sahibi olan Hazret-i Hamza, Hazret-i Muhammed'in amcasıdır. Hz. Peygamber'den birkaç yaş büyüktü.

Hazret-i Hamza güçlü, cesur ve hatırlı bir insandı. Ebû Cehl'in Hazret-i Muhammed'e hakaret ettiğini duyduğu zaman, hiddetlenerek gidip okunun yayı ile Ebû Cehl'in başını yarmış, sonra Hazret-i Muhammed'e giderek teselli etmeye çalışmış ve Hazret-i Peygamber ancak İslâm'ı kabul etmesi ile ferahlayacağını bildirmesi üzerine Hz. Hamza, Kelime-i Şahadet getirmişti.

Hazret-i Hamza bir avuç İslâm ordusu içinde, hakikaten aslanlar gibi çalışmış, düşmanların gözünü yıldırarak İslâm'ın yayılmasına büyük yardımlarda bulunmuştur. Bedir gazasında büyük şecaat göstermiş ve müşriklerden bir çoğunu öldürmüş olan Hz. Hamza, Uhut gazasında da, Hicret'in üçüncü yılında, kahramanca döğüşmüş, bozulan İslâm ordusunun yüzünü ağartmış, fakat Muaviye'nin annesi Hind'in kölesi Vahşi tarafından pusuya düşürülerek harbe ile şehit edilmiştir.

Vahşi, Hazret-i Hamza'nın göğsünü yarıp, ciğerlerini sökerek Hind'e götürmüş, bu hain kadın sevincinden Hamza'nın ciğerlerini çiğnemiş ve üzerindeki mücevherlerini Vahşi'ye vermiştir.

ÖMER

Arapça'da «Amr» şeklinde de telaffuz edilen bu isim «dirilik, hayat» mânasına gelmektedir. İsmin şerefli sahiplerinden biri olan Hazret-i Ömer, Hz. Muhammed'in dokuz göbek uzaktan akrabası ve kayınpederidir.

Pervasız bir insan olan Ömer, Hicret'ten sonra bütün gazvelerde bulunarak büyük yararlıklar göstermiş, Hazret-i Peygamber'in vefatında Hazret-i Ebû Bekr'in halife olmasına yardım ederek yeni yayılan dini korumaya çalışmış ve 13. Hicret yılında da kendisi ikinci İslâm halifesi olmuştur.

On bir yıl kadar halifelikte bulunan Hazret-i Ömer, zamanında, Suriye, Filistin, Irak, Cezire, İran, Mısır ve Trablus Garb fethedilerek İslâm memleketleri fevkalâde genişlemiş. Basra ve Kûfe şehirleri kurulmuştu. Dört binden ziyade cami ve mescit yaptırmıştır. Hakkı bâtıldan ayırmada büyük bir hassaya sahip bulunan Hz. Ömer, adaleti ve hakkaniyetiyle şöhret yapmış, bu yüzden «Faruk» lâkabını almıştır. Pek kanaatkâr ve fakir bir hayat yaşayan Hazret-i Ömer, Hicret'in 23. yılında bir köle tarafından, sabah namazını kılarken hançerle yaralanmış ve ertesi gün vefat ederek Ravza-i Mutahhara'ya defnedilmiştir. Vefatında 63 yaşlarında bulunuyordu.

Osmanlılar'da Mimarlık Teşkilâtı

Yazan : Orhan Erdenen

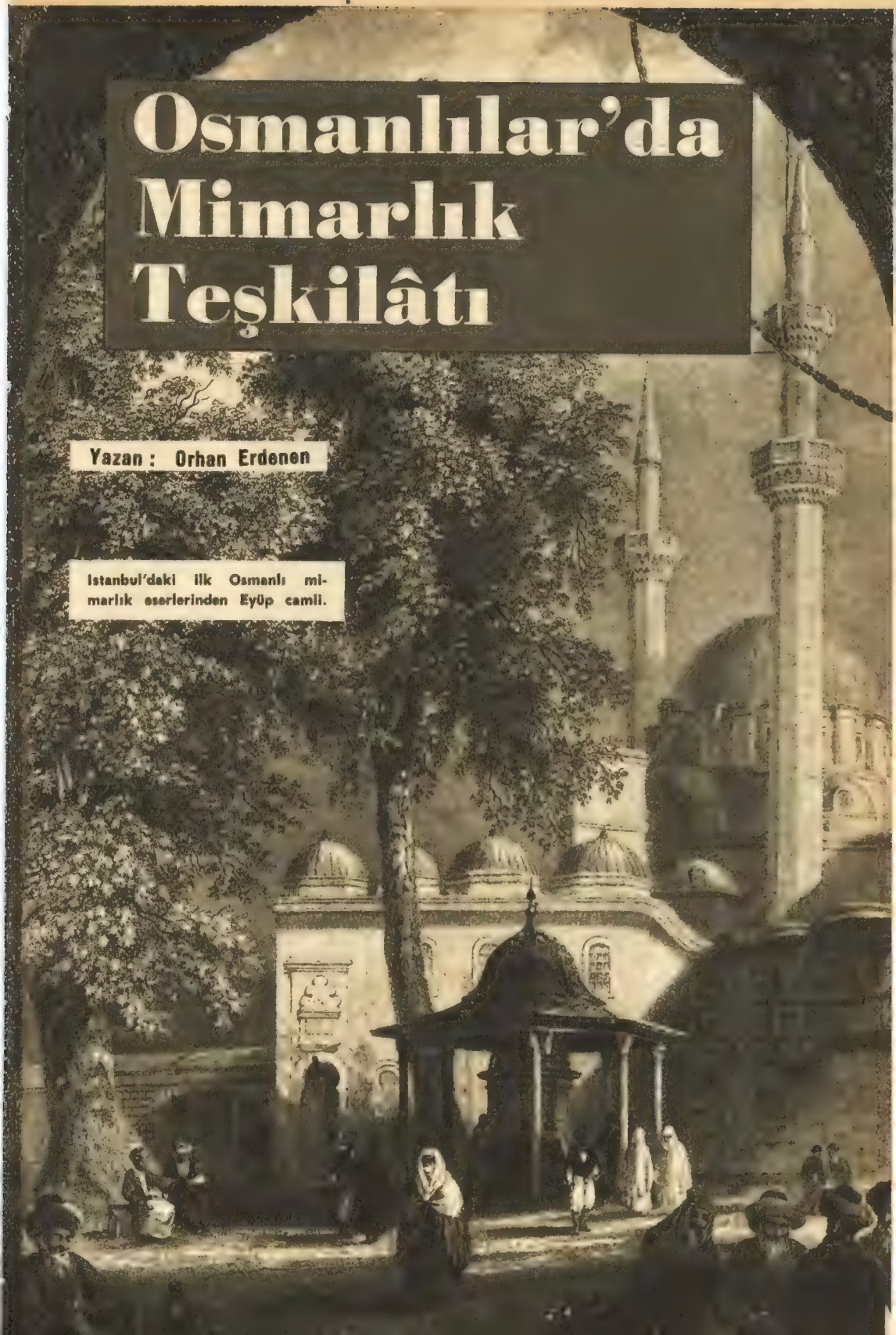

İstanbul'daki ilk Osmanlı mimarlık eserlerinden Eyüp camii.

Osmanlı mimarisinin son eserlerinden biri: Beylerbeyi Sarayı.

BELİRLİ bir tarihe kadar, Türkiye'de bütün mimarların yaptıkları binaların usul ve nizamlara uygun olup olmadığını kontrol etmek ve bina ruhsatnamelerini vermek ve bütün memleket inşaatına nezaret etmek için padişah tarafından bir mimarbaşı tayin edilirdi.

Sermimârân-ı hassa unvanıyle anılan bir mimarın vazifeleri arasında hanedan ve devlet adamlarının yaptıracağı binaların planını tanzim etmek; inşaat için gerekli mimar ve elemanları tayin etmek; büyük şehirlerdeki mimarları kontrol etmek; hassa mimarları yetiştirmek; şehir ve kasabalardaki bütün mimar ve ustaların kayıtlarını tutmak da vardı.

Sermimârân-ı hassa unvanı XIX. asrın yarısına kadar devam etmiş, 1831'de görevlerinin Şehremaneti'yle iç içe girdiği mülâhazasıyle, bu iki makamın birleştirilmesine karar verilmiştir. Böylece II. Mahmud zamanında «Enbiye-i Hassa Müdürlüğü»nün teşekkülüne kadar büyük bir cami veya mühim bir bina yapılacağı vakit, padişah, bu işi mimarbaşıya havale ederdi. O da şekil ve suretini padişaha bildirerek, inşasına hüküm (müsaade) aldıktan sonra kendisine yardım edecek diğer mimarları, senktraşları, inşaat ustalarını ve kalfaları seçerek işe başlatırdı. Her inşaat için, ayrıca yine padişah tarafından bir «bina emini»; bazan da binanın önemine göre, bir bina nâzırı tayin edilirdi.

Atâ tarihine göre: Şehremini, mimarlar ve maiyetlerine, «Tamirat Anbarı Takımı» denilir, bunlar Yalıköşkü ile Sepetçiler Kasrı'nda otururdu. Bu kasrın yerinde II. Bayezid kasrı vardı. Aynı yerde Hicrî 999'da Mimar Davud Ağa tarafından inşa edilen yeni bina daha sonra Sepetçiler Köşkü diye adlandırılmıştır. Yeni köşkün inşasına ait vesikalarda sermimarlık hakkında dikkate değer noktalar tesbit edilmektedir. Meselâ: yeni köşkün kurşun ve ıhlamur ağacı tedariki ile meşgul olan Dergâh-ı Âli çavuşlarından Mimar Dalgıç Ahmed, sermimar olmuş, rütbesi paşalığa kadar yükseltilmiştir.

Mirî (resmî) binaların tamirat işlerinin kaydedildiği «Masârif-i Şehriyârî Rûznâmçesi» nde de sermimarlarla yardımcıları hakkında bazı bilgiler vardır.

Sermimarlık sadece İstanbul'da mevcut olmayıp imparatorluğa dahil çeşitli ülkelerimizde de vardı.

MİMARLARIN EĞİTİMİ

1882 tarihine kadar mimar ve yardımcıları, nazarî ve amelî dersler gösterirlerdi, ama, belirli bir okulda ders görerek diploma alma usulü yoktu. Buna mukabil ehliyetlerini, liyakatlerini tespit eden çeşitli usuller vardı.

Askerî Müze'de tetkik ettiğimiz hendese kitapları, bilhassa, III. Selim zamanında teşkil edilen Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn'da okutulmakta idi. Mimar Sinan'ın da hocalık ettiği Süleymaniye Dâr-ül-Hendese medresesinde, Hasbahçe'de ve Sultanahmet Meydanı (İbrahim Paşa Sarayı) Acemioğlanlar kışlasındaki yapı eğitiminde hangi derslerin okutulduğu henüz tam olarak bilinememektedir.

Fâtih'in fermanı ile Vezir Mahmud Paşa tarafından teşkil olunan Sahn-ı Seman medresesinde önceleri yalnız, hukuk, edebiyat, ilâhiyat okutuluyordu. Ali Kuşçî'nin Semerkand'dan getirilmesi üzerine, Molla Lütfî ile birlikte hesap, hendese, heyet dersleri de başladı. Fakat ilk sistemli mimarî eğitimi, Süleymaniye Camii ile beraber inşa ve teşkil olunan Dârülhendese'de başlamıştır. Tezkerelerden, amelî kursların bulunduğu da kat'i olarak anlaşılmaktadır.

YAPI KÂRHÂNELERİ

Büyük binaların inşasında, taşları kesip hazırlamak, keresteleri biçimlemek gibi ayrı ayrı atelyeler teşkil edilirdi, bunlara «kârhâne» denirdi. Bu kârhânelerde çalışan ustaları idare edenlere de «kârhânecibaşı» tabir olunurdu. Kârhâne yerine göre «atelye», yerine göre «.....odası» (Esnaf Odası, Mimarlar Odası, Ticaret Odası) gibi anlamlara gelir.

O devirlerde her nevi esnaf ve zenaat erbabının kârhâneleri vardı. Kayıtlarda yoğurtçuların dahi kârhânesi olduğunu, hatta «Yoğurtçular Kârhânesi Mescidi» ismiyle bir mescidin de bulunduğunu görüyoruz. Vefa'da «Mimarbaşı Kârhânesi» olduğunu Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde kaydetmiştir.

YAPILARLA İLGİLİ ARŞİV VE DEFTERLER

Eski yapılarımızla, mimarîmizin kayıtlarının bulunduğu Vakıflar Arşivi perişan halde olup, Topkapı Sarayı Arşivi'nin

Osmanlı mimarîsinin İstanbul'daki ilk eserlerinden: Topkapı Sarayı'ndan bir görünüş.

de henüz tasnifi bitmemiştir.

Diğer kayıt ve vesikaları: Mühimme defterleri; Tevziat, zahâir, esnaf ve ihtisap defterleri; ahkâm defterleri olarak üç grupta toplamak mümkündür.

1) Mühimme defterleri, 2) Tevziat, zahâir, esnaf ve ihtisap defterleri, 3) Ahkâm defterleri.

Tanzimat'dan sonra dahi, hattâ XX. yüzyıla kadar Osmanlı bürokrasi sisteminde defter esastı. Evrak daha ziyade müsvedde mahiyetini taşır ve hemen hemen verilen hükümlere inhisar ederdi. Verilen (sadir olan) hükümler ise hulâsa olarak divan sicillerine kaydedildikten sonra ait olana verilir veya gönderilirdi.

Sermimârân-ı Hassa'nın maiyetinde, sermimar ve mimâr-ı sani diye anılan ikinci derecede mimarlar bulunduğu gibi, kethudâ ve çavuş adlı memurlar da vardı. Bunlar «bütün gün atlar üzerinde İstanbul'u dolaşıp huduttan taşra ve tarik-ı âm (umumî yollar ve caddeler) üzere yahut bir garip ve fakir hanesine havale olunarak hane yapanların evlerini yıkarlar ve yapan ustayı cezalandırırlardı.»

Hassa mimarlarının mikdarı mevcut kayıtlara göre on beş ile kırk beş arasında değişmiştir. Kıyafetleri, ulûfeleri, önemli bir eserin bitiminde giydirilecek hıl'atler daha önceden bilinirdi.

Sermimâran-ı Hassa'nın memleket dışına çıkması halinde, ona, mimâr-ı sani (en kıdemli mimar) vekâlet ederdi ama, bazı zamanlarda bu görevin kıdeme bakılmadan hassa mimarlarından birine verildiği olurdu.

Mimar kethudâsı'nın vazifesi, hassa başmimarı adına ebniye (bina) sahiplerinin müracaatlarını en iyi şekilde cevaplandırmaktı. Tezâkir-i Ahkâm defterleri mimar kethudâlarının görevleri hakkında fikir vermektedir. Meselâ bunların birinde şöyle bir hüküm var:

«Cebecibaşıya hüküm ki... sefere tayin olunan on nefer hassa mimar ve üç nefer su yolcu ve kırk nefer demürci ve seksen yedi nefer bennâ (duvarcı) ve neccâr ve yüz nefer lâğımcılar ve on nefer at - keşan ki cümle iki yüz elli neferin yolda mühim olan âlât ve esbabların sen tahmil ettirüb götürülmek üzere...»

İnşasına karar verilen bir binanın, ehemmiyetine göre, bina ile ilgili konularda padişahla doğrudan doğruya temasa geçebilmek üzere, mevki sahibi bir zat, padişah tarafından «bina nazırı» olarak vazifelendirilirdi. Bina nazırı daha ziyade padişah namına diğer vazifelilere talimat vermekle görevliydi. İnşaat işinde asıl görev bina eminlerinde idi. Bu tabirin

bilhassa XVI. asırda kullanıldığını görüyoruz. O devre ait çeşitli mezar kitabeleriyle, Sinan'ın tedavül kayıtlarında: «emin-i bina» tabirine sık sık rastlanmaktadır.

Bina eminleri inşaatın para, hesap işlerine bakar, sanat ve teknik cihetlerine karışmazdı. Bu itibarla bina eminlerine, inşaat masraflarını tutan, her çeşit yapı malzemesini alan; usta, amele ve sanatkârların ücretlerine bakan emniyet ve itimada şayan kimseler nazarıyle bakmak gerekir.

Bina eminlerinin masraf defterleri, büyük eserlerimizin bir çoklarının inşa süresini, amele mıktarını, inşa malzemesinin nerelerden getirildiğini, kaç işçi çalıştırıldığını göstermektedir. Süleymaniye Camii inşa defterlerinin kıymeti bu sebeple pek fazladır.

Bina eminleri ayrıca, kale ve palangaların her türlü idarî ve malî umur ve muamelâtından mesul idiler. Ekseriyetle maiyetlerinde hassa başmimarı tarafından tayin edilen ve hassa mimarlarından teşekkül eden bir heyet bulunurdu.

Bursa'da Osmanlı devri mimarisi örnekleri: Sebil, türbe, evler ve cami...

Bina nazırlığı ve eminliği, şüphesiz, saraylar, camiler gibi büyük binalarda daha fazla önem kazanırdı. 5.000.000 altına çıkan Dolmabahçe Sarayı'nın bina eminliğine, Sultan Abdülmecid tarafından, Üsküdar Altunîzâde'de cami, hamam ve köşkü bulunan İsmail Paşa tayin olunmuştu.

İNŞAAT KEŞİFLERİ

Osmanlı mimarisi eserlerinin inşa veya tamirlerinde çeşitli keşiflerin yapıldığı vesikalardan anlaşılmaktadır.

Topkapı Müzesi arşivinde bugün için pek değerli görülen keşif defterleri vardır.

Keşif defterlerinin tetkikinden, bir kısım inşa ve tamirlerde, keşfin ya bizzat mimarbaşı, veya hassa mimarlarından biri, yahut teşkil edilen heyet tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Her üç vaziyet için de çeşitli örnekler vardır. Bu maksat için — konularına göre — «Cami kalemi», «Kale kalemi» gibi defterdarlık kalemleri de teşkil olunmuştu.

İnşaatın ve tamiratın kaça mal olacağını müfredatıyle gösteren keşif raporları, mimarbaşı tarafından bir defter halinde defterdarlığa takdim edilirdi.. «Keşif Defteri» adı verilen bu raporlar, defterdarlıkça tetkik olunup, inşaat için lüzumlu paranın nereden, bütçenin hangi faslından verileceği tespit edilir ve vaziyet bir telhisle sadrâzama arzedilirdi. Böylece tasdik ve kabul edilmiş olan keşif defterleri, inşaat devamınca ve bitiminden sonra da gerekli kontrolleri yapmak gayesiyle başmuhasebe kalemine kaydedilir, mimarbaşına ancak bir sureti verilirdi.

Keşif bedelleri tamamiyle teknik bir mesele olduğu halde, netice itibariyle paraya, hazineye taallûk ettiğinden Osmanlı maliyesinin bu konuda gayet titiz davrandığı görülmektedir. Gerçekten de, her şeyden evvel inşaata ve tamirata harcanacak paranın yerine masruf olup olmadığı, neticede hazineye ne gibi bir menfaat sağlanacağı göz önüne alınıyordu.

ESKİ MİMARİ PLANLAR

Başta camiler olmak üzere büyük yapıların plânlarının bulunmamış olmasına rağmen, inşa edilecek eserler için önceden

Osmanlı Mimarîsi

Sultanahn

Sabeserlerinden :

net Camii

resim hazırladıkları, yalnız Mimar Sinan'ın değil, ondan evvelki ve sonraki mimarların da resimle çalıştıkları, hattâ mücessem resim (maket veya menazır) kullandıkları eski arşivlerimizdeki çeşitli belgelerden anlaşılmaktadır. Meselâ: Tersane Sahil Sarayı'nda Bahariye Kasrı önünde eskiden mevcut olup yıkılan büyük bir koğuş ile mutfak ve kilerin yeniden inşası için 1767'de Mimarbaşı İbrahim tarafından hazırlanan keşif defterine bir resim de eklenmişti. Ancak, başta Evkaf Nezareti arşivlerinin perişan hali, Topkapı Sarayı müştemilâtından Kalfa Köşkü'nün yıkılması, çeşitli kârhânelerin ortadan kalkışı sebepleriyle bu plânlar tesadüfen ele geçmektedir. Nitekim biz de, 31 Mart vakasında Yıldız Zülvecheyn kütüphanesinde dağılıp, Topkapı Sarayı Yeni Kütüphanenin bir köşesine sıkışan — bazıları önemli — dokuz plân bulduk.

Resim (plân) hazırlandığına dair çeşitli kayıtlar:

1. a) Sâî Çelebî, Mimar Sinan'ın ağzından kaleme aldığı «Tezkeret-ül-Bünyan'da **resmidüb** bina eylediğim...» demektedir.

2. Cafer Çelebi, Sultan Ahmed Camii mimarı Sedefkâr Mehmet Ağa hakkında yazdığı «Risale-i Mimariye» de: «...Ağa hazretleri sâlif-üz-zikr câmii şerifi **resmiçün** tasvir ettiği eşkâl bu dailerin manzuru olmağın...» demektedir.

3. Dâyezade Mustafa Efendi ise: «Mimarların usulüne tebaan, Sinan'ın Edirne'deki Sultan Selim camiinin mücessem resmini hunkâra arzeylediğini» yazıyor.

4. XVII. asra ait H. 1007 ve 1008 tarihli «Masarif-i Şehriyarî Ruznâmçesi» isimli defterde tamiri icap eden binalar ile suyollarının İstanbul kâğıdı üzerine resimlerinin yapıldığı zikredilmektedir.

5. Topkapı Sarayı arşivinde mevcut, çeşitli yapılarla alâkalı hüküm, ferman, ilâm, hüccet ve arîzalarda «tahrir ve tersim» edildiklerine dair birçok kayıt vardır.

HASSA MİMARLARI TEŞKİLÂTI

İstanbul'da tatbika konulacak plânlar ekseriyetle Hasbahçe'de Kalfa Köşkü ile Vefa'daki Neccârân-ı Mimâran Kârhânesi'nde hazırlanırdı.

Elimizde bulunan plânların en eskileri XVII. ve XVIII. asra inmektedir. Paşa Konağı, plânı XVII. asır; Fâtih Sultan Mehmed ve Gülbahar Sultan türbeleri onarımı XVIII. asır plân örneklerindendir.

XIX. asır yapı örneklerinden olan Maslak, Levent, Ayazağa kasırları plânları ölçekli krokiler halindedir. Bu plânların yanında, maketlerin de hazırlandığı Hünername'de görülmektedir.

Eski devirlerimizde, kendi namlarına çalışan mimarların bulunmasına rağmen, asırların üzerinden bize bakan abidevî yapıların hazırlayıcıları devlet teşkilâtı içindeki hassa mimarları idi. Bu teşkilâtın kuruluşu için kesin bir tarih tespit edilememekle beraber, İstanbul'un fethinden sonra teşkilâtlandığını söylemek mümkündür. İstanbul'un imarına başlanırken bu azametli işi başaracak mimarların bir teşkilâta bağlı olmaması mümkün değildi. Fakat başmimarlık teşkilâtının kuruluşunu zarurî kılan ilk sebepler, kale, palanga gibi askerî ihtiyaçlar olmuştur.

Fâtih'in başmimarı Atik Sinan, II. Bâyezid'in başmimarı Hayreddin ile Yakûb Şah bin Sultan Şah'ın hassa mimarları teşkilâtına girip girmediklerini katî olarak söyleyemiyoruz.

Sarayda ve imparatorluk dahilindeki inşaat ve tamirat işlerini yürütmek için, merkezde şehremininin kontrolü ve hassa mimarbaşının nezareti altında suyolu nazırı, İstanbul ağası, kireççibaşı, anbar müdürü, anbar birinci kâtibi, mimâr-ı sani ve tamirat müdüründen teşekkül eden bir fen heyeti meydana getirilmişti. Bu fen heyetinin başlıca vazifeleri: Çeşitli daireler arasında iş birliği sağlamak ve amele, malzeme gibi ihtiyaçları süratle temin etmekten ibaretti.

Sermimârân-ı Hassa'nın emrindeki hassa mimarları idaresinde, bir kethudâ, bir kalem kâtibi ile birçok mimar ve minareci, mermerci, taşçı, sıvacı, hattâ neccar ve nakkaş gibi muayyen bir sahada yetişmiş ustalar bulunuyordu.

Plânları ve keşif defterleri kabul edilen binaların inşasına veya tamirine başlanırken iş bizzat mimarbaşı tarafından yürütülmeyecekse, plânı uygulayacak ve teknik kontrolu yapacak bir hassa mimarı tayin edilirdi. Sinan'ın inşa ettiği — tezkirelerde kayıtlı — sayısız eserleri bizzat kendisinin inşa etmediği muhakkaktır. Esasen bu çeşitli şehirlerimizdeki yapıları — uzun ömrüne rağmen — bizzat yetiştirmesi imkânsızdı. Ancak görevi icabı plânlarını tasdik ettiği muhakkaktır. Her iki vaziyet için, arşiv vesikaları vardır. Başvekâlet arşivinde kayıtlı inşaat defterleri, mimarların saray teşkilâtı içinde mevkilerini, aldıkları ulûfeleri ve görevlerini açıkça göstermektedir.

Hassa mimarları ücretlerini hazine-i âmire'den alırlar ve saray memurları içinde bulunurlardı. Kayıtları: «cemaat-i mevâli», «cemaat-i vazifeharan», «cemaat-i ağayan» olarak üç cemaat halindeydi. Hassa mimarları, inşaat ,keşif ve tamiratı yürütür, inşaatı kontrol ederdi.

Kaybettiğimiz İlim Adamı

Ahmed Ateş

Prof. Ahmed Ateş

Yazan: Ekrem Üçyiğit

Fotoğraflar: Sedat Dizici

ONUNLA ilk defa 1935 yılının güz aylarında, okulun yatakhanesinde karşılaşmıştık. Her birimiz yurdun bir yanından gelmiştik. Benden daha sert, daha taşralı bir görünüşü vardı. Ama hareketlerinde tereddütten ve acemilikten eser yoktu. Zamanla arkadaş olduk. Sakin, emin görünüşünün altından, hem duygulu, hem de azimli ve meraklı bir karakteri ortaya çıkıyordu. Bir süre sonra, onun neşeli tarafını da tanıdım. Üçüncü sınıftan itibaren en yakın arkadaşımdı. Evlendiği günü dün gibi hatırlıyordum.

20 ekim 1966 günü anî kaybının bıraktığı boşluga çaresiz, aciz bir hayretle bakakaldım. Fânî tarafı vatan toprağında kendisine ayrılan yerde yatıyor. Onu Türk kültür tarihi içindeki yerine yerleştirmek vazifemizdir.

Tarihimizin en uzun ve büyük devrini İslâm medeniyeti içinde idrak ettiğimiz herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu medeniyeti büyük bir samimiyetle benimseyen Türkler, onun iki büyük dili olan Arapça ve Farsça'yı da benimsediler. Bu sebeple tarihimize adı geçen dilleri fikrî ve edebî inceliklerine nüfuz ederek, gerçekten bilen pek çok insan yetişmiştir. İbni Kemal, Ebussuud Efendi, Hoca Saadettin Efendi, Müneccimbaşı, Kâtip Çelebî gibi şahsiyetler bunun en belli başlı örnekleridir. Hatta, şunu da söyleyebiliriz ki, biz bugün cedlerimizin klasik İslâm nesillerine ve kültürüne vukufu seviyesinde Batı dillerine ve kültürüne girebilsek, Türkiye'de batılılaşma gerçekleşebilir. Tarihimizin bu devri Türk kültürünün sadece İslâm medeniyetinden beslendiği, bunun dışındaki kültürleri inkâr veya tekfir ettiği bir devirdir.

İkinci devir XIX. asırla başlamıştır. Bu devirde her iki kültürü birleştiren pek çok tipler yetişmiştir. Başlıca örnekleri Cevdet Paşa ve Ahmed Vefik Paşa'dır. Bu devrin son örneklerinden biri de rahmetli hocam Ord. Prof. Mükrimin Halil Yınanç'tır. Bu devrede Batı dilleri ve kültürü az çok Batı usullerine göre öğretilmekte, Doğu dilleri ve kültürü ise medresenin geliştirdiği geleneksel metodla belletilmekteydi.

Prof. Ahmed Ateş bu devirlerin dışında kalan yepyeni bir devrin ilk örneği, daha doğru bir deyimle bir üçüncü devri

Prof. Dr. İ. Kafesoğlu, Prof. Dr. A. Ateş, Prof Dr. T. Yazıcı ve Doç. Dr. N. Çetin. Türkiyat Enstitüsü'nün İslâm Ansiklopedisi'ne ayrılan salonunda.

başlatan bir ilim adamıdır. Ahmed Ateş Fransızca ve İngilizce'yi, bu dillerde rahatça makaleler yazacak, ilmî konuları münakaşa edebilecek seviyede bilirdi. Şahsî çaba ile elde edilen bu iki Batı dilinin yanında Arapça ve Farsça'yı da Prof. Ritter'den öğrenmişti. Arap ve Fars dillerinde Batı ilminin en yüksek otoritelerinden olan bu zattan öğrenim görmek, Ahmed Ateş için bir şans olduğu kadar, bu bilgin profesörün önüne Ateş değerinde bir kimsenin oturması da Türk ilmi için talihin bir lûtfu olmuş ve bu tesadüften şu netice çıkmıştır: Türk kültür tarihinde Arap ve Fars dillerini ilk olarak modern dil bilgisinin XX. yüzyıla kadar geliştirdiği en yeni metodlarla öğrenen bir Türk bilgini yetişmiştir. Ahmed Ateş'in zekâ ve çalışma gücüyle, ilmin en yeni metodlarını birleştiren bu karşılaşma sayesinde Türk ilmi, Arap ve Fars dillerinde tarih boyunca idrak ettiği seviyelerin zirvesine yükselme imkânını bulmuştur. Bu netice, üniversitenin medreseye her alanda olduğu gibi bu konuda da üstünlüğünün tabiî bir sonucudur. Ahmed Ateş, gerek eserleri, gerekse İran ve Arap ülkelerine yaptığı seyahatler vesilesiyle vatanının adını, Türk üniversitelerinin haysiyet ve itibarını yükseltmiştir. Keza ilmî çalışmaları Batı ilim çevrelerinde de ilgi ve takdirle karşılanmış, Avrupa ve Amerika'da birçok üniversiteler tarafından Arap ve Fars dilleri enstitüsü kurmak veya geliştirmek ricasiyle veya doğruca misafir profesör olarak davet edilmiştir. İslâm Ansiklopedisi redaksiyon heyeti başkanı olan Ateş bu konuda da memlekete baha biçilmez hizmetlerde bulunmuştu ve bulunmaktaydı. Memleketimizde çıkan ansiklopediler arasında tereddütsüz en başarılı ve en seviyeli olan bu eserin başlangıçtan günümüze kadar gelişmelerinde amil olmuştur.

Türkiye ve Türk ilminin iftihar ettiği bu sevgili ve değerli arkadaşım için yurt içinde ve dışında birçok yazılar yazılmıştır ve daha da yazılacaktır. Ahmed Ateş çevresinde yeni kıymetlerin belirmesinden telâşa kapılan, küçük kafalı, küçük ruhlu insanların aksine, etrafında himaye edilecek kıymetleri arayan bir insandı. Bazılarında görülen kıskançlık onda yoktu. Bu fazilet sayesindedir ki, bugün memleket onun rahlesinde yetişmiş, onun yerini gerçekten dolduracak kıymetlere sahiptir. Bu, Prof. Ateş'in kaybı karşısında Türk ilim çevrelerinin en büyük tesellisidir. Doğu memleketlerinde az bulunur bir vazife ve ilmî sorumluluk duygusuyle çalışan Ahmed Ateş, muhitini yormayan, güler yüzlü ciddiyeti, gerçek bir bilginin tevazuu, tabiîliği ve samimiliği içinde çevresinin hürmet ve sevgisini kazanmıştı. Türk ilmi, muhakkak ki, bu meziyet sahibi insana minnettardır.

Bir kilim ve rahle

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi

Röportaj : Orhan Yüksel
Fotoğraflar : Tamer Güvenç

İNSAN, Süleymaniye Camii civarında dolaşınca, Kanunî Sultan Süleyman'ın, o muhteşem külliyeyi kurmakla Türk toplumuna ne büyük hizmette bulunduğunu bir defa daha anlıyor. Vakıflarımızdan hiçbirinin külliyesinden böylesine geniş ölçüde faydalanılmadığını tereddütsüz söyleyebilirim. Muhteşem camii çevreleyen binaların hepsi bugün de son derece faydalı oluyor: On binlerce cilt yazmayı muhafaza eden Süleymaniye Kütüphanesi, yanında dispanser, yine aynı hizada doğumevi, altlarında sıra sıra dükkânlar, karşıda Askerî Matbaa ve nihayet Türk

ve İslâm Eserleri Müzesi... Bugünkü kullanış durumunda, külliyenin eski havasını en iyi aksettiren iki kısım var: Kütüphane ve müze.

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi daha kapıdan girerken insanın içini yüzyıllar öncesinin havasıyle doldurmaya yetiyor. Nefis havuzlu bahçe, asırlık çınar ağacı, çamlar, loş revaklar, ziyaretçiyi bir anda geçmişin derinliklerine götürmeye kâfi. Müzede muhafaza edilen eserler ise eskilikleriyle olduğu kadar, güzellikleri ile de gözleri kamaştırıyor.

İLERİ GÖRŞLÜ BİR NAZIR

Bundan 60 yıl kadar önce Evkaf Nezareti makamını işgal eden Şeyhulislâm Hayri Efendi, ileri görüşlü bir adamdı. Bütün Türkiye'ye yayılmış bulunan sayısız evkaf müesseselerinde paha biçilmez derecede eski eserlerin bulunduğunu biliyordu. Bu değerli eşya arasında, bilhassa halı, kilim gibi olanların, devamlı olarak kullanıldığı da muhakkaktı. Yahut pek eskimiş olanlar bir köşeye atılmış, kaderleriyle başbaşa bırakılmış olabilirlerdi. Bu değerli eşya böylece, eninde sonunda yok olmaya mahkûmdu.

Halbuki bunları bir araya toplamak pekâlâ mümkündü. Korunmaya değer eserler teker teker araştırılır, toplanır ve bir araya getirilerek pekâlâ yok olmaktan kurtarılabilirdi. Üstelik de memleket nefis bir müze kazanırdı.

EVKAF-I İSLÂMİYE MÜZESİ

Hayri Efendi böylece bir vakıf müzesi kurmaya karar verince hemen teşebbüse geçti. Türkiye'nin her tarafındaki camiler ve diğer vakıf müesseselerinde hummalı bir araştırma faaliyetine girişildi. Türkiye'de değerli eski eşyanın bulunabileceği vakıf müesseseleri teker teker taranmaya başlandı.

Şimdi sıra müzeye yer bulmaya gelmişti. Şeyhulislâm Hayri Efendi, kuracağı Evkaf-ı İslâmiye müzesine uygun bir yer bulmak için düşünürken, daha çok eski imaretleri aklından geçiriyordu. Çünkü imaretler 1909'da kapatılmıştı. Bunların işgal ettiği binaların çoğu haliyle boş duruyordu.

Bir taraftan eski eşya toplanadursun, Hayri Efendi de müze binası hususunda kararını verdi: Süleymaniye imareti. Evet, Evkaf-ı İslâmiye Müzesi için bundan daha uygun yer olamazdı. Bir defa eşyayı muhafaza edecek kadar genişti. Sonra teşhire elverişli salonları vardı. Ve nihayet bünyesi, hususiyeti itibariyle bu imaret böyle bir müze olmaya elverişli, uygundu.

Müzenin imaret olduğu devirden kalma bulgur değirmeni

Beşinci salondaki hat şaheserlerinden bir âyet-i kerîme ve «Yâ Hazret-i Mevlâna» levhası.

Toplanan eşya artık doğrudan doğruya bu binada biriktiriliyordu. Gerektiği kadar eşya toplanınca teşhire hazır vaziyete getirildi ve 24 nisan 1914'te Evkaf-ı İslâmiye Müzesi ziyarete açıldı. Doğrusu ya, bu isim, müzenin özelliklerini çok daha iyi ifade ediyordu. Çünkü gerçekten İslâm vakıflarının teşhir edildiği bir müzeydi.

Sonra, 1927 yılında müze vakıflardan ayrıldı, Maarif Vekâleti'ne bağlandı, adı da **Türk ve İslâm Eserleri Müzesi** olarak değiştirildi. Bu, şüphesiz ki, daha şümullü bir isimdi.

ÇANAK, ÇÖMLEK

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, müze binasının kendisi de başlı başına müzelik değeri olan bir sanat eseri. Taşıdığı hatıralar yüzyıllar öncesinin hayatını insanın gözlerinde canlandırıyor. İşte kocaman bir değirmen. Bulgur değirmeniymiş. İmaretin bulgurlarını çekmekte kullanılan değirmene bazen eşek koşulur, bazen insan gücüyle çevrilirmiş. Biraz ileride muazzam mermer bir depo... Üzeri kapaklı. Bu da imaretin zahire ambarı. Sonra içeriyi gezerken dev bir kantar görüyorsunuz, bu da imaretin kantarı.

Müzenin birinci salonu: Keramik. Bu salonda Türk çini ve keramik sanatının en güzel ve eski örneklerini görüyoruz. Çeşitli testiler, tabaklar, büyük kâseler, alçı duvar kabartmaları v.s. var. Burada Memlûk, Selçuklu ve Osmanlı eserleri teşhir ediliyor.

İKİNCİ SALON

Bu salon hemen hemen tamamen halı ve kilime ayrılmış. Daha çok Osmanlı devri halı ve kilimleri teşhir ediliyor.

Halıların arasında en fazla dikkatimi çeken, seccade olarak kullanılan bir halı oldu. Bir duvarı baştan başa kaplayan bu halının üzerinde yan yana serili on tane seccade motifi işlenmiş.

Bize müzeyi gezdiren Yusuf Durul:

— Konaklarda namaz kılmak için yapılan bir seccade olmalı, diyor.

Gerçekten de öyle olmalı. İşin ilgi çekici tarafı seccadelerin kapladığı yerlerin değişik oluşu. Uzunlukları ayrı, fakat enleri değişiyor, kimi daha dar, kimi geniş. Hele bir tanesi ancak bir çocuğun namaz kılacağı genişlikte. Bu on seccade geniş bir halının üstüne işlenmiş.

HALI - MADEN

Müzenin üçüncü salonu yine halı ve maden işlerine ayrılmış. Bu salonda Sel-

Bir kur'an mahfazası ve kilim.

çuklu devri bakır eserleri var. Çeşitli şamdanlar, havan, askılar v.s. Salonun ortasındaki camekânda, buhurdanlar, kâğıt fenerler, musluklar ve Yale kilit görüyoruz... Hayır, yanlış okumadınız, tertip hatası değil: Yale kilit. Bugünkü Yale sistemine göre yapılmış büyük bir asma kilit. Üstelik girinti çıkıntılar anahtarın her iki tarafında da var. Yani bugünkülerden daha ileri bir teknikte yapılmış ve hiç şüphesiz daha sağlam bir şey.

Bu salonun en eski ve değerli eserleri arasında Fâtih Sultan Mehmed'in feneri var. Üzerindeki kitabeden öyle anlaşılıyor.

Salonda göze çarpan eserler arasında iki tahta oymacılığı şaheserlerini de saymak lâzım. Bunlardan biri pencere kanatları, diğeri de bir kapı. XIII. yüzyıldan kalma bu sanat eserlerinin üzerinde insanın aklını durduracak incelikte işlenmiş kabartmalar var. Kapı Karaman'daki İmaret Camii'nden getirilmiş, üzerindeki etiketten yapanın Karamanlı Ömer bin İlyas olduğu anlaşılıyor.

Bu salonun son derece değerli ve ilgi çekici eşyasını da ortadaki camekânda gördüm. Bunlar biri II. Sultan Selim, diğeri de I. Sultan Bâyezid'e ait iki hırka. Hırkaların üzerine Kur'an-ı Kerim'in bütün sureleri yazılmış.

SELÇUKLU HALILARI

Müzedeki asıl eski halılar bu salonda teşhir ediliyor. Ortaya boydan boya yayılı duran iki halı XIII. yüzyıl Selçuklu eseri Konya'daki Alâeddin Camii'nden getirilmiş.

Bize müzeyi gezdiren Yusuf Durul:

— Müzemiz halı bakımından son derece zengindir, diyor. Elimizdeki halıların hepsini teşhir edemiyoruz. Meselâ iki yüz parça İran halımız var ki, bunların değerine paha biçilemiyor.

— Şüphesiz teşhir edemiyorsunuz.

— Evet, yer darlığından teşhir edemiyoruz. Ama yakında Sultanahmet'te müzenin ikinci bir kısmı açılacak o zaman halıların hepsini teşhir imkânını bulacağız. Şimdilik gördüğünüz gibi ancak birkaç İran, birkaç da Kafkas halısı teşhir edebiliyoruz.

— Başka Kafkas halıları da mı var?

— Elbette. Zengin bir Kafkas halısı koleksiyonumuz var. Şunu kesin olarak söyleyebilirim, bizdeki Kafkas halısı koleksiyonunun bir eşine daha dünyanın hiç bir yerinde rastlayamazsınız.

HAT ŞAHESERLERİ

Müzenin en güzel eserleri, bu beşinci salonda toplanmış. Eski cilt, hat ve minyatür şaheserlerinin teşhir edildiği bu kısmı hakkıyle gezebilmek için, insanın mutlaka bir gününü ayırması lâzım. Halılar, pek çok, pek güzel ama, hacimli şeyler. Uzaktan şeyretmekle oluyor, tek tek incelemeye pek lüzum yok.

Ama minyatürler, yazı, ciltler öyle değil. Bu salondaki paha biçilmez eşya arasında ilk dikkati çeken harekesiz Kûfî yazı ile ceylân derisine yazılmış bir Kur'an-ı Kerim. Dünyanın en eski Kur'an'ı olması muhtemel. Yazılış milâdî 650-70 yılları arasında olduğu tahmin ediliyor. Sonra karşı duvardaki camekânlarda Kur'an'ın Farsça, Türkçe, Uygurca tercümeleri yer almış. Bunlar XIV. yüzyıl eserleri.

Uzunlamasına olan bu büyük salona ilk girince karşı duvardaki büyük bir levha göze çarpıyor, onun altında bir başka levha: Yâ Hazret-i Mevlâna yazılı. Zaten salonun duvarları baştan başa hat sanatının örnekleriyle dolu.

Bu bahsettiğimiz levhaların hemen altındaki camekânda çeşitli yazı malzemesi, kalemtraşlar, makas, kalemdan, makta, divit, çeşitli kamış kalemler var.

Uzun salonun ortasında, boydan boya uzunlamasına camekânlar var. Buralarda da hat üstadlarının elinden çıkan Kur'anlar teşhir ediliyor. Asırlar boyunca devleşen büyük üstadların eserleri bir anda gözlerinizin önüne seriliyor. İşte Hafız Osman, Şeyh Hamdullah, Karahisarî, Sadullah İmad Dede-zâde...

Bu son salondan çıkınca dışarıda duvarlara dayanmış mermer kitabelere baktım. Çoğu VIII.-IX. yüzyıllara ait. Hele bir tanesi 672 tarihini taşıyor. Tam 1000 yıl öncesinin el emeği, göz nuruyla yapılmış... Dünyaya hükmeden İslâm medeniyetinin yetiştirdiği sanatkârların yaşayan eserlerini seyretmek insana benliğini, varlığını daha iyi duyma imkânını veriyor. Ama müze ilgililerinin dediğine göre, yerli halktan müzeyi gezenlerin sayısı son derece düşük... Yabancıların ilgisi daha fazlaymış müzeye...

Müzedeki zengin halı koleksiyonundan bir köşe.

Ruslar'ı Titreten Bir Türk Kahramanı

Çora Batır

Yazan: Gülçin Çandarlıoğlu

BİLİNDİĞİ gibi, destanlar tarihî hakikatleri manzum olarak hikâye eder. Bu hikâyeler kulaktan kulağa geçtikçe araya birçok mübalâğalı şeyler de karışır. Çora Batır (*) ne kadar övülse, gene de az olacak değerde büyük bir kahramandır. Çocukluğumda Kırımlı olan dedeme çok beğendiğim bu hikâyeyi ve şiirleri tekrar tekrar söyletirdim. Şimdi bu büyük insanı elimden geldiği kadar tanıtmak istiyorum. Burada, küçükken dinlediğim, okuduğum ve daha sonra tarihî kaynaklarda gördüğüm cephesiyle Çora Batır'ı anlatacağım.

Çora Batır'ın babası, Narıh, annesi Menli Aru Sulu idi. Ay Sulu isimli bir kız kardeşi vardı. Aile, Tama köyünün sevilen, sayılan kişileri idi. Köyün diğer sakinleri gibi, onlar da çiftçilikle geçinirdi. Çora Batır, çocukluğunda köyün diğer çocukları ile beraber inek çobanlığı yapıyordu. Bir gün çocuklar kendilerine bir baş seçmeğe karar verdiler. Fakat kimi seçecekleri hususunda müteredditiler. Çora, «Ben olurum,» dedi. Çocuklar onu baş yaptılar. Çora, o sırada 13 yaşlarındaydı. Yaman bir çocuktu. Köyün çocuklarını peşine takıp giderdi. Köylüler, Çora'yı babasına:

— Senin çocuğun zorla bizim çocukları kıra götürüyor, diye şikâyet ettiler.

Narıh da:

— Öyleyse, siz de çocuklarınızı göndermeyiniz, diye cevap verdi. Ama çocuklar Çora'dan korktukları için gene kıra gitmekte devam ettiler. Kırda inekler doyup yattıktan sonra, Çora onlara talim yaptırıyordu. Akşam olduğu zaman ineklerı önlerine katıp köye dönüyorlardı.

Bir gün kırda ikindi vakti çocukların yanına kır ata binmiş ak sakallı bir ihtiyar geldi. Çocuklara tanrı misafiri oldu. Zengin çocuklar babalarından korkuyorlardı. Misafire yiyecek ikram edebilmek için Çora, sürüde bulunan tek danasını kesmek zorunda kaldı. Sabah olduğu zaman ak sakallı ihtiyar:

— Ben artık döneceğim, dönmeden önce size söyleyecek şeylerim var, dedi.

Çocuklar ihtiyarın başına toplandılar. Adam belinden bir kama çıkarıp sapından yere sapladı. Yani kamanın sivri ucu yukarıya bakıyordu. Sonra bıçağın üzerine ceketini örttü.

— Kim gelip üzerine yatabilecek? dedi.

Çocukların hiç biri cesaret edemedi. Yalnız Çora koşarak gelip kendini kamanın üzerine attı (Tabiî ihtiyar el çabukluğu ile kamanın yerine kamış koyduğu için Çora'ya bir şey olmadı). İhtiyar, Çora'nın arkasını sıvazlayarak:

— Aferin çocuğum, sen pek cesur imişsin, dedi.

İhtiyarın kır atının bir tayı vardı. İhtiyar bu tayın boynuna bir yular geçirerek Çora'ya verdi.

— Al oğlum, bu senin olsun. Adı da Tasmalıker olsun. O sana arkadaş olacak, onunla pek çok işler göreceksin, dedi.

Aradan yıllar geçti. Çora büyüdü. 21 yaşına geldi. Tam mânasıyle bir yiğit oldu. Çora'nın namı her yere yayılmağa başladı. Düğünden düğüne, toplantıdan toplantıya, güreşten güreşe gidiyordu.

(*) Batır; yiğit, kahraman, demektir.

Bir gün, gene bir yerden Çora'yı davet ettiler. Çora'nın iki atı vardı. Birisinin adı Tasmalıker, diğerinin adı Celcetmez (rüzgâr yetişmez) idi. Çora, Celcetmez'e bindi. Komşu köydeki davete gitti.

O zamanlar Aktaşın Ali Bey diye tanınan bir kişi vardı. O da Çora'nın namını duymuş:

«Bu genç gelecekte başıma belâ olacağa benziyor,» deyip fırsat kolluyordu. O gün de Aktaşın Ali Bey yanına kırk adamını alıp Çora'nın köyüne geldi. Çora'nın evde olmadığını anlayınca ihtiyar Narıh'a koyun kestirip pişirtti. Yemekten sonra:

— Kızın bize ballı boza ikram etsin, dedi.

Tabiî buna razı olmadılar. Bunun üzerine ikisini de dövdüler. Sabah Ali Bey gideceği zaman Tasmalıker'i istedi. Narıh razı olmadı. Ali Bey Tasmalıker'i alıp gitti.

O gece Çora, korkulu bir rüya gördü. «Köyde bizim ihtiyarların başına bir şeyler geldi galiba» diyerek erkenden yola çıktı. Babası da telâşla oğlunu bekliyordu. Olanları anlattı. Çora Batır, anasının, babasının başının gözünün kan içinde olduğunu görünce çok üzüldü. Gözleri dolu dolu oldu, hemen atına bindi, annesinin gösterdiği tarafa doğru yola çıktı.

Ali Bey korkak demesinler diye yolda giderken hiç arkasına dönüp bakmıyordu. Yanındaki kırk kişiden birisi arkalarından rüzgâr gibi, bora gibi esip, yeri göğü titreten bir şeyin geldiğini gördü. Hemen Ali Bey'in yanına varıp haber verdi. Ali Bey:

— «İyice bakınız ne olduğunu anlayınız» diyordu. Yanında bulunanlar bakıyorlar, tozdan, dumandan başka bir şey göremiyorlar. O zaman Ali Bey, kendisi dönüp baktı. Bir de ne görsün, toz duman arasından şimşek gibi bir atlı geliyor. Ali Bey, bu gelenin Çora Batır olduğunu hemen anladı.

Çora Batır, fırtına gibi esip geldi. Ali Bey'in arkasında ağzından köpükler, burnundan alevler saçan atını durdurdu. Ali Bey ne istediğini sordu.

— İhtiyar Narıh'a yaptıklarınızın hesabını vermeniz lâzım.

— İstiyorsan atını al da dön.

— Ben, namusumu temizlemeğe geldim. Bana atış, tutuş, dövüş lâzım.

— Bana dövüş lâzım değil. Genç yaşına yazık olur. İstiyorsan koyunun karşılığını ödeyeyim. Ballı bozanın parasını vereyim.

— Anamı, babamı dövmüşsün, kızkardeşime ballı boza ikram ettirmişsin, bunları nasıl ödersin?

Ali Bey başka çare bulamadı. Atışmaya karar verdiler. Birbirlerinden yaşlarını sordular. Çora'nın Ali Bey'den küçük olduğu anlaşılınca Çora:

— Ben senden küçüğüm, sana el kaldırsam ayıp olur. Onun için önce sen ok atacaksın, ölürsem ben öleyim, dedi.

Birbirlerinden açıldılar. Ali Bey yayına bir ok koyup gerdi. Çora'nın karnına nişan alıp okunu gönderdi. Çora hemen eğerinin üzerinde dikildi. Ok, Çora'nın atının eğerinin başını koparıp, ayaklarının arasından geçip gitti. Sıra Çora'ya gelince, Ali Bey'in göğsüne nişan alıp okunu gönderdi. Ali Bey de hemen eğerin üzerinde dikildi. Fakat ok Ali Bey'in karnına saplandı. Ali Bey, atından yuvarlanıp düştü. Çora, Ali Bey'in başını kesip aldıktan sonra 39 adamını öldürdü. Birini de duyduklarını, gördüklerini gidip anlatsın diye serbest bıraktı.

ÇORA BATIR'IN RÜYASI

Ondan sonra köyüne döndü. Köylüler Ali Bey'in öldürüldüğünü duyup sevindiler. Çora'nın namı bütün Kırım'a yayıldı.

Bir müddet geçtikten sonra Çora, bir rüya gördü. Rüyasında ona: «Kalk Çora, sen daha yatıyor musun? Kazan'ı Kazak almak üzere, git kurtar» diyorlardı. (Tabiî buradaki Kazak'tan kasıt, Rus Kazakları'dır). Çora Batır, rüyasını anlatınca, annesi: «Rüyalar ters çıkar, sen düşünme, yat uyu,» der, ama Çora Batır, tekrar aynı rüyayı görünce Kazan'a gitmeye karar verir. Annesi:

— Kazan, Kırım'a 60 konak yer, gitme oğlum, razı değilim, derse de Çora onu dinlemez ve ailesiyle helâllaşarak yola koyulur.

Bazı rivayetlere göre de Çora, Ali Bey'i öldürdükten sonra Han'dan çekindiği için Kazan'a gitmiştir. Gidiş sebebi ne olursa olsun, Çora Batır'ın Kazan'a giderek Kazan müdafaası sırasında büyük kahramanlıklar gösterdiği tarihî bir hakikattir. Çora, bazı hikâyelerde olduğu gibi, hayalî bir kahraman değildir.

Annesi, kızkardeşi ve hanımı gitmesini istemiyorlardı. Hattâ kız kardeşi ile hanımı kendilerini de beraberinde götürmesini istediler.

Çora Batır, Kazan yolunda, gelen geçenden; «Kazan'ı Kazak aldı mı?» diye soruyordu.

Kazan'ın yarı yoluna vardığı zaman Kazan tarafından Kırım'a doğru bir sürü kuşun uçtuğunu görüp, kuşlara da sordu: «Kendi yurdunuzu bırakıp nereye gidiyorsunuz?» Kuşlar da: «Kazan kırlarında sular kandan içilmiyor,» diye cevap verdiler.

Kazan'a yaklaştıkları bir gün Çora, yayını hazırlayıp Kazan tarafına doğru bir

ok attı. Ok, Kazan kalesinin kapısının mermer direğine saplandı. O sırada Kazanlı kırk yiğit Kazaklar'ı kovup kaleye dönüyorlardı. İçlerinden biri, büyük bir okun kale kapısının mermer direğinde saplı olduğunu gördü. Bu okun nereden geldiğini merak ettiler. Yiğitlerden biri arkamızdan gün batıdan geldi, dedi. Yiğitler oku çıkarmağa uğraştılar, hiç birinin gücü yetmedi. Oku çıkaramadılar. Sonunda batırların reisi:

— Kırım'da Tama köyünden bir Çora Batır çıkmış diyorlar. Tahminime göre, bu ok onun okudur. Bekleyelim, kim gelip oku çıkarırsa Çora odur, dedi.

Gün batarken uzaktan iki atlının geldiğini görünce karşılamağa çıktılar. Hangisinin Çora Batır olduğunu anlayamadılar. Hepsi birden kale kapısına doğru geldiler. Çora Batır öteye beriye bakınıp bir şeyler arıyordu. Sonra kendi okunun kale kapısında saplı durduğunu görünce, doğru kale kapısına varıp, okunu iki parmağı ile çekip aldı. Kınına koydu. Onu gören batırlar şaşırıp kaldılar.

— Herhalde Çora Batır denilen meşhur Batır sen olacaksın, diye sordular. O da kendisini onlara tanıttı.

Batırlar Çora'nın geldiğini hemen Han'a haber verdiler. Ertesi gün büyük meydanda batırların gösterisi vardı. Süyünbike Hatun, «Çora'nın yiğitliğini de o zaman görürüz,» dedi.

O gün Çora çok iyi bir nişancı olduğunu isbat etti. O akşam Süyünbike Hatun batırların hepsine kılıç, kalkan gibi şeyler hediye etti. Çora'ya da küçük bir, meşin torba gönderdi. Çora Han'ın gönderdiği şeyi eline aldı. Kendi kendisine: «Şu Han'ın gönderdiği hediyeye bakın, herkese kılıçlar, kalkanlar hediye etmiş bana da bir torbacık göndermiş» deyip torbayı atının yattığı ahırdaki gübrenin içine atıverdi.

Moskoflar'ın Kazan'ı almak maksadıyle geldikleri bir gün, batırların hepsi muharebeye hazırlanırken, Çora'nın hazırlanmadığını görerek Çora'ya:

— Niye gelmiyorsun, diye haber gönderdiler. Çora da:

— Han, batırların hepsine kılıçlar, kalkanlar verdi. Gitsinler, o iyi iyi hediyeler verdiği batırlar muharebe etsinler, dedi.

Bunun üzerine Süyünbike hemen Çora'nın yanına giderek:

— Sana bir torba göndermiştim, onu ne yaptın? dedi.

— Ben onu ahıra attım.

Süyünbike Hatun yanındakilere, hemen bulup getirmelerini emretti. Han, o küçük meşin torbayı açar açmaz içinde katlı duran bir kılıç çelik bir yay gibi açıldı. Çora Batır, kılıcı görünce hemen atını hazırlayıp bindi. Yeni kılıcını da eline aldı. Kazaklar da kale kapısına kadar gelmişti. Çora, Tasmalıker'in üstünde fırtına gibi Kazaklar'ın arasına girdi. Kazaklar'ı darmadağın etti. Yalnız bir kaç tanesini, gördüklerini, memleketlerinde anlatsınlar diye serbest bıraktı.

ÇORA'YA İHANET Mİ?

Çora Batır, Kırım'dan ayrılalı epey olmuş. Ailesi kendisini çok özlemişti. Hanımı ile kız kardeşi onu kısa bir müddet için de olsa Kırım'a getirebilmek için bir hile düşündüler. Karar verdikten sonra her gün Çora'nın evine bir erkek girip çıkmaya başladı. Tabiî haber hemen Çora'ya ulaştırıldı. Çora, memleketine geldi. Yanında Kuzıcak oğlan da vardı. Eve girip çıkan erkeğin erkek kılığına girmiş olan kızkardeşi olduğunu anlayınca, çok memnun oldu. Çora, kızkardeşi Ay Sulu'yu daha sonra Kuzıcak Oğlan ile evlendirmiştir. (Prof. Z.V. Togan, Kazan Hanlığında İslâm - Türk Kültürü.)

Çora Batır ve Kuzıcak Oğlan, Kırım'da çok kalmadan tekrar Kazan'a döndüler.

Ruslar birkaç kere Kazan'ı almaya teşebbüs ettiler. Fakat başta Çora olmak üzere Kazanlı kahramanlar (Kuzıcak Oğlan, Mamay Bek, Ak Muhammed Oğlan, Kul Muhammed Seyyid, Barbolsun Oğlan, Biy Bars Bek) onları darmadağın etti. (Bu savaşın hikâyeleri Tarih Mecmuası'nın eylül 1966 sayısında çıkan «Kazan Melikesi Süyünbike» başlıklı makalemde anlatılmıştır. Çora Batır'dan ayrıca bahsetmeyi düşündüğüm için orada üzerinde fazla durmamıştım.)

Ruslar, Çora Batır'ı yenemiyeceklerini anlayınca: «Çora Batır'ı yense yense ondan olmuş bir çocuk yener. Başka kimse yenemez. Onun için ondan olan bir çocuğu ele geçirmenin çaresini bulalım,» diye düşündüler.

En sonunda, güzel bir Rus kızını, Çora Batır'dan çocuk yapmak maksadı ile gizlice Kazan'a göndermeye karar verdiler.

Gerçekten kız Çora'yı bularak:

— Senin namını duydum, seni sevdim, seninle oturmaya geldim, dedi. Çora Batır bir müddet onunla beraber oturdu. Aradan bir kaç ay geçince kız ortadan kayboldu. Çora da buna pek aldırmadı.

Rus kızı, çok geçmeden Çora'dan bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Çocuk büyüyüp yiğit olduktan sonra, Ruslar onu da aralarına alıp, Kazan kalesine geldiler.

Çora gene atına binip ortaya çıkarak

Türk kadın kahramanlarından Süyün Bike, oğlu ile.

başladı Ruslar'la savaşmaya.

Savaştan en sona genç bir Rus kalmıştı. Ama onunla bir türlü yenişemeyince, Çora:

— Benim bu dünyada yenemiyeceğim kimse yoktur. Bu nasıl olur, diye üzüldü. Genç Kazak'a hücum ediyor, fakat bir türlü eli varıp da onu öldüremiyordu. En sonunda Çora Batır, o genç Kazak'ın kendisinin Rus kızından doğan çocuğu olduğunu anladı.

— Ah Ruslar, beni yenemediler. Beni yenmek için kendi oğlumu bana karşı çıkardılar, diye pek üzüldü.

ÇORA BATIR, TOLA YATIR

Bulundukları yerin yakınında büyük bir akar su vardı. Çora onuruna yediremediğinden, gidip atıyla beraber kendini suya bıraktı. (Tabiî hikâyenin bu kısmının hakikati meçhul, fakat Çora Batır'ın kahramanlığını, büyüklüğünü ifade ediş şekli bakımından enteresandır).

Annesine Çora Batır'ın öldüğü haber verildiği zaman:

— Hayır, Kazaklar benim çocuğumu öldüremezler. Söylediğiniz doğru değil, inanmıyorum, dedi.

— Senin oğlun neden ölmeyecekmiş? diye sorulduğu zaman:

— Çora daha karnımdayken bir rüya görüp tabir etmiştim. Benim rüyama göre, Çora'nın ölümü sudandır, dedi.

Menli Aru Sulu, Çora'ının suda boğulup öldüğünü işitince, oğlunun öldüğüne inandı. Ağlamaya başladı.

Bazı rivayetlerde, Çora Batır'ın ölmediği, Kaf dağında yaşadığı, orada kırkların imamı olduğu, vakti gelince kırklarla beraber gelip vatanını kurtaracağı söylenir.

Kırım'da Çora Batır'a dair birçok hikâyeler, koşmalar ve beyitler vardı. Küçük çocuklar arasında, «Ana, ana keliyatır, Çora Batır, Kara katır, fesim, cebim tola yatır.» başlığını taşıyan bir türkü pek meşhurdur (Katır bir nevi ayakkabıdır). Bu ayakkabıların hâlâ Çora Batır'ın batmış olduğu suyun kenarında durduğu, Çora Batır, sudan çıkınca onları giyeceği rivayet olunur.

Çora Batır destanının muhtelif şekilleri vardır. Bunlardan Karasupazarı (Kırım) rivayeti, Hasan Ortekin tarafından; Kırımlı göçmenlerin köyü olan Karakaya (Eskişehir)'da dillerde dolaşan Çora Batır destanı da, A. Karakaya tarafından neşredilmiştir.

İstanbul'un Dünü ve Bugünü

Üsküdar Pazarı

İstanbul'un mahallî rengini en iyi aksettiren semtlerinden biri Üsküdar'dır. Elli yıl önce çekilen yukarıdaki fotoğraf iskele meydanı yakınındaki sebili ve pazarı gösteriyor. Yanda ise bugünkü durumu görülüyor...

Üsküdar İskelesi

Elli yıl önceki Üsküdar iskelesinin trafiği hiç şüphesiz bugünküyle kıyaslanamayacak kadar zayıftı. Öyle ki, hayvan ve eşya nakliyatı bile iskeleye yanaşan mavnalarla sağlanırdı.

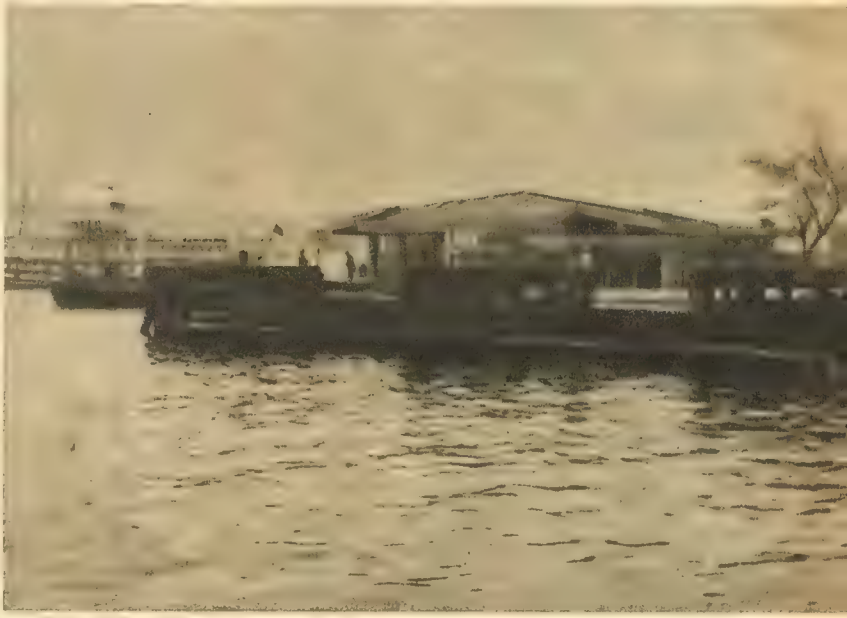

Gittikçe artan ihtiyaçlar sonunda iskele yeni yeni şekillere g i r d i. Son olarak da, eski iskele tamamen yıkıldı, yerine yeni bir iskele yapıldı. Geçen yıl yapılan iskele gittikçe çoğalan vapur seferlerinin doğurduğu ihtiyacı karşılayacak duruma geldi...

Yüzyıllar Önce Uçan Türkler

Yazan: Ertan Ünal

XVII. asrın ortalarında bir gün, konaklardan, en fakir semtlere varıncaya kadar kulaktan kulağa bütün İstanbul'a yayılan bir söylenti, halkı heyecana verdi, günlerce meşgul etti.

Hezarfen Ahmed Çelebi adında bir şahıs kanat takarak Okmeydanı'nda uçmuştu. Görenler anlata anlata bitiremiyorlardı. Şimdi de halkı yapacağı yeni tecrübeyi seyre çağırıyor, Galata Kulesi'nden Üsküdar'a kadar Boğaz'ı havadan uçarak geçeceğini söylüyordu.

Haber büyük şaşkınlık yarattı. Bir insanın kuşlara özenerek kanat takıp uçmayı düşünmesi bir çoklarınca sonu ölümle bitecek bir çılgınlıktı. Herkes bunu konuşuyordu. Ocaklarda, ortalarda, yeniçeriler, cumbalı evlerde, kafes arkalarında kadınlar, Hezarfen'in yapacağı tecrübeyi konuşuyordu.

UÇUŞ YAPILIYOR

Hezarfen adı şehirlinin çoğuna yabancı değildi. Çeşitli ilimlerde sonsuz bilgisi, ona bu «binfenli» anlamına gelen lakabı kazandırmıştı. Her şeyden anlıyor, her şeye aklı eriyordu. Evinde sabahlara kadar akıl almaz, sır ermez işlerle meşgul olduğu komşuları tarafından anlatılmaktaydı. Onu tanıyanlar, tanımayanlara «Hezarfen namıyle anılır bir yiğit kişidir, bilmediği ilim, uğraşmadığı kimya yoktur. Namı cihana yayılmıştır» sözleriyle tanıtırlardı.

Beklenen gün çabuk geldi. Bir ilkbahar sabahı İstanbullular çoluk, çocuk, genç, ihtiyar Üsküdar ve Galata sırtlarını doldurdular. Herkeste beklemenin sabırsızlığı seziliyordu. Özellikle kule çevresindekiler onu yakından görecekleri için çok heyecanlıydılar. Bütün zihinleri aynı soru meşgul etmekteydi. Bu teşebbüsün sonu ne olacaktı? Bir çokları onun uçamadan, kalenin dibine düşüp öleceğine inanıyor ve bile bile ölüme atılan bu adamın cüretini yadırgıyorlardı.

Bu sabırsız bekleyiş çok sürmedi, kalabalığın uğultusu bir anda dindi, etrafı bir ölüm sessizliği sardı. Bütün gözler aynı yöne çevrilmişti.

Herkes nefesini tutmuş, heyecanla bekliyordu. Çelebi, kulenin tepesindeydi. Asırlar kadar uzun gelen birkaç dakikadan sonra birden gökyüzünde iri siyah kanatlı bir şekil belirdi. Onu yere düşüp parçalanmasını bekleyen halk, havada süzüldüğünü görünce büyük bir şaşkınlığa uğradılar. Hayretle açılan dudaklardan koro halinde hep ayni feryat yükseldi:

— Uçuyor!... Uçuyor!...

Gözleriyle gördüklerine dahi inanamayan bir kalabalığın feryatlarıydı bunlar. Evlerinden çıkamayan yaşlılar, sarayda cariyeler pencerelere üşüşmüş, bu insan mı, kuş mu olduğu ilk bakışta kestirilemeyen şekli hayret ve biraz da korku ile seyrediyorlardı.

Ahmed Çelebi kanadlarını açıp kapayarak kendisini rüzgâra bırakmış, gidiyor-

du. Bir zaman sonra Galata sırtları geride kaldı. Halk onun gittikçe uzaklaşmasını küçülmesini hayretle seyretti. Boğaz'da demirli kadırgaların üstünden aşarken levendler bağrışarak onu birbirlerine gösterdiler.

Aynı anda Sarayburnu'nda Sinanpaşa köşkünde bir çift meraklı göz de bu korkusuz adamın giriştiği tecrübeyi seyretmekteydi. Bu, IV. Sultan Murad Han'dı...

Onun Boğazı aşıp, Üsküdar sırtlarına indiğini görünce heyecandan gerilmiş yüz hatları yumuşadı. Pencerenin önünden çekildi.

Sonra yanındakilere dönerek:

— Çelebi'yi tez zamanda bulup huzura getiresiniz, dedi.

ÖLÜMLE BİTEN TEŞEBBÜS

Türk ve dünya tarihinde «İlk Uçan Adam» sıfatını kazanan ve yaptığı tecrübeyle bugünkü modern uçak ve planörlerin ilk şeklini tahayyül eden Hezarfen Ahmed Çelebi, kendisinden asırlarca önce yaşamış diğer bir Türk bilginini, İsmail Cevherî'yi örnek almıştı.

Türkistan'ın Farâb şehrinde doğan İsmail Cevherî, ünlü bir Türk bilginidir. İlk öğrenimini doğduğu şehirde yaptıktan sonra Arap dilinin özellik ve inceliklerini öğrenmek için Irak, Elcezire ve Mısır'da tahsiline devam etmiş ve Horasan'a dönüşünde «Sıhah» adlı bir kamus hazırlamıştı. Büyük değer taşıyan bu sözlük Türkçe'ye de çevrilmiş ve ilk basılan kitap olarak «Vankulu» lugati adıyla yayınlanmıştır. İlmî çalışmalarının yanı sıra çeşitli buluşlar üzerinde çalışan İsmail Cevherî, bir insanın uçup uçamayacağını, uzun etüdlerden sonra bizzat denemek istemiş, ancak bu tecrübesi ölümüyle sonuçlanmıştır.

Cevherî, iki düz sathı iple vücuduna kanat gibi bağladıktan sonra Nişabur camiinin kubbesine çıkarak kendisini aşağı bırakmış, ancak bilinmeyen bir sebeple belki kanatlarının ağırlığından, belki de rüzgâr yokluğundan havada hiç uçamamış, kurşun hızıyle yere düşmüştü. Yetişenler onu ölü buldular.

Bazı tarihler bunun tamamen söylenti olduğunu ve İsmail Cevherî'nin böyle bir tecrübede değil, eceliyle öldüğünü yazar. Ancak bir söylenti şeklinde bile olsa, on-

Lâgarî Hasan Çelebî'nin IV. Sultan Murad'ın huzurunda, bir roketle uçması

dan bahseden bütün tarihlerde bu tecrübenin yer alması onun bu husus üzerinde önemle durduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Hezarfen Ahmed Çelebi, İsmail Cevherî'nin bu tecrübesinin muvaffakiyetsizlikle bitmesinin sebebleri üzerinde durmuş ve çalışmalarına onun bıraktığı yerden başlamıştır. Çelebi deneylerinde özellikle rüzgâr akımlarını hesaba katmış ve kuşlardan kartalı örnek almıştır. Büyük uçuştan önce Okmeydanı'nda bir kaç tecrübe yaparak kanatların sağlamlığını ölçen Ahmed Çelebi, nihayet sadece kendi şahsî deha ve teşebbüsüne dayanarak imkânsız bir hayali gerçekleştirmiştir.

Bugün elimizde Hezarfen Ahmed Çelebi hakkında yeterli bilgi yoktur. Bilinenler sadece IV. Sultan Murad devrinde yaşadığı (XVII. yüzyıl) birçok buluş ve yenilikleri sebebiyle halk arasında «Hezarfen» adıyle tanındığıdır. Meşhur uçuşunu hangi yılda yaptığı da kesin olarak bilinmemektedir. IV. Sultan Murad'ın 1623 - 1640 yılları arasında saltanat sürdüğü düşünülürse uçuşun bu arada — bazı tarihçilere göre de saltanatın ilk yıllarında — yapıldığı anlaşılır.

Gezdiği her ülke, gördüğü her olay karşısında uzun uzun izahat veren Evliya Çelebi'nin bile Ahmed Çelebi hakkında yazdıkları tatminkâr değildir. Yazar Ahmed Çelebi'nin uçuşunu şöyle anlatmaktadır:

> *«Hezarfen Ahmed Çelebi, iptida ok meydanı minberi üzere rüzgârın şiddetinden kartal kanatlarıyle sekiz dokuz kere havada pervaz ederek talim etmiştir. Sultan Murad Han, Sarayburnu'nda Sinan Paşa köşkünden temaşa ederken, Galata kulesinin ta zirve-i ûlâsından lodos rüzgârı ile uçarak Üsküdar'da Doğancılar meydanı'na inmiştir...»*

Padişah tarafından önce takdir edilen Çelebi, sonra da Cezâyir'e sürgün edilmiş ve orada ölmüştür.

Evliya Çelebi bundan şöyle bahseder:

> *«Sultan Murad Han, kendisine bir kese altın ihsan ederek bu adam pek havf edilecek bir adamdır. Her ne murad edinilse elinden geliyor, böyle kimselerin bekası caiz değildir, diye Cezâyir'e nefyetmiştir. Anda merhum oldu...»*

PTT 17 ekim 1950'de İstanbul'da toplanan Uluslararası Sivil Havacılık Kongresi münasebetiyle çıkardığı üç hâtıra pulu arasında Hezarfen Ahmed Çelebi'ye de yer vermiştir. O yıldaki değeri yirmi kuruş olan pulun üzerinde Ahmed Çelebi'nin uçuş sahnesi yer almaktadır.

FÜZEYİ İLK DÜŞÜNEN TÜRK: LÂGARÎ HASAN

Bugünkü roketlerin ilk şeklini bulan ve yaptığı bir deney'i başarıyla tatbik eden Lâgarî Hasan Çelebi de IV. Murad devrinde yaşamıştır. Çalışmalarında örnek olarak Hezarfen Ahmed Çelebi'yi alan Lâgari Hasan, ayni şekilde kanatlardan faydalanarak hareket etmiş, ancak Galata kulesi yerine kendi yaptığı elli okkalık barut macunu ile çalışan yedi kollu bir roketin itiş gücünden faydalanmıştır.

Lâgarî Hasan hakkındaki bilgimiz de pek azdır. Ancak Ahmed Çelebi ile aynı yıllarda yaşadığı onun gibi birçok buluşlar peşinde koştuğu, bilgili, cesur bir adam olduğu bilinen gerçeklerdendir.

Lâgarî Hasan, Ahmed Çelebi'nin uçuşundan muhtemelen — muhtemelen diyoruz, çünkü tarihlerde buna ait bir rakam yoktur — birkaç ay veya bir yıl sonra tecrübesini padişah huzurunda yapmıştır.

Bütün hazırlıklarını ve bu arada kendi icadı olan fişeği de tamamlayan Lâgarî, padişahın huzuruna çıkarak tecrübesi için izin istedi. Ahmed Çelebi'yi korkulacak bir adam olarak gördüğü için, Cezâyir'e sürgün eden padişah, aradan çok fazla

Hezarfen Ahmed Çelebi'nin, yine IV. Murad devrinde, kanat takarak, Galata kulesinden Üsküdar'a uçuşunun temsilî resmi.

bir zaman geçmeden karşısına çıkan ve icadından bahseden Lâgarî Hasan'dan hoşlanmamakla beraber biraz da merak sebebiyle istediğini kabul etti. Yalnız bir irâdesi vardı: Deneyi kendi huzurunda yapacak, halk takip edemeyecekti.

Kararlaştırılan gece Lâgarî Hasan ve yardımcıları Sarayburnu'na geldiler. Padişah vezirleriyle beraber kendisini bekliyordu. Lâgarî önce yedi kollu fişeği hakkında onlara bilgi verdi. Sonra üstüne çıkıp yardımcılarına ateşletti. Sonunun ne olacağını bilmediği bir işe başlarken de padişaha, «yukarıya İsa Peygamber'le konuşmaya gidiyorum. Seni Allah'a ısmarladım» diyecek kadar korkusuz ve kendisinden emindi.

Yedi Kollu fişek üstündeki korkusuz Türk'le beraber semaya yükselmiş, ışıklar saça saça bir anda semanın derinliklerinde kaybolmuştu.

Padişah ve yanındakiler heyecanla beklediler. Bir süre sonra inmediğini görünce ümitlerini kesip saraya döndüler. Oysa Hasan Çelebi fişeklerdeki barut bitince kollarındaki kartal kanatlarını açmış ve inmeye başlamış, ancak karanlık yüzünden inişi seyredilememişti. Sarayburnu önlerinde denize indikten sonra huzura alındı.

Evliya Çelebi bu çok ilgi çekici olayı şöyle anlatır:

> *«Lâgarî Hasan Çelebi, Murad Han'ın, Kaya nâm duhter-i Pâkize-ahteri vücuda geldiği gece büyük şadımanlık oldu.*
>
> *Bu Lâgarî Hasan, elli okka barut macunundan yedi kollu bir fişek icat etti. Sarayburnu'nda hunkâr huzurunda fişeğe bindi ve şakirtleri fitili ateşlediler. Lâgarî: «Padişahım, seni Huda'ya ısmarladım, İsa Nebi ile konuşmaya gidiyorum,» diyerek temhid ve tahmid ile evc-i âsmâna urûc eyledi. Yanında bulunan fişekleri ateş edip rûy-i deryayı çerağan eyledi. Bâm-ı felekte fişek-i kebirin barutu kalmayıp da zemine doğru nüzul ederken, ellerinde olan kartal cenahlarını açıp Sinan Paşa kasrı önünde deryaya indi. Oradan şinaverlik ederek üryanen huzûr-ı pâdişahîye geldi, zemini bûs ederek: «Padişahım, İsa Nebi sana selâm söyledi,» diye şakaya başladı. Bir kese akça ihsan olunup yetmiş akça ile sipahi yazıldı. Sonra Kırım'da Selâmet Giray Han'a gidip orada merhum oldu.»*

BEYAZ SARAY VE ABD BAŞKANLARI

167 Yıllık Mücadelenin Tarihi

Yazan: Prof. Frank Freidel
Çeviren: Öz Dokuman

BİRLEŞİK Amerika başkanlarından Calvin Coolidge, bir gün, Beyaz Saray'ın bahçesinde dolaşıyordu. Büyük bahçe kapısının ötesinde birkaç kişi vardı. İçeri bakıyorlardı. İçlerinden yaşlıca biri yanındakine döndü:

— Şu beyaz sütunlu bina kimindir acaba? dedi.

Bunu duyan Başkan Calvin Coolidge adama yaklaştı:

— Şu bina mı, dedi. Hiç kimsenin değildir, sadece, bazı kişiler gelir, bir zaman oturup giderler.

Gerçi bir espri vardı bu sözde, ama, gene de, gerçeğin payı büyüktür. 167 yıllık tarihi boyunca birçok başkan ve aileleri gelmiş, devletin resmî başkanlık ikametgâhında oturmuşlardır. Washington'un tam kalbinde, 18 dönümlük bir toprak parçasının kucakladığı, süt beyazı, üç katlı bir bina olan Beyaz Saray, 167 yıl boyunca da sevinç, heyecan, keder görmüştür. Başkanlar, ülkelerinin yararına sosyal, ekonomik kararlar vermişler, kimi vakit de, üzgün savaş ilânlarını imzalamışlardır.

Beyaz Saray'ın 167 yıllık bir tarihi vardır. İnşasına Washington daha hayattayken başlanmıştı. Planlarını mimar James Hoban'ın çizdiği bina, kongrenin az tahsisat ayırmasından dolayı yavaş yapılıyordu. Hattâ Washington'un ek ödenek sağlamak için giriştiği kampanya bile olumlu sonuçlanamadı. Şehir plancısı Pierre Charles L'Enfant, binanın başkanlara ait olmasını ileri sürmüştü, bu görüş

kabul edildi.

1800 yılında tamamlanan Beyaz Saray'a ilk taşınan Başkan John Adams oldu. Hattâ binanın bazı eksiklikleri bile vardı. Adams, dört ay sonra da yeniden başkan seçilemediğinden bu defa Beyaz Saray'a Thomas Jefferson taşındı.

DÜĞÜNLER VE CİNAYETLER

Pennsylvania Avenue'deki başkanlık binasında yüzlerce, binlerce hatıra vardır. Marie Monroe, Elizabeth Tyler, ve Nellie Grant, başkan kızlarıydı, ve sırasıyle 1820, 1842 ve 1874 de evlendiler. Düğünleri Beyaz Saray'da yapıldı. Düğünlerinin ihtişamı da günlerce çalkandı durdu. Başkan Woodrow Wilson'un kızı Jessie Wilson da 1913 yılında bir hukuk profesörü, Francis B. Syre ile evlendiğinde gene Beyaz Saray tarihî günlerinden birini yaşıyordu.

Başkanlar arasında da üçü, John Tyler, Woodrow Wilson ve Grover Cleveland, başkanlıkları sırasında evlenmişlerdir. Grover Cleveland evlenirken ötekiler gibi şatafatlı bir düğün istememiş, «Bu, sadece beni ilgilendiren bir konudur. Sessiz sedasız evlenmeyi tercih ederim» demişti. Başkan o vakitler 49, gelin Frances Falsom da 21 yaşındaydı.

Bunlar Beyaz Saray'ın şahit olduğu mutlu olaylardan bazıları. Bir de unutulmaz acı hatıralar bırakan olaylar var. İşte 24 ağustos 1814 gecesi Beyaz Saray'ı kıpkırmızı alevleri içine alan yangın bunlardan biri. Ya Lincoln'un bir piyes seyrederken John Wilkes Booth tarafından öldürülmesi! Charles Guiteau adlı birinin, Başkan James Garfield'i öldürmek istemesi... O zaman ağır yaralanan başkan tedavi edilmek için götürüldüğü Elberon'da ölmüştü. 1901 yılında da Başkan William McKinley, bir anarşist, Leon Czolgosz tarafından vuruldu.

Beyaz Saray, mutlu düğünleri de, yabancı devlet başkanları için verilen ziyafetleri de, ölümleri de gördü. Duvarlarında asılı duran gelmiş geçmiş başkanların tabloları, kendi zevklerine göre döşedikleri salonlar belki de büyüklüğe ulaşan bir milletin sembolleridir. Başkan F.D. Roosevelt «hiç bir zaman Amerikan milletinin malı olan bir evde oturduğumu unutmadım» derdi.

GEORGE WASHİNGTON

Henry Lee'nin dediği gibi, savaşta da, barışta da milletinin kalbinde önder olarak kalan **George Washington** (1789 - 1797) 1732 yılında Virginia'da dünyaya geldi. Gençliğinden beri askerliğe meraklıydı. 1753 yılında Fransızlar'la olan savaşında, kumanda ettiği birlik Fransızlar'a yenilmesine rağmen büyük yararlık gösterdi ve ünü etrafa yayıldı. O zamanlar 21 yaşındaydı. Daha sonra, albay rütbesiyle orduda hizmet etti. 1759 yılında ordudaki görevinden ayrılarak Mount Vernon'daki çiftliğine çekildi. Sakin hayatı tercih ediyordu. İşte bu sıradadır ki, bir dul olan Martha Dandridge ile evlendi.

O zamanlar Amerika'daki 13 koloniyle İngiliz hükümeti arasında siyasî gerginlik alıp yürümüştü. Washington, bu direnişte daha mutedil bir görüşü savunuyordu ama, gene de İngilizler'in giriştikleri hürriyeti kısıtlayıcı tedbirleri tasvip etmiyordu.

Bu sıralarda Amerikalılar'la İngilizler arasında yer yer çarpışmalar başlamıştı. İngilizler'in daha fazla imtiyaz vermemesine karşı ayaklanan Amerikalılar başlangıçta derme çatma bir kuvvetle İngilizler'le mücadele ediyorlardı. İşte bu devre, Washington, Philadelphia'da toplanan ikinci kongreye Virginia delegesi seçildi. O günlerde, Lexington ve Concord savaşları olmuştu. Kongrede delegeler bütün kolonilerin desteklediği bir lider etrafında

A.B.D.'nin ilk cumhurbaşkanı George Washington

toplanıp bir bağımsızlık savaşına girişmenin zamanı geldiği tezini savundular. Her koloninin çok iyi tanıyıp sevdiği, bir tek kumandan vardı: George Washington. Kongre de onu, başkumandan seçti.

1775 temmuzunda, Washington bu görevi üzerine alınca bağımsızlık için çarpışan ordunun çok yetersiz ve eğitimsiz olduğunu gördü. Giderilecek çok ciddî engeller vardı, hattâ koloniler de bazen onu tam olarak desteklemekten çekinir gibi davranıyorlardı.

Washington bütün bu güçlükleri yenmesini bildi, orduyu toparladı ve 1781 yılında İngilizler'i Yorktown'da büyük bir hezimete uğrattı. İngilizler'in Yorktown'da yenilmesi silâhlı çatışmaya son vermişti. Bazı subaylar onu kral ilân etmek istediler ama Washington'un buna hiç de niyeti yoktu. Çatışma bitmiş, barış kurulmuştu, o halde kendisi de Mount Vernon'daki çiftliğine dönebilirdi.

1783 ve sonraki yılları çiftliğinde geçirdi. Ne var ki, Massachusetts çiftçileri hükümetin koyduğu ağır vergilere karşı ayaklanmışlardı. Merkezî hükümetin otoritesini güçlendirmek için ciddî kararlar alınmalıydı. 1787 yazında toplanan Philadelphia konvansiyonu yeni Amerikan anayasasını onayladı, anayasaya göre yapılan seçimde de Washington başkan seçildi.

30 nisan 1789'da New York'ta Wall Street'deki Federal Hall'un balkonunda ilk başkan olarak yeminini ederken binlerce kişi onu sevgiyle selâmlıyordu. Washington, önündeki yılların çok çetin geçeceğini bilecek kadar tecrübeli bir insandı. O vakitler devletin nüfusu 4 milyondu ki, bunun 700 bini esirdi. Hazine boştu, hükümet daha teşkilâtlanmamıştı. Anayasa sadece bir çatıdan ibaretti.

İşte bu sıralarda Avrupa'da Fransız ihtilâli patlak verdi. Bunun ardından da İngiliz - Fransız savaşı başladı. Washington'da böylece daha güçlü bir devlet kurmak için istediği zamana kavuştu. Bu yıllar Amerika'nın kendi kendisini güçlendirdiği yıllardır.

1796 yılıydı. Washington yorulmuştu artık. Bir veda beyannamesi yayınlayarak Mount Vernon'daki çiftliğine çekildi. 14 aralık 1799'da da hayata gözlerini kapadı. Bir hayat bitiyordu ama, yeni bir devlet de kurulmuştu.

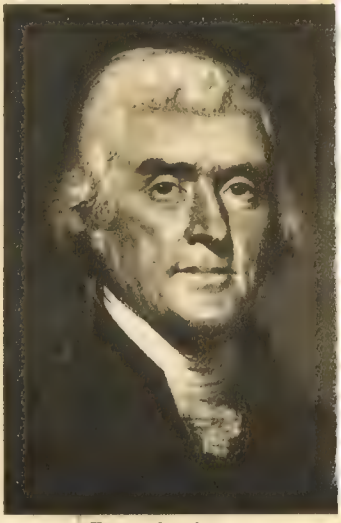

Fransızlar'dan satın alınan New Orleans'da Fransız bayrağı indirilip, 15 yıldızlı Amerikan bayrağı çekilirken. Tarih: 20 Aralık 1803 (solda). A.B.D.'nin başarılı cumhurbaşkanlarından Thomas Jefferson (yukarıda).

«JEFFERSON YAŞIYOR YA!...»

19 ekim 1735'de Massachusetts'de doğan Amerika'nın ikinci başkanı **John Adams** (1798 - 1801) iyi bir öğrenim gördü, avukat oldu. Birinci ve ikinci kongrelere delege seçildi. 1776 yazında artık hürriyet hareketinin liderlerinden biriydi. Savaş sırasında birçok önemli görev yüklendi, daha çok da diplomatik vazifeler aldı. Başkan yardımcısı seçilinceye kadar Fransa ve Holanda'da elçiydi.

Washington'dan sonra başkan seçilince, onun bıraktığı yerden hükümeti kuvvetlendirmeye devam etti. Ne var ki, bu yıllar İngiliz - Fransız savaşının kızıştığı yıllardı, bu Amerika'ya oldukça zarar veriyordu. Bunun üzerine Adams, ticaret gemilerinin Fransız korsanlarından korunması için silâhlanması, hatta Amerikan donanmasının takviye edilmesi tezini savundu ve kongre onun bu tavsiyesine uyarak üç firkateyn yapılmasına ve 80 bin kişilik bir kuvvetin teşkiline karar verdi.

Bir zaman sonra Fransız korsanlarının saldırıları azalmış, Amerikan savaş gemileri açık denizler ve kara sularına hakim olmuşlardı. Böylece isimsiz bir Fransız - Amerikan savaşı da sona eriyordu.

1800 yılı gelmişti, seçim zamanıydı. Rakibi olan Cumhuriyetçiler sert bir kampanyaya girişerek John Adams'ı iyice yıprattılar. Buna karşılık Federalistler dağılmışlardı, birlik kuramıyorlardı. Seçimi Thomas Jefferson kazandı.

John Adams, seçimden sonra Quincy' deki çiftliğine çekildi ve 4 temmuz 1826' da hayata gözlerini kapadı. Son sözü de «Thomas Jefferson yaşıyor ya» oldu. Ne tuhaftır ki, Jefferson, Monticello'da birkaç saat önce, dünyadan ayrılmıştı. Amerikalılar eski başkanlarının yasını tutarken, bir garip tesadüf daha oldu, Hürriyet Beyannamesi'nin ilânı 50. yılını doldurmuştu.

BEYAZ SARAY'DA İLK DOĞUM

1743 yılında Virginia'da doğan **Thomas Jefferson** (1801 - 1809), iyi bir öğrenim gördü, babası zengin bir çiftçiydi; beş bin dönümlük bir arazisi vardı. Hukuk öğrenimi yaptı. 33 yaşında sağlam bilgisi ve kuvvetli kalemiyle tanındı, kongrede, hürriyet beyannamesini kalme almak için görevlendirildi. 1785 yılında Benjamin Franklin, Fransa'dan dönünce onun yerine elçi oldu. Fransız ihtilâlinde daha çok mutedilleri destekliyordu; kalbi onlardan yanaydı. Bu eğilim yüzünden, Washington' un kabinesinde, dışişleri bakanlığı görevini yaparken, bir fikir anlaşmazlığı sonucu, görevinden istifa etti. Bu yıllar, Amerika' da siyasî gerilimin yükseldiği devirlerdir. İki büyük parti teşekkül halindeydi: Federalistler ve Cumhuriyetçiler. Jefferson, zamanla Cumhuriyetçiler'in lideri oldu, 1801 yılında başkan seçilince, Fransa ile olan anlaşmazlık azalmış, kara ve deniz kuvvetlerinin genişletilmesine ihtiyaç kalmamıştı. İlk icraat olarak, batıda pek sevilmeyen, viski tüketim vergisini kaldırdı, askerî harcamaları indirdi. Napoleon' dan Louisiana eyaletini alması da, bu yıllara rastlar.

İkinci defa başkan seçildiği sırada, Avrupa'da Napoléon savaşları sürüyordu. Jefferson, Beyaz Saray'da yalnızdı, karısı Martha ölmüştü. Kızları Martha ve Marie ara sıra Beyaz Saray'a gelir, babalarını yalnız bırakmamaya çalışırlardı. O zamanlar, Beyaz Saray çocuk sesleriyle dolardı. 1806 yılında, Martha, bir oğlan çocuk doğurdu. Bu, Beyaz Saray'da doğan ilk başkan çocuğudur. Jefferson daha çok, Beyaz Saray'ın ikinci katındaki yeşil odayı severdi. Çok yorulduğu zamanlar buraya çekilir, kitabını okurdu. Jefferson'un başkanlığı süresince, Beyaz Saray, devletin bir numaralı kadınından yoksun kalmıştır.

1809'da başkanlıktan ayrılan Jefferson, tekrar Monticello'daki çiftliğine döndü, bu arada Charlottsville'de Virginia Üniversitesi'nin inşası için çalıştı. 1826 yılında, hayata gözlerini kapadı.

İNGİLİZLER'LE SAVAŞ

1751 yılında dünyaya gelen **James Madison** (1809 - 1817), kendisine has düşünceleri olan bir siyasî felsefeci ve politikacıdır. Princeton'da tarih okudu. 1776 yılında, Virginia meclisinin lideri oldu. Kuvvetli bir hatipti, birçok yazışı, 1788'de kitap halinde çıktı. Jefferson başkan seçilince, o da dışişleri bakanı oldu. 1808'de başkanlık seçimini kazandığında, Amerikan gemilerine konan ambargo, ülkede bir hayli fırtına koparıyordu. Başkanlığının ilk yıllarında, İngiltere ve Fransa ile ticareti yasaklamıştı. Bundan sonraki yıllarda da İngiltere'yle olan bağlar gittikçe bozuldu. Kongre'deki gençlerden bir grup, Henry Clay ve John C. Calhoun'un başkanlığında baskıyı arttırınca James Madison da İngiltere'ye savaş ilan etmek zorunda kaldı. Takvimler, haziran 1812'yi gösteriyordu.

Amerikan milleti o yıllarda henüz böyle bir savaşa hazır değildi, pek çok kimse gibi Madison da bunun bir macera olacağını biliyordu. Ne var ki, silâhlı çatışma kaçınılmaz bir şeydi artık. Önceleri savaş şiddetli değildi; İngilizler, Marylande' asker çıkarıp Washington'a yürüdüler ve

24 ağustos gecesi Beyaz Saray'ı ateşe verdiler. Başkan Madison az bir zaman önce, Bladensburg'daki askerî karargâha gitmişti. Ama ev sahibesi Dolley Madison, son ana kadar sarayda kaldı, Gilbert Stuart tarafından yapılan George Washington'un tablosu ile diğer değerli eşyayı kaçırmaya çalıştı.

Savaşın sona ermesiyle, Madison, icraatını yeniden iç teşkilâtı güçlendirmeye yöneltti. Bu arada yanan ve harap olan Beyaz Saray yeniden Mimar James Hoban tarafından onarıldı. Ne var ki, Madison'lar Beyaz Saray'da oturamadılar. Onarım üç yıl sürdü. Madison 1836 yılında hayata gözlerini yumdu.

İKİ BAŞKAN, BİR DOKTRİN

1758 yılında, Virginia'da doğan **James Monroe** (1817 - 1825), ihtilâl yıllarının yetiştirdiği son başkandır. Hukuk öğrenimi yaptı. Jefferson politikasının tasvipçisi olarak 1790 yılında senatoya seçildi. Bir süre Fransa'da elçi olarak bulundu. Louisiana'nın Fransa'dan satın alınmasında uzlaştırıcı bir rol oynadı. 1811'de Dışişleri Bakanı, 1812'de de Harbiye Bakanı olarak görev aldı. 1816'da Cumhuriyetçiler'in adayı olarak da başkanlık seçimini kazandı.

İki devre başkanlığı sırasında daha çok dışişlerinde başarı göstermiştir. O yıllarda, İngiliz donanması çok kuvvetliydi. İspanya'da, Güney Amerika'da birçok müstemleke elde etmişti. 1823'de kongreye sunduğu yıllık mesajında: «Amerika kıtası, Avrupalı kuvvetlerin gözlerini diktiği bir müstemleke olamaz» diyordu. Böylece, kendi adıyle anılan Monroe doktrini de ortaya çıkmış oluyordu.

Monroe'dan sonra başkan olan **Quincy Adams** (1825 - 1829) Massachusetts'lidir. 1767'de doğan Adams, hukuk okudu. Daha 26 yaşındayken La Haye'e elçi olarak gitti. 1802'de de senatoya seçildi. Monroe'nun başkanlığı sırasında Dışişleri Bakanıydı. Başkan olunca, bir süre kongrede Andrew Jackson ve taraftarlarıyle mücadele zorunda kaldı. Hitabeti ve bilgisiyle onları yenmesini bildi.

1828 yılında başkanlık kampanyasında, Jackson taraftarlarının yıpratıcı propagandası onun ikinci defa başkan seçilmesine engel oldu. 1829 da Massachusetts'e döndü, ama bir yıl sonra tekrar Plymouyth bölgesinden temsilciler meclisine girdi. 1848'de mecliste bir konuşma yaparken kalb krizi geçirdi, iki gün sonra da hayata gözlerini kapadı.

John Adams sabahları erken kalkar, Beyaz Saray'ın bahçesinde dolaşırdı. Bazan da Potomac'da yüzer, sonra saraya dönerek çalışmaya koyulurdu. Karısı Louisa da Beyaz Saray'ın bazı odalarını teftiş etmişti. Fransızca şiir yazar, harp çalardı.

KRAL I. ANDREW

Amerika'nın yedinci başkanı olan **Andrew Jackson** (1829 - 1834) başkanlık yeminini ederken, ticaret ve sanayi gelişiyor, Batı'da yeni topraklar tarıma açılıyordu. Jackson, tanınmış bir askerdi. 1814 yılında ordunun başına geçip sıkı bir disiplin kurmuş, New Orleans savaşında İngilizler'i yenerek millî bir kahraman haline gelmişti. Başkanlığı sırasında Kongre ve Beyaz Saray sıkı politik çekişmelere sahne oldu. İşte bu yıllardadır ki iki siyasî parti doğup Amerikan siyasî hayatında etkili bir rol oynamaya başladı: Demokratlar ve Cumhuriyetçiler. Jackson'un rakibi olan Cumhuriyetçiler, tenkitlerini o kadar ileri götürdüler ki, kendisine Kral I. Andrew diyorlardı. Gene de, inandığı fikirleri savunmaktan geri kalmadı.

Karısı Rachel Jackson'da astım hastalığı vardı; geçsin diye pipo içerdi, Jackson başkan seçilmeden 3 ay önce öldü. Karısını çok seven Başkan Jackson, Beyaz Saray'a yerleşince, yanına yeğeni Andrew Jackson Donelson'u özel sekreteri olarak aldı. Donelson'un karısı Emily de Beyaz Saray'da verilen ziyafetlerde, ev sahibeliği vazifesini görürdü.

BUREN VE HARRİSON

Andrew Jakson'dan sonra seçilen **Martin Van Buren** (1837 - 41) Holanda asıllıdır. 1782'de New York'da doğdu. İlkin Jackson'un politikasını yürütmek istedi. Ne var ki 1837'de patlak veren iktisadî kriz birçok banka ve işletmenin iflâsına sebep oluyordu. Van Buren, bazı sert tedbirler aldıysa da pek de büyük bir başarıya ulaşamadı. İşsizlik çok fazlaydı. Başkan Van Buren de, icraatı sırasında paranın itibarını korumak için çalıştı.

Van Buren, orta boylu, zarif bir insandı, kadife yakalı ceketleri tercih ederdi. Bu yıllarda Beyaz Saray yavaş yavaş bugünkü halini almaktaydı. Odalar, tefriş ediliyor, geniş bahçe, çeşitli çiçeklerle bezeniyordu. Van Buren 1862'de ölmüştür.

Amerikan başkanlarının içinde ilk olarak görevi başındayken ölen **William Henry Harrison** (1841) oldu. Harrison, 1773'de Berkeley'de doğdu, çeşitli hükümet görevlerinde bulundu. O günlerde Kızılderililer sık sık kervanlara ve köylere saldırırlardı. Harrison, 1000 kişilik bir kuvvetiyle Kızılderililer'in yoğun olarak bulunduğu Tippecanoe nehrine yürüdü, onları dağıttı. Bundan sonra, 1841 yılında

Washington, Beyaz Saray'ın mimarı James Hoban ile inşaatı kontrol ederken.

büyük bir çoğunlukla başkan seçildi, ama kader onun Beyaz Saray'da çok oturmasına razı olmadı, zatürreeye yakalandı ve 4 nisan 1841 günü de öldü. Üç haftalık başkandı.

DOKUZ YILDA ÜÇ BAŞKAN

Başkan Harrison'un görevi başında ölümü üzerine başkanlığa geçen **John Tyler** (1841 - 1845) 1790'da Virginia'da doğdu. Başkanlığı sırasında, Beyaz Saray, sert politik çekişmelere sahne oldu. Tyler zamanında Beyaz Saray'da mühim bir değişiklik olmamıştır. 1862'de öldü.

Tylerden sonra seçilen **James K. Polk** (1845 - 1849), Amerika'nın en popüler başkanlarından biridir. Başkanlığı sırasında, Amerika, Batı'ya yayılmış, siyasî çekişmeler nisbeten azalmıştır. Polk, 1795 yılında North Carolina'da doğdu. Kongreye seçildiğinde Tennessee valisiydi. 1845 seçimlerinde başkan seçildi. O sıralarda Amerikalılar, Meksika'yla çatışma halindeydiler. Binlerce kişi aileleriyle Batı'ya göç ediyor, batıdaki zengin toprakları ve madenleri işliyordu. Polk'un hedeflerinden biri de Californiya'yı ülke topraklarına katmaktı. Uzun pazarlıklardan sonra, Meksika'dan 15 milyon dolar karşılığı California ve New Mexico'yu aldı. Tarihçi George Bancroft, onun için« en doğru ve dürüst başkanlardan biridir» der.

Amerika'nın on ikinci başkanı olan **Zachary Taylor** (1849 - 1850) iyi bir askerdi. 1784'de Kentuckey'de doğdu. 23 şubat 1847 yılında Santa Anna kumandasındaki 15 bin kişilik Meksika ordusunu yendi. Bu zafer sayesinde memleket çapında bir ün sağladı. 1849'da Demokratlar'ın adayı olan Lewis Class'ı yenerek başkan seçildiğinde kuzeylilerle, güneyliler arasında süregelen fikir aykırılık ve çatışmaları artmıştı. Güneyliler, Taylor'un esirlik üzerindeki politikasını hiç de benimsemiyorlardı. Taylor, uzlaştırıcı bir yol izlediğiyse de, kötü bir talih eseri, başkan seçildikten bir yıl sonra hastalandı, 9 temmuz 1850'de hayata gözlerini kapadı.

Beyaz Saray böylece görevi başında ölen bir başkana daha şahit oluyor, Amerika'nın kalbi, ünlü bir zafer kazanan generali için üzgün atıyordu.

Gelecek sayıda:

ESARETİN KALDIRILMASI VE İÇ HARB

Sağır ve Dilsizlerin Eğitimi

Yazan: Erdoğan Arıpınar

İLK çağlarda sağır ve dilsiz doğan bahtsız kişilere nasıl davranıldığı hakkında pek açık vesikalara sahip bulunmuyoruz. Fakat Milâttan Önce Avrupa'da bu şekilde doğanların uğursuz olduklarını ilân eden, hattâ onların kurban edilmelerine; Tanrı tarafından lânetlenmiş bu kişilerin, böylece bir daha dünyaya konuşan ve duyan yaratıklar olarak geleceklerine inanıldığına rastlıyoruz.

Hıristiyanlık âleminden önceki davranışlar Milâttan Sonra da devam etmiş; sağır ve dilsizlere vatandaş olmak hakkı tanınmamış, kiliseler vaftizlerinin geçerli olmadığını bile iddia etmiştir.

Doğu Roma'nın meşhur hükümdarı Justiniaus şöhretli kanunlarında sağır ve dilsizlere de yer ayırmış, «Bu insanlar mukavele aktedemezler, mahkemelerde şahit olarak dinlenemezler, vatandaşlık haklarından yararlanamazlar» buyurmuştur.

İslâm âlemi, Batı'nın aksine, Tanrı'nın bu şanssız kullarını himaye etmiş, onları diğerlerinden ayırmamış, hattâ, camilerden, saraylara kadar her yerde istihdam etmiştir.

Türk devletlerinde sağır ve dilsizler saraylarda, sultan ve padişahların özel hizmetlerinde, gizlilik isteyen toplantılarda görevlendirilmişlerdir.

Sağır ve dilsizlere ait ilk ilmî kayda **Holanda arşivlerinde rastlanmaktadır.** 1443 - 1485 yılları arasında yaşayan Hollandalı âlim Rudolp Agricola, hâtıraları arasında kendi kendisine eğitim görmüş, okuma, yazma bilen bir sağır ve dilsizden bahsetmektedir.

İLK ADIMLAR

1501 - 1576 yılları arasında yaşayan ünlü İtalyan hekimi Jerome Cardan anadan sağır ve dilsiz doğanların zor da olsa eğitimlerinin kabil olduğunu ileri sürmüş, çeşitli konferanslarla halka bunu açıklamış, eksik doğanları tamamlama şerefinin büyük olduğunu izah etmiştir.

Endülüs Emevî devletinin tesiri altında kalan İspanyol ilim adamlarının içinde ilk hamleyi Ponce de Leon (1520 - 1584) adındaki bir rahip yapmış, sağır ve dilsiz olarak doğan asılzade çocuklarına konuşma ve okuma - yazma öğreten bir okul açmıştır. 1620 yılında Juan Poble Bonet adlı bir ilim adamı da sağır ve dilsizlere özel bir ders kitabı yazmış, albafeyi de basitleştirerek bir konuşma metodu ortaya koymuştur. Bu metot uzun müddet tatbik edilmiş, 9 yıl sonra; 1629 da bu konuda bir kitap yazan Kamiredze Carrion; Bonet'nin sisteminin başarıya ulaştığını kitabın-

da zikretmiştir. İspanya'nın yanı sıra İngiltere'de de bu konuya eğilen ilim adamları vardı. William Holden (1616 - 1693) adında bir yazar, dilsizlerin konuşmasını inceleyen bir kitap yayınlamıştı. Oxford üniversitesi profesörlerinden John Wallis (1616 - 1703) ise zengin ailelerin sağır ve dilsiz çocuklarına ders veriyordu. XVIII. yüzyılda sağır ve dilsizleri eğitmek için özel bir okul açıldığını görüyoruz.

MODERN OKULLAR VE METODLAR

Sağır ve dilsizlerin kazanılması konusundaki çalışmaların XVIII. yüzyılda ilmî bir hale geldiğini görüyoruz. 1755'te Paris'te açılan okulda işaret metodu kullanılmaya başlanmıştır.

Almanya'da; Samuel Heineke (1727 - 1790) ilk sağır - dilsiz okulunu açmış ve «Oral Metot» adı verilen dudak hareketlerinden konuşmayı öğrenme ve anlama metodunu icat etmiştir.

Avusturya'da ise; daha sonraları Prof. Freunthaller adındaki bir ilim adamı sağır ve dilsiz çocuklar için ilk ana okulunu kurmuş ve bu alanda yeni bir metod bulmuştur.

İlim adamlarının sağır ve dilsizlerle uğraşmalarının bugün medenî dünyaya en büyük hediyesi telefondur.

1817 yılında Amerika'da açılan sağır ve dilsiz okulu öğrencileri için bir alet yapmaya çalışan Alexander Graham Bell'in çalışmaları, telefon cihazının icad edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Türk toprakları üzerindeki çeşitli yerlerde onların normal insanlar gibi görev aldıkları ve saraylarda bulundukları, cellâtların arasında sağır ve dilsizlerin çok olduğu bilinmektedir. Eskiden sağır ve dilsizlerin bu halleri bir Tanrı emri sayıldığından, 1889'a kadar onların eğitim ve tedavileri düşünülmemişti.

Türkiye'de ilk defa bu konu ile İstanbul Ticaret Lisesi'nde öğretmenlik yapan Louis Gratte adlı biri meşgul olmuş, 1889'da okulda sağır ve dilsizler için bir sınıf kurmuştur.

Bu çalışma 1926'ya kadar devam etmiş, 1923'de İzmir'de bir okul açılmıştır. 1945 yılında Süleyman Gök adlı bir idealist, özel olarak Türkiye'de ilk sağır ve dilsizler okulunu kurmuş, 1953'de çıkan 8822 sayılı kanunla okul millî eğitim bakanlığına devredilmiştir.

Halen Türkiye'mizde İstanbul Yıldız, İzmir (1923), Ankara Etimesut (1952), Diyarbakır (1956) olmak üzere dört tane sağır ve dilsiz okulu vardır. 1962 - 1972 arasında uygulanması yapılan 10 yıllık eğitim planına göre bu miktar 14'e çıkarılacaktır.

Evvelce alfabeyi özel el işaretleri ile yazarak konuşan Türk sağır ve dilsizleri, fedakâr öğretmenlerin çalışmaları sayesinde bugün Oral Metot ile konuşmayı başarıyor, yüreklerinden geçenleri dudaklarından ifade edebiliyorlar.

Modern bir dilsiz okulunda eğitim safhaları.

Düşman Selânik Kapılarında

ÖZET — Hal'inden sonra Selânik'e gönderilen Sultan Hamid'in, oradaki muhafızları arasında bulunan Vasıf Bey, hâtıratının bundan önceki iki kısmında Selânik'e tayinini hazırlayan sebepleri ve orada, Sultan Hamid'in muhafızlığında geçen günleri anlatmıştı. Perakende olaylarla geçen yıllardan sonra nihayet Balkan harbi patlamış ve düşman Selânik kapılarına doğru ilerlemeye başlamıştır.

BALKAN harbi başladıktan takriben bir hafta sonra Rasim Bey mutadı hilâfına bir gece köşke gelerek şu mühim haberi verdi:

— Ben şimdi Vardar ordusu karargâhından geliyorum. İstanbul hükümeti vaziyet-i harbiye dolayısıyle Hâkan'ın Selânik'te ikametini mahzurlu görerek Bursa'ya nakline karar vermiş, hemen yarından sonra bu emrin tatbikine geçilecektir. Keyfiyeti şimdi bizzat Hâkan'a tebliğ ederek hazırlanmasını söyleyeceğim. Sizler de hazır bulunun.

Hepimiz endişe ile bakıştık. Vaziyetin vahametine dair ortada hiçbir emare olmadığı şu zamanda Hâkan'ın birdenbire Bursa'ya sevkedilmesine ne mâna verileceğini tayin edemiyorduk.

Hürriyetin henüz başlarında bulunduğumuz şu sırada ordunun bu kadar vahim bir vaziyete düşmesi bizce asla mutasavver değildi. Esasen ortada buna dair hiçbir emare yoktu. Ne resmî tebliğlerde buna dair bir ima, ne karargâhla münasebettar olan arkadaşlardan aldığımız havadislerde böyle bir bozgundan bahis vardı. Şu halde bu karar, uzaklaştırılan Abdülhamid'i İstanbul veya civarına getirmek için serdedilmiş bir bahaneden başka ne olabilirdi?..

Hükümetin hiç bir hüsnüniyet eseri görmediğimiz bu kararı bize âdeta Abdülhamid'i yeniden tahta çıkarmak için atılmış bir irtica adımı gibi görünmeye başlamıştı. O sırada Rasim Bey, Hâkan'a tebligatta bulunmak üzere içeri girmişti. Biz kendi aramızda bu mütalâaları yürütürken içeriden çıkan Rasim Bey de bize hiç beklemediğimiz bir havadis getirdi. Meğer Abdülhamid hükümetin bu kararına suret-i kat'iyede muhalefet ediyormuş. Selânik'teki hayatından memnun olduğu cihetle hiç bir yere kımıldamak istemediğini kat'iyetle bildirmiş.

Hâkan, ertesi günü kendisini ikna için bizzat köşke kadar gelen Vardar Ordusu Kumandanı Ali Rıza Paşa'ya da aynı cevabı tekrarlamıştı.

— Ben, hayatımı buradaki halkın mukadderatına bağladım. Ne olacaksam onlarla beraber olmak isterim. Hiç bir yere gitmek niyetinde değilim... Ne yazık ki, birkaç gün sonra gelen haberler vaziyet-i harbiyenin hakikaten fenalaştığını gösterdiği için, bizim de maneviyatımızın devamına imkân kalmamıştı. Şark ve garp

orduları arasına giren Bulgar ordusu Selânik - İstanbul yolunu kapattığı gibi, Sırp ve Yunanlılar'ın da Türk ordusunu yenerek Selânik'e doğru ilerlemeye başlamaları, hele harbin başından beri karargâhını Selânik'te kurmuş olan Vardar Ordusu kumandanlığının o sırada anî olarak şehri terketmesi tehlikenin ne kadar yaklaşmış olduğunu göstermekteydi.

İşte biz de o vakit, omuzlarımıza yüklendiğimiz yükün ağırlık ve ciddiyetini, yani taraftarlarının eline vermekten korkup çekindiğimiz Abdülhamid'i nihayet düşman eline terketmek gibi meşum bir ihtimalle karşılaştığımızı anladık. Bu ihtimal içimizde şeref, vazife gibi bir takım manevî duygular feveran ettirdi. Nihayet, kendi aramızda yaptığımız hususî bir toplantıda, her ne pahasına olursa olsun, onu düşmana terk etmektense, tarihin ve kaderin üzerimize tevdi ettiği vazifeyi metanetle ifaya karar verdik.

«ZÂT-I SENİYYELERİ BURADA KALAMAZ!»

Abdülhamid'in mahud red cevabı vermesinden belki bir hafta sonra bir gün, ikindi üzeri Damad Şerif ve Arif Hikmet Paşalar geldiler .Arif Hikmet Paşa:

— Biz İstanbul'dan Loreley vapuru ile henüz geldik, dedi. Bu vapur Alman İmparatoru'nun emriyle, suret-i mahsusa'da Hâkan-ı sabık hazretlerini İstanbul'a götürmeye memur edilmiştir ve yarın da avdet edecektir. Vaktimiz pek dar olduğu için hemen Hâkan-ı sabık hazretleri ile görüşüp meseleyi arz etmeyi istiyoruz, bizi vakit geçirmeksizin kendisinin yanına götürmenizi rica ederiz.

Rasim Bey köşkte yoktu. Ben de şüphesiz yalnız başıma bu işi halledecek mevkide değildim.

— Af buyurunuz, dedim, emrettiğiniz meselenin ifasına biz muhafız zabitler mezun ve selâhiyettar değiliz. Zatıâlinizi Hâkan hazretleriyle görüştürecek, ancak kumandanımızdır. O da şimdi burada değil, mamafi biraz intizar buyurursanız şimdi bir adam çıkartıp kendisini bulduruz.

Rasim Bey merkez kumandanlığından aranıldığı için gönderdiğimiz adamın uzun boylu vakit geçirmesine meydan kalmamıştı. O geldikten sonra Mahmud Bey'le beni yanına alarak paşalarla birlikte beş kişilik bir heyet halinde içeri girdik.

Abdülhamid aşağıki salonda bizi ayakta bekliyordu. Damadlarla sarılıp öpüştükten sonra, Şerif Paşa:

— Efendimiz, dedi. Askerî vaziyet maalesef fena bir şekil almış bulunuyor. Zât-ı seniyyenizin bu şerait dahilinde burada ikametiniz mahzurlu görülerek hükümetçe İstanbul'a naklinize karar verilmiş, Alman İmparatoru hazretlerinin emirleriyle sefaret maiyetine memur Loreley vapuru tahsis edilmiştir. Biz de bu vapurla efendimize refakat etmek üzere geldik. Bu işle bizzat İmparator Hazretleri meşgul olup gerek sefarete, gerek gemi kaptanına yazdığı telgraflarda zat-ı seniyyenizin bizzat kendilerinin bir misafiri gibi kabul edilerek bu vapurda seyahat buyuracağınızı bildirdiler. Zât-ı seniyyelerine de pek çok selâmları vardır.

Hâkan ilk önce yine eski teraneyi tutturarak:

— Ben buradan çok memnunum, evvelce de söylediğim gibi hiçbir tarafa ayrılmak niyetinde değilim cevabını verdi.

Paşalar telâşlandılar.

— Fakat efendimiz harp vaziyeti hiç lehimizde değildir. Düşman orduları her taraftan hudutları geçerek ilerlemeye başladılar. Selânik, İstanbul demiryolu hattı kesildiği gibi, diğer cephelerden de iyi

Hâtıraların sahibi Vasıf Bey, gençlik yıllarında.

haberler gelmiyor. Bu vaziyet karşısında zât-ı seniyyelerinin burada kalması asla doğru olamaz.

Nihayet Abdülhamid yumuşamaya başladı. Paşaların biraz daha ısrarından sonra yumuşama tam bir muvafakat şekline girdi. Ertesi gün yani 30 teşrini evvel 1912 perşembe günü Selânik'ten ayrıldık.

Vapurumuz sabahın saat dokuz veya on'una doğru hareket etti. O gün güverteden son defa temaşa ettiğimiz Selânik'in manzarasını hâlâ içim sızlamaksızın hatırlıyamam.

ELVEDA SELÂNİK!

«Acaba bu son görüşümüz müdür» diye düşündükçe gözlerim yaşarıyordu. Bir türlü bu memlekete düşman gireceğine ihtimal veremiyordum. Minaresi bu kadar çok olan, cami ve mescidleri bu kadar sık olan bir Müslüman memleketine kabil değil, düşman bayrak asamaz sanıyordum. Halbuki, heyhat! Biz o gün Selânik'i Türk ve Müslüman olarak son defa seyretmiştik.

Loreley ile yaptığımız bu seyahatın birçok acı hâtıraları vardır. Evvelâ bir Türk hâkanını aciz ve mağlûbiyet yüzünden bir ecnebi sancağının himayesinde kaçırmak, bizi bir hicap silindiri altında eziyordu. Nazik ruhlu olmayan Almanlar'ın belki de bilinmeksizin yaptıkları hareketlerden dolayı duyduğumuz teessür az değildi.

Abdülhamid'in Selânik'ten kurtulmasına vasıta olmakla az çok siyasî bir haysiyet davasını kurtarmış sayılan bu insanlar nezaket yolunu da bilselerdi, kendileri hakkında duyduğumuz hüsn-i şükran elbette daha büyük olurdu. Halbuki onlar belki de fıtratlarındaki bir temayül neticesi olarak hiç te bu lüzumu hissetmemişlerdi. Meselâ hareketimizin ikinci günü Salih'le birlikte güverteden denizi seyrederken yukarıda bulunan ikinci kaptanın bize uzaktaki düşman gemileriyle başımızdaki kalpakları göstererek bir tekdir toniyle yok kalpak, yok kalpak, diye öyle bir haykırışı vardı ki, Salih de, ben de gözlerimiz yaşaramış olduğu halde kamaralarımıza inerek bir daha yukarı çıkmamıştık. Acaba bu adam ihtarını bize daha nazik bir şekilde yapamaz mı idi.

Çanakkale'de de buna yakın bir vak'a geçmişti. Vapurda paşaları ziyarete gelen ve eski devir bakayasından yani yeni memurlarından olduğu onları etekleyip karşılarında el pençe divan durmasından anlaşılan kır sakallı bir mutasarrıf et vesaire gibi yiyeceğe ait bazı şeyleri bir türlü vaktinde gemiye gönderemediği için bu

Şehzâde Âbid Efendi'nin sünnet hâtırası. Altında kendi el yazısıyle şunlar yazılı: «Yüzbaşı Vasıf Efendi'ye sünnetimin yadigârı: Şehzâde»

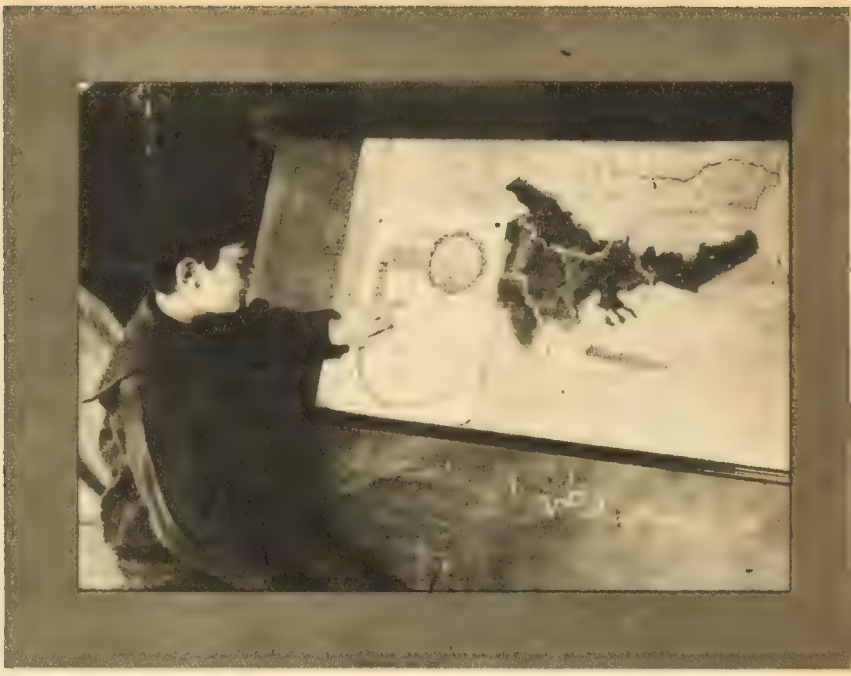

O sıralarda kaybettiğimiz toprakları gösteren bir haritanın başında Âbid Efendi. Haritanın altında: «Esir vatan» yazılı.

defa da geminin süvarisi fena halde sinirlenerek güverte üstünde dişlerini sıka sıka, «yok yavaş, yok yavaş, yavaş» diye haykırıp tepinmeğe başlamıştı. Bu teahhurun hakikî sebebini bilmemekle beraber onun hakikaten bir beceriksizlikten ileri geldiğini kabul etsek bile Alman kaptanının bundan dolayı sinirlenip tepinerek millî izzeti nefsimizi kıracak sözler söylemeğe ne hakkı vardı.

İstanbul'a 2 teşrinisanî, 912 cumartesi sabahı vardık. Kızkulesi'nin biraz ilerisinde demirleyen vapurumuzu İstanbul Muhafızı Memduh Paşa karşıladı; damad paşalarla birlikte hâkanı alıp hazırlanan Beylerbeyi Sarayı'na götürdü. Arkadan da biz hareket ettik. İşte hal'inden beri Selânik'te Alatini köşkünün unutulmuş bir mevkufu olan II. Abdülhamid, o günden itibaren İstanbul'un yine mevkuf, fakat ikinci inkılâba kadar her halde mübeccel ve muazzez bir misafir-i meşhuru oldu.

Beylerbeyi Sarayı'nda kendimizi pek garip ve gayritabiî bir mevkide görmeye başlamıştık. Çünkü artık ne II. Abdülhamid'e, ne de maiyetine karşı Selânik'teki hakimiyeti haizdik.

Rasim Bey'in Çatalca'da bir topçu alayı kumandanlığına tayini suretiyle saray muhafızlığından uzaklaştırılmak istenmesinin hayli garip bir hikâyesi vardır.

Bir akşam, yanında Ahmed Bey isminde bir miralayla bir yüzbaşı ve bir mülâzım bulunduğu halde, saraya bizzat İstanbul muhafızı Memduh Paşa geldi. Sarayda Salih'le ben vardım. Mahmud işi için İstanbul'a inmişti. Salih, sen dururken bana söz düşmez, sen yüzbaşısın, diye bir kenara çekildiği için, paşayı karşılamaya da ben çıkmıştım.

Memduh Paşa, bana Rasim Bey'in Şark ordusuna tayin edildiği cihetle Saray Muhafız Kumandanlığına kendisiyle birlikte gelmiş olan Miralay Ahmed Bey'in tayin edildiğini diğer zabitlerin de bizim gibi muhafız sıfatıyle istihdam olunacaklarını tebliğ ettikten sonra:

— Haydi bakalım, ben burada iken devr-ü teslim muamelesini yapınız. Beyler de vazifelerine başlasınlar emrini verdi.

Ahmed Bey, bu yeni vazifeye bütün eşkâl ve merasim-i nizamiyesi tamamlanmış yani irâde-i seniyyesi çıkmış olarak geldiği için Rasim Bey'in bir akşam evvel yaptığı gibi, bir teallüle imkân yoktu. Fakat bu sefer de benim aklıma başka türlü bir muziplik gelmişti.

— Efendim, dedim, bendeniz kumandanımız Rasim Bey'den hiç bir şey teslim almadığım için, neyi teslim edeceğimi de bilemem, bu sebeple bu işin mutlaka bu-

gün intacı lâzım geliyorsa, kendisinin gelmesine intizar buyurmanızı veya yarın teşrif buyurmanızı rica edeceğim.

Memduh Paşa:

— Nasıl olur, dedi. Biz bu meseleyi bugün bitirmek için geldik, her gün bununla mı uğraşacağız. Şimdi sen bey'e vazifeyi devr-ü teslim edersin, olur biter.

— Efendim, dedim, biz dahilî muhafızların buradaki vazifemiz sadece içerisi ile dışarısının münasebetlerine nezaret etmekten ibarettir. Bunun devr-ü teslimini emir buyuruyorsanız derhal ifa edeyim, kolaydır. Kumandanlık vazifesinin devrini emir ediyorsanız o vazife benim üzerimde bulunmadığı için neyi devredeceğimi bilemem.

Memduh Paşa buna taraftar değildi. O amelî ve kestirme bir mantıkla işi halletmek isteyerek:

— Canım hâkan-ı mahluk (mahlu' demek istiyordu) bunu teslim ve tesellümü ne olacak. Burada kalır, vazifeye başlarsın olur biter, diyordu.

Fakat Paşa'nın bu sözleri, vazifenin ehemmiyet ve hususiyeti nazarında büyüten Ahmed Bey'in tereddüdünü izaleye muvaffak olamadı. Nihayet benim dediğim şekilde yani ertesi gün tekrar gelmeye karar verdiler.

Ahmed Bey, kumandanlık vazifesine başladıktan birkaç gün sonra, benim de vazifeme nihayet verildi.

Birkaç ay sonra, saray kumandanlığına iade edilen Rasim Bey gelip de beni bulamayınca, derhal müracaat ederek beni yeniden eski yerime getirmişti.

SÜNNET MERASİMİ

Beylerbeyi Sarayı'nda II. Abdülhamid'in tabi tutulduğu yasaklar, Selânik'tekine nazaran pek hafiflemişti. Meselâ günlük vakalardan içeriyi haberdar etmemek meselesi, şimdi tabiatiyle hükümsüz kaldığı için bilâistisna bütün gazeteler verilmeye başlamıştı. Hariçle ihtilât meselesi de buna yakın bir tadile uğramıştı. Haftanın bir günü ziyaretçilere hasredilmiş olduğu için o gün ağalarla diğer müstahdimi görmek üzere dışarıdan gelenler yine bizim nezaretimiz altında nöbet odasında bu zatlarla bol bol görüşebiliyorlardı. Hattâ Sultan Hamid'in kızları da hükümetin müsaadesi ve padişahın irâdesiyle bir bayram günü gelip babalarını ziyaret etmişlerdi. Sarayın rıhtımına yanaşmış olan muş'tan yaşmaklar giyinmiş oldukları halde yanlarında haremağalarıyle çıkan sultanları sarayın üst katındaki pencerelerden biz de kendimizi göstermeksizin seyretmiştik. Gelenler içinde Naile ve Nemika sultanlarla bazı şehzadelerin torunları bulunuyordu. Rasim Bey kadınların namahrem addedildiği o devirde bizim yapmamıza imkân olmayan kontrol vazifesine de refikasını memur etmişti. Ziyaretçiler öğle yemeğini babalarıyle birlikte yedikten sonra avdet ettiler.

9 Teşrinievvel 1913, Abid Efendi'nin sünnet olduğu tarihtir. Bu da sarayın sakin ve ıssız muhitinde değişiklik uyandıran vakalardandır. Efendi'nin eğlenmesi için dışardan incesazla birlikte bir hokkabaz takımının getirilmesi ve Rasim Bey'in, Mahmud'un, Salih'in güzel güzel giydirilip kuşatılan çocuklarının bu düğünün davetlileri sıfatiyle ortalıkta taze ve masum neşeler saçarak dolaşmaları sarayda mutad olmayan bir fevkalâdelik uyandırmıştı. Yıllardan beri ıssızlık ve sükûn içinde uyuyan duvarlar, o gün incesaz takımının bu nağmeleriyle çınladılar. Ameliyatı yapmak üzere dışarıdan Sadeddin Bey isminde bir operatör doktor getirilmişti. Sarayın doktoru Atıf Bey de ona yardım edecekti. Hazırlık bitinceye kadar Abid Efendi, bizim nöbet odamızda vaktini geçirmiş, sünnetin icrasını müteakip de on günden beri iki yorgancı ile bir yaldızcının mütemadi çalışması sayesinde hazırlanmış olan mükellef yatağına yatırılmıştı. Daha evvel bizim nöbet odamızda icray-ı ahenk eylemekte bulunan hokkabaz takımı da o vakit efendiyi eğlendirmek için içeri alındı.

Biz, muhafız zabitler, kendisine sünnet hediyesi olarak biri kara, diğeri deniz askerliğini temsil eden armalar üzerine müstenit masa saati almıştık. Rasim Bey, ameliyatı müteakip hem geçmiş olsun demek, hem de hediyeleri vermek üzere arkadaşları yanına alarak efendinin yanına gitti. O sırada askerliğin meziyetlerinden bâhis bir de nutuk irad etmiş .

Koca sarayın bir köşesinde canlanan bu ahenk ve şetaret nağmeleri geçici bir kahkaha gibi bir gün devam ederek sönüp gitti. Ertesi günü saray yine mutad sükûn ve inzivasına bürünmüştü.

İçimizde fotoğrafa pek meraklı olan Naci, o gün sünnetten sonra şehzâdenin yatağında yatarken bir kaç resmini almıştı. Bunların iki tanesi de bende mevcuttur. Altında şehzâdenin yazısını ihtiva eden bu resimleri o günün bir hâtırası olarak albümümde muhafaza etmekteyim.

Abid Efendi'nin sünnetine tekaddüm eden günlerde Rasim Bey'le içerisi arasında çıkan oldukça elektrikli bir hadiseden de bahsedeyim. Rasim Bey, son zamanlarda sarayda kendisine bir yatak

Babası Sultan Hamid'le beraber Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan Şehzâde Âbid Efendi, özel olarak eğitim görüyordu. Resim, Âbid Efendi'yi sarayın bahçesinde gösteriyor.

odası ayırmak hevesine düşmüştü.

Gerçi geceleri vazifeten sarayda kalmak ve nöbet beklemek mecburiyetinde olmadığı için bu ihtiyaçtan vareste idiyse de gündüzleri, meselâ yemeği müteakip şöyle biraz uzanmak veya kırk yılda bir evine gitmeyip sarayda kalmak istediği vakit kendisine yatmak imkânını bahşedecek hususî bir istirahat yeri istiyordu.

Fakat bizim işgal ettiğimiz kısımda bu işe elverişli oda yoktu. Yukarıdaki iki odadan biri Âbid Efendi'nin okumasına, diğeri de Kahvecibaşı Ali Bey'le Sofracı Kâzım'ın yatmalarına tahsis edilmişti. Arabesk salon tabiî bu işe elverişli değildi. Yalnız aşağıda, ağaların dairesine yakın olan oda boştu. Rasim Bey, evvelâ Âbid Efendi'nin dershanesinin bu odaya naklini, ondan münhal kalan yere kendisinin yerleşmesini münasip görmüştü. Ancak efendinin validesinin rica ve ısrarı karşısında şehzâdenin dershanesinin yine yukarıda bırakılıp aşağıya Ali Bey'le Kâzım'ın inmelerinde ısrar etmişti. İşte fırtınayı koparan bu ikinci karar olmuştu. Çünkü ağaların dairesine bitişik olan bu oda, harem sayıldığı için işgal edildiği takdirde kadınların eskisi gibi buralarda serbestçe gezmeleri ve ağaların odasına fütursuzca girip çıkmaları mümkün olmayacaktı. Bunun üzerine harem halkı başlarında Ayşe Müşfika Kadın - Efendi olduğu halde ağaların odasında toplanarak aradaki kapıyı kapayarak içeriye kimseyi sokmayacaklarını ilân ettiler. Kahvecibaşı ile Kâzım'ın eşyaları getirildikleri yerde kala kalmıştı. Bunların bir çöpünü bile içeri almıyorlardı. Ağalar bütün sinirleri üzerinde söylene söylene Rasim Bey'le içerisi arasında mekik dokumağa başladılar.

Bereket versin Hâkan otuz seneden fazla koca memleketi hiç bir sızıltısız idare etmekten mütevellit bir meleke ile tam zamanında işe müdahale ederek hal çaresini buldu. Âbid Efendi'nin dershanesinin aşağıya naklolunarak ondan münhal kalan odaya da Rasim Bey geçti.

Rasim Bey'in ayda yılda bir gece sarayda kalacağım diye, içeridekileri bu kadar ağır bir muameleye maruz bırakmasını doğrusu o vakit hiç birimiz hoş görmemiştik. Bu vakanın tarihi 2 teşrinievvel 1913'tür.

Gelecek Sayımızda:

SULTAN HAMİD'LE MÜLÂKATIM

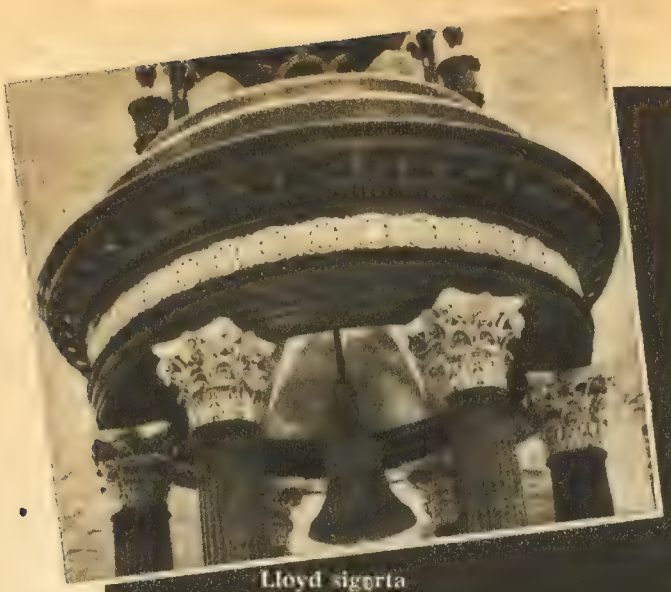

Lloyd sigorta şirketindeki çan

Yüz yıl Aranan Hazine

Çeviren : Osman Öndeş

1799 yılı ekim ayının dokuzuncu günüydü. İngiltere ile Holanda arasındaki harp devam ediyordu. Yarmouth limanının ahşap iskelelerinden birine aborda olmuş tekneler arasındaki bir firkateynde hummalı bir seyir hazırlığı vardı. Firkateynin yırtıcı bir kuşbaşı şeklindeki baş tarafının altında, geminin ismi okunuyordu: «La Lutine». Bu isim Fransız - İngiliz deniz savaşlarından birinin hâtırasıydı. Zira La Lutine bir Fransız harp gemisiydi ve İngiliz Amirali Duncan'ın komuta ettiği bir deniz savaşında esir alınarak, İngiliz donanmasına katılmıştı. La Lutine 32 topla mücehhez, itina ile inşa edilmiş bir fırkateyndi.

La Lutine, Alman sahilleri açıklarındaki Texel adası garnizonuna malzeme yüklemiş ve garnizon personelinin maaşları olan 140.000 sterlinlik para torbaları kasalara yerleştirilmişti. Son dakikalarda yeniden bin kalıp altın ve beş yüz kalıp gümüş de tahta sandıklar içinde gemiye nakledildi. Etrafta çok kuvvetli emniyet tedbirleri alınmıştı.

Firkateyn, ikindi üzeri yelkenleri basarak dondurucu soğuk ve fırışka bir rüzgârda limanın çamur renkli sularından açık denize doğru yol almaya başladı. Bu ana kadar her şey normal gitmişti. Yalnız dondurucu havada gittikçe göğü kaplıyan kara bulutlar personeli ürkütüyordu. La Lutine, taşıdığı kıymetli yükü sebebiyle dünya denizciliğine hükmeden, meşhur Lloyd sigorta şirketine 27 milyon liraya sigorta ettirilmişti. Lloyd mümessilleri gayet kısa sürecek olan bu seyahate mukabil yüksek bir fiyata gemiyi sigorta ederek iyi bir iş yaptıklarına inanıyorlardı. Fakat olaylar hiç de umdukları gibi cereyan etmedi.

Vlieland adası açıklarında La Lutine gittikçe şiddetlenen korkunç bir fırtına ile boğuşmaya başladı. Öldürücü fırtına ve muazzam dalgalar gemiyi kumanda edilmez hale getirmişti. Yelkenler par-

çalanmış, çarmıhlar kopmuş, serenler kırılmıştı. Dağ gibi denizler durmadan geminin üzerine çullanıyordu. Ölüm anı uzakta değildi. Saatlerce süren mücadeleden sonra La Lutine, tabiatın kudreti karşısında yenik düştü. La Lutine batmıştı... Gemide 155 kişi bulunuyordu. Bunlardan yalnız bir kişi kurtulabildi. Geri kalan 154 kişi boğularak can verdi.

Felâket haberi Londra'ya varınca yer yerinden oynadı. Harp malzemesine muhtaç olan birlikler yardımdan yoksun düşmüş, ayrıca altın, gümüş, hazinesi yok olmuştu. Lloyd şirketi ise ağır bir borç altına girmişti. Zira 27 milyon lira tutarındaki sigorta bedelini ödemek zorundaydı.

La lutin Aranıyor

Havalar düzelir düzelmez bu paha biçilmez hamule ile yüklü gemi aranmaya başlandı. Sahillere vuran enkazın yardımıyle La Lutine bulundu. Fakat ancak 14 metre gibi sığ bir yerde batmış olmasına rağmen, ağır med ve cezir akıntıları, batığı durmadan kum tabakalarıyle örtmekteydi. Öyle ki; geminin civarında 6 metre yüksekliğinde kum tepecikleri birikivermişti. Bu yüzden hazinenin kurtarılmasında kum en mühim engeli teşkil etti. Gayet kuvvetli tulumbalar yerleştirilerek kum yığınları devamlı emildi ve uzaklara nakledildi. Ama tabiat o kadar kuvvetliydi ki, bugün temizlenerek açılan batık, ertesi gün hemen ayni miktarda bir yığınla kaplanmış oluyordu.

Hazine Tam Yüz Sene Arandı

La Lutine üzerinde yüz sene çalışılmıştır. Buna rağmen ancak 100.000 altın İngiliz lirası kurtarılmış ve altın gümüş kalıpların az bir kısmı, o da büyük tehlikeler ve masraflar pahasına yerlerine iade edilebilmiştir. La Lutine, yakın senelere kadar, pek çok hazine arayıcısının sermayelerini de eritmiş, garip bir batıktır. Sayısız projeler ve kişiler bu sığ suda yatan hazinenin kurbanı olmuş, buna karşılık hazineden ancak bazı parçalar bulunmuştur.

Bir firma da geniş bir çelik boru yaptırmış, bunu batığın üzerine indirdikten sonra kuvvetli motorlarla kum yığınını temizleyerek aynı çelik boru içinden bir dalgıç daldırılarak hazineyi aramıştır.

La Lutine sigortacılık tarihinde unutulmaz bir ders olmuştur. Lloyd gibi dünya denizciliğine hükmeden dev bir sigorta şirketi, geminin çanını, merkez binasının muhteşem salonu ortasına inşa ettirdiği kuleye asmıştır. O zamandan beri bir geminin felâket haberi, batışı veya günlerce haber alınamayan bir geminin nihayet selâmete kavuşarak limana varışı La Lutine'in çanı ile duyurulur. Çanın ağır ağır darbe vuruşlarıyle çınlayışı, muhteşem salonda bazen bir ölüm sessizliği ve hüznü yaratır. Bu sesler bir geminin felâket haberini yaymaktır. Bazen de peşpeşe vuruşlar, büyük ticarî risklere girmiş iş adamlarının üzüntülü bakışlarına birden canlılık ve neş'e getirir. Bu, günlerdir haber alınamayan veya tehlikede bulunan bir geminin salimen limana varış haberidir.

La Lutine ağır bir ders olmuştur.

La Lutine felâketinden beri, Lloyd komite odasında durmakta olan gayet güzel bir koltuk, nazarları daima üzerine çeker. Başkana ait olan bu koltuk La Lutine firkateyni'nin bir parçasıdır ve bir köşesinde şu yazı bulunmaktadır:

«Bu koltuk İngiltere İmparatorluğu Majestelerinin bir gemisi olan Lu Lutine'in ahşap dümeninden yapılmıştır. La Lutine, 9 ekim'de seyre çıktı ve ayni gece Vlieland adası önlerinde battı. Mürettebatından bir kişi hariç, hepsi boğuldular.»

Ne kadar gariptir ki, batık didik didik edilircesine aranmasına rağmen, ne sahillerde ve ne de gemi kalıntısı arasında herhangi bir cesete rastlanamadı. Âdeta 154 kişi tümüyle bir hayal olmuştu.

TARİHE AKAN BİR AY

Kasım

1 KASIM

Bir Rus gemisi Çanakkale Boğazı'nda Derince araba vapuruna çarparak batmasına sebep oldu. Kaza sonunda 7 kişi öldü, gemideki kamyon ve otobüsler sulara gömüldü.

2 KASIM

Johnson'un 17 gün süren Asya gezisi sona erdi.

6 KASIM

Görülmemiş bir soğuk dalgasıyle beraber bastıran kar ve şiddetli yağmurlar Avusturya, İsviçre ve İtalya'da mal ve can kaybına sebep oldu. Bilhassa Floransa çok ağır zarara uğradı. Müzelerdeki sanat şaheserlerinin su baskınından büyük zarar gördüğü söyleniyor.

10 KASIM

Atatürk'ün ölüm günü bütün yurtta törenlerle anıldı.

11 KASIM

Münhal bulunan Maliye Bakanlığına Cihad Bilgehan tayin edildi.

● Gemini - 12 uzaya fırlatıldı. James Lovell ve Edwin Aldrin isimli astronotlar, uzayda dört gün kalacak ve hedef uydusunu yakalayacaklar.

12 KASIM

Gemini astronotları uzayda güneş tutulmasının safhalarını tespit eden fotoğraflar çektiler. Bundan sonra hedef uydusu ile birçok kenetlenme ve ayrılma manevraları yapıldı.

13 KASIM

Ürdün ile İsrail arasındaki silâhlı çatışma Birleşmiş Milletler'in aracılığıyle durduruldu.

14 KASIM

Başkan Kennedy'nin tek katilinin Oswald olmadığına dair ortaya atılan bir iddia bütün dünya basınını işgal ediyor.

15 KASIM

Gemini - 12 uzaydan döndü. Bu son Gemini denemesinden sonra Gemini Uzay Programı başarı ile sona ermiş bulunmaktadır.

16 KASIM

Osman Bölükbaşı Millet Partisi genel başkanlığından istifa etti.

● Başkan Johnson bir boğaz ameliyatı geçirdi.

21 KASIM

TMTF.'nun Adapazarı'nda yaptığı genel kurul toplantısında kavga çıktı. Silâhların patladığı kongrede dördü ağır olmak üzere 15 kişi yaralandı.

22 KASIM

Ziraat Bankası Genel Müdürü Fikret Aktekin istifa etti.

23 KASIM

Şiddetli bir su baskınına uğrayan Floransa'da hayat felce uğramış vaziyette. Tarihî eserlerin kurtarılması için büyük gayret sarfediliyor.

24 KASIM

Ürdün, İsrail'in saldırma tehlikesine karşı genel seferberlik ilân ederek 18-40 yaşlar arasındaki bütün erkekleri askere çağırdı. Diğer taraftan Ürdün Kralı Hüseyin, Suudî Arabistan Kralının 20 000 kişilik yardım teklifini kabul etti.

26 KASIM

Adalet Partisi üçüncü büyük kongresi Ankara'da çalışmalara başladı. Kongreye bütün yurttan gelen 1570 delege katılıyor.

● Başbakan Süleyman Demirel, Cihad Bilgehan'ın maliye bakanlığına tayiniyle boşalan devlet bakanlığını lâğvetti.

29 KASIM

Adalet Partisi üçüncü kongresi sona erdi. Parti başkanlığına Süleyman Demirel seçildi. Oylamada Başbakan Demirel 1239 oy aldı. Diğer aday Kadri Erogan'ın oy sayısı ise: 175.

● Burundi'de ordu 18 yaşındaki kralı devirerek idarevi ele aldı.

30 KASIM

A.P. Diyarbakır Milletvekili T. Artuç vefat etti.

● Federal Almanya Başbakanı L. Erhard istifa etti. idareyi ele aldı.

Zalim Vezir Nasûh Paşa

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

DOĞU hükümdarlıklarında en büyük hizmetlere yükselenleri, şan, şöhret, servet, ikbal ve azametlerinden sonra daima korkunç bir ölüm takip etmiştir. Masalların kahramanları gibi, yoktan var olmuşlar, şaşaalı bir hayat içinde çalkanmışlar, padişahlara yaraşır yıllar geçirdikten sonra bir kementle boğulmuşlar, ya da bir balta ile başları vücutlarından ayrılmıştır.

Osmanlı imparatorluğunun büyük vezirlerinden Nasûh Paşa da bunlardan biridir. Nasûh Paşa Gümülcine köylerinde yetişmiş, reayadan birinin oğlu idi. Istanbul'da gelip de Saray-ı Hümâyûn'a intisap ettikten sonra evvelâ Eski Saray baltacılarından musahip Mehmed Ağa'nın hizmetine girmiş, sonra da birbiri ardı sıra çavuş, voyvoda, kapıcılar kethudâsı, küçük mirahor ve nihayet beylerbeyi olmuştur. Vezirlik rütbesinden sonra birkaç sefere serdar tayin edilmiş, Kuyucu Murad Paşa'nın ölümü üzerine Vezîr-i âzam seçilmiştir.

BİR ÇİFT KADIN GÖZÜNÜN HAYRANLIĞI

Nasûh Paşa İstanbul'a parlak bir nisan günü girdi. Şehir halkı onu alkışlarla karşıladı. Paşa derhal saraya gitti, pek genç olan padişah Birinci Ahmed'in önünde dize geldi. Yakışıklı, gürbüz bir adamdı. Tatlı bir sesi, cerbezeli bir dili vardı. Padişahla konuşurken o kadar güzel ve olgun bir şekilde sözlerini idare etti ki, bu hal yalnız Birinci Ahmed'i değil, kafes arkasında bulunan dilber hasekisi Mahpeyker Kösem Sultan'ı bile hayran bıraktı. Nasûh Paşa çıkar çıkmaz Kösem Sultan imparatorluğun idaresinde nüfuzlu bir rol oynamak arzusunun ancak Nasûh Paşa gibi bir adamın sayesinde olabileceğini düşündü. Birkaç gün içinde Nasûh Paşa'ya sarayın en büyük ihsanını bağışladı. Paşa, padişah damadı ilân edildi. Henüz on üç yaşında bulunan Ayşe Sultan kendisine verildi.

KOCA AĞACIN GÖVDESİNİ KEMİREN KURT

Nasûh Paşa birçok savaşlarda bulunmuş, at sırtında dövüşmüş, yaralar almış bir adamdı. Ona sivil hayattan çok, bin bir ölüm tehlikesi ile dolu cenk hayatı yaraşıyordu. Fakat ikbal ve şöhret hırsı ile kapıldığı bu anafor içinde kendisini unuttu, padişahın iltifatlarıyle imparatorluk içinde hükümdar rolünü oynamaya başladı.

İyi okumuştu, âlim ve fazıldı. Zekâsı ve celâdeti ile tanınmıştı. Fakat bütün bunların yanında bir ahlâkı vardı ki, onu iyi olmaktan alakoyuyordu: Hiddetli, gazaplı bir adamdı. Kim olursa olsun, herkese fena muamele etmekten zevk alırdı. En çok sevdiklerine bile şefkatle, iyilikle, tat-

I. Sultan Ahmed

lı dille muamele edemez, hiç kimseyi adam yerine koymazdı. İkbal, onun bu zararlı huyunu büsbütün azdırmıştı. Gururu ile zalim, cebbar bir hale gelmişti. İmparatorlukta kendisinden başka hiç kimse olmadığına inanıyordu. Bu yüzden Kubbealtı'nı dolduran vezirlerden bir kısmını dışarılara sürmüş, bir kısmını emekliye sevk etmiş, bazılarını da devlete ihanet suçları ile ortadan kaldırmıştı.

Fakat bütün bu temizlik hareketlerine rağmen Nasûh Paşa'nın, padişahtan sonra çekindiği tek kişi kalmıştı: Şeyhulislâm Mehmed Efendi... Paşa, Efendi ile kanlı bıçaklı halde dargındı. Boşaltamadığı kinini yüreğine gömüyor, bir fırsatını kolluyor, fakat bu fırsatı bir türlü ele geçiremiyordu. Etrafına, kendisi gibi şeyhulislâma düşman, ulemâdan bir takım adamlar toplanmıştı. Bunların dedikodusu ile düşmanlığı büsbütün artıyordu.

PEK AHMAKÇA BİR HAREKET

Bir gün Şeyhulislâm Mehmed Efendi bazı dostlarını toplamış, yalı bahçesinde sohbet ediyordu. Söz hep Nasûh Paşa'nın zalimce idaresi üzerinde dolaşıyordu. Bu sırada uşaklardan birkaçı heyecan içinde bahçeye doğru koşarak:

— Vezir geldi! diye haber verdiler.

Şeyhulislâm derhal yerinden kalkarak vezîr-i âzam'ı karşılamaya koştu. Kıyıya inince Nasûh Paşa'yı, başında bir küçük tülbent, sırtında bir tebdil elbisesi olduğu halde, altı kürekli bir kayıktan dışarıya, karaya çıkarken gördü ve şaşırdı. Şeyhulislâmın dostları da bu kıyafet tebdiline bir mâna veremediler. Onlar da hayretle dikildiler.

Nasûh Paşa, Efendi'nin yanına gelince selâm verdi, Şeyhulislâm da:

— Ve aleykümüsselâm devletlû, buyurun! diyecek oldu. Fakat vezir bu sözün bitmesini beklemeden birdenbire yüz geri döndü, yürüdü, kayığa atladı, çekip gitti.

Mehmed Efendi ile dostları bu hareket karşısında büsbütün şaşkına döndüler, hayretler içinde kaldılar. İşin aslının ne olduğunu, paşanın niçin böyle karaya çıkıp hemen arkasından geri döndüğünü anlayamadılar. İşin içinde her halde garip bir iş vardı.

İşin aslı şu idi ki, paşa birkaç saat evvel saraya gidip padişahın karşısına çıktığı zaman Birinci Ahmed kendisine şunu sormuştu:

— Baka lala, Molla'ya vardın mı?

Nasûh Paşa bu soruya menfi cevap verince padişah başını salladı, ciddî ciddî:

— Elbette varıp gitmen gerek. Din büyüğüdür, elin öpmek gerektir! dedi.

Bu, âdeta bir fermandı. Ama paşa, şeyhulislâma gitmeyi kendisi için bir küçüklük sayıyordu. Bu yüzden kafasının içinde kendine göre bir tertip hazırladı, hemen kıyafetini değiştirdi, Yalı bahçesine koştu ve o acayip harekette bulundu.

Paşa, böyle bir ziyaretin, bir vezîr-i âzam ziyareti olmayıp, halktan herhangi bir kimsenin ziyareti olacağını anlatmak istemişti. Halbuki hadise hemen padişahın kulağına kadar götürülmüştü. Birinci Ahmed bu hareketi çok aşağılık ve kötü buldu, Nasûh Paşa'ya ilk ve en büyük mimi koydu. Paşa'nın zulmünü ,baskısını, küstahlığını pek fazla duymaya başlamıştı. Padişahın kendi yakınları bile bu zulümden, bu baskıdan hisselerini alıyorlardı. Paşa bunları bile kovuyor, işlerini yaptırmıyor, halbuki kendisine mensup olanlar Anadolu'da ortalığı kasıp kavuruyorlardı.

KANLI VEZİRİN İBLİSÇE ALAYI

Kendisi de kasıla kasıla övünüyordu ki Nasûh Paşa bir köy çocuğu iken imparatorluk büyük veziri olmuştu. Gururu artmış, bu yüzden de iradesi de, şefkati de elden gitmişti. Önüne geleni haksız yere çarpıyor, birbiri ardı sıra adamlar öldürüyor, bu cinayetler âdeta marazî bir zevk oluyordu. Bir seferinde nişancı mansıbını verdiği Hızır Efendi'nin bir hak sözünü duyunca hiddetten titreyerek zavallıyı Anadolu'ya sürmüştü. Arkasından da adamlar göndermiş, zavallı efendi bulunduğu yerde boynu vurularak öldürülmüştü.

Paşa'nın etrafındakiler bu cinayet karşısında çok müteessir oldular. Birkaç gün sonra Hızır Efendi'nin devlete yaptığı hizmetleri sayıp dökmeye başladılar. Nasûh Paşa ne söylenmek istendiğini anladı, iblisçe bir gülümseyişle şöyle konuştu:

— Biz de Hızır Efendi'yi şehit rütbesine kavuşturarak şu fânî dünyanın zahmetinden kurtardık. Görünüşe göre bizim sayemizde cennete girdi. Bizden kan isteyeceği ne ihtimaldir?

YILDIZ FALININ GÖSTERDİĞİ FELÂKET

Cumaya rastlayan bir ramazan günü padişah camie çıkmaya hazırlandı. Bütün devlet büyüklerine haber gitti. Fakat Nasûh Paşa'nın etrafında bulunan müneccimler onun zayiçesini (1) açtılar. Telâş içinde:

— Aman devletlû vezir, size yerinizden kımıldamak uygun değildir. Padişahın yüzünü görmekten kaçınmanız lâzımdır, dediler.

Nasûh Paşa, bu budalaca sözlere inandı, sarayından çıkmadı, uydurma bir hastalık ileri sürdü.

Bu haberle Birinci Ahmed'in gözü ve gönlü büsbütün döndü. Zaten kulağına çokça şeyler gelmişti. Paşa'nın, Şeyhulislâm'ı ve birkaç kişiyi katlederek atlara atlayıp Arnavutluğa kaçmaya karar verdiğini söylemişlerdi. zulmü hadden aşmıştı. Kendisine bile karşı gelmeye başlamıştı. Bir seferinde padişahın huzurunda nazlanmaya kalkışmış:

— Benim sözlerimi fena bulmayıp ya yerine getirirsiniz, ya da bana sadâret lâzım değil. Yoksa zehir içip kendime kıyarım! demişti.

Birinci Ahmed, Paşa'nın yalancı bir hastalık bahane edip gelmediğini duyunca hemen bostancıbaşıyı çağırttı ve ölüm fermanını verdi. Az sonra Paşa'nın sarayı birkaç yüz yeniçeri tarafından sarıldı. Bostancılar içeriye girdiler, Nasûh Paşa'yı halvethanesinde yakaladılar, boynuna kement atıp hemen oracıkta boğdular. Koynundan sadâret mührünü alıp padişaha getirdiler. Böylece şan, şöhret, ikbal ve gurur içinde yüzen koca bir vezir, ağzının bir kenarından akan kanla kaskatı ve cansız bir kenara uzandı kaldı.

---

(1) Yıldız falına bakmak.

GELECEK SAYIMIZDA:

"Uzaklara Balam..!,,

Komünist rejimin zulmü yüzünden Orta Asya'dan kaçan bir avuç Türk'ün beş yıl süren efsanevî seyahati.

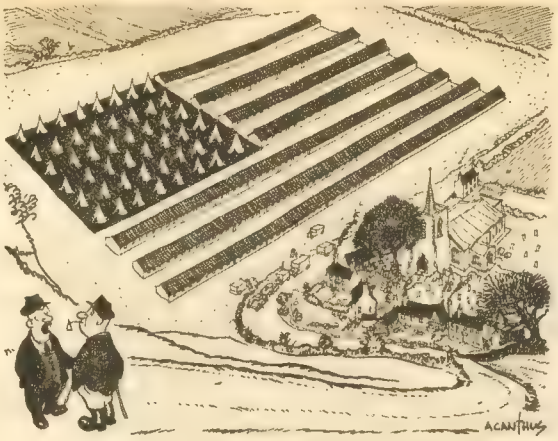

— Kampın hangi millete ait olduğunu bir türlü açıklamıyorlar.

Çizgilerle Tarih

Modern Nuh'un gemisi

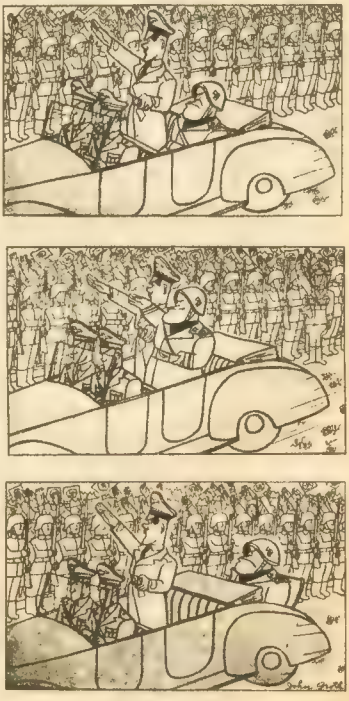

Yazısız

— Zaten 8 tane karım var. Bitişikte, bizim Abdullah'a bir uğra.

Yazısız

Cem'in İttihatçılar'ı hicvi (1911)

Perde kurdum...

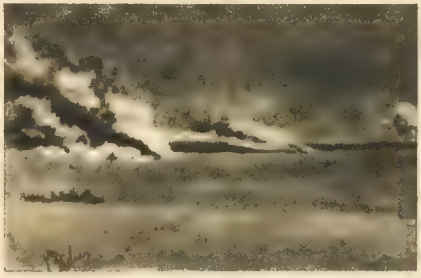

Şem'a yaktım...

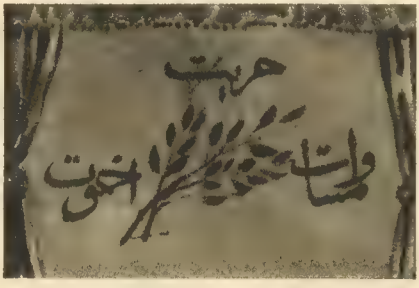

Gösterüp zıll u (1)

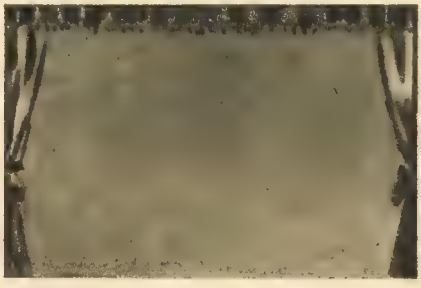

Hayal... (2)

1) Zıll gölge demektir. Levhada hürriyet, müsavat, uhuvvet yazılı.

2) Cem'in notu: Adalet'e hiç bir yerde rastlamadığım için gölgesini bile çizemedim.

II. Dünya Savaşında Türkler

ALİ KEMALİ AKSÜT'TEN NAKLEDEN:
SADUN KEMALİ AKSÜT

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmalar, dünyayı dengesizlik halinden çıkaramamıştı. Birçok devletler, iktisadî buhranlara, malî yıkıntılara, işsizlik derdine uğramış, 1929 yılında meydana gelen buhran ise, dünya çapında bir felâket halini almıştı.

Yirmi yıl devam eden bu dengesizlik sonunda büyük bir savaş, İkinci Dünya Savaşı patladı. Takvimler 3 eylül 1939'u gösteriyordu...

TÜRKİYE'NİN DURUMU

1939 yılı bahar aylarındayız... Kendi iç meselelerimizi tanzim ile meşgul olurken, Avrupa memleketleri de hemen her gün değişen ve aralıksız daha tehlikeli olan politik hava dolayısıyle, daimî bir endişe ve kaynaşma içinde bulunuyordu. Hitler'in ihtiraslı ellerinde kabına sığmayan bir Almanya, her gün biraz daha savaş tehlikesi yaratıyor, bütün Avrupa kabineleri Almanya'dan akseden her sese kulak kabartmak zorunda kalıyordu. Bu savaşın önlenmesi için ne kabilse yapılmıştı...

Nihayet savaş patladı! İngiltere ve Fransa 3 eylül 1939 tarihinde Almanya'ya karşı savaş ilân ettiler. Bizi kuşatan ateş çemberi içinde, millet olarak çok tehlikeli anlar geçirdik; fakat bu çember içine düşmedik ve sonuna kadar savaşın dışında kaldık.

Bütün savaş boyunca herhangi bir tecavüze karşı hazır olmak ve gereken askerî ve siyasî tedbirleri almayı zamanın başbakanı Refik Saydam, 11 eylül 1939 tarihinde bu siyaseti Millet Meclisi'nde açıklamış ve beyanatı tasvib edilmişti. Sonra hükümetçe bir taraftan İngilizler ve Fransızlar'la bir ittifak muahedesine girişilmiş, bir taraftan da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Moskova'ya yollanmıştı.

Saraçoğlu 25 eylül 1939'dan 17 ekim 1939 tarihine kadar Moskova'da kalmış; Ruslar'la bir anlaşmaya varmaya çalışmıştı. Fakat Ruslar, daha ziyade o günlerde aynı maksatla Moskova'ya varmış olan Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile bir netice sağlamaya önem verdiklerinden bu süre zarfında Saraçoğlu'nu oyalamışlar ve onu eli boş olarak göndermişlerdi. Saraçoğlu, bir Rus kruvazörü ile İstanbul'a gelmiş, oradan da Ankara'ya dönmüştü. Ruslar da Almanlar'la anlaşmış, onların safında yer alarak, Polonya üzerine saldırmıştı.

Ruslar, Saraçoğlu ile görüşmelerinde

Boğazlar'da bir üs istemişler, sonra bu isteği teyid eylemişlerdir. Saraçoğlu bunu reddetmiştir.

Ruslar'ın bizim tarafı bırakarak, Almanlar'la anlaşmayı tercih etmeleri üzerine, İngiliz ve Fransızlar'la aktedilmek üzere, daha evvelce hazırlanmış olan muahede tasarısı 19 ekim 1939 tarihinde imza edilmişti.

Ankara Muahedesi denilen bu muahedenin hükümleri gereğince, Türkiye, bir Avrupa devleti tarafından her nerede bir taarruza uğrarsa, İngiltere ve Fransa ona yardım edecekti. Fakat İngiltere ve Fransa bir Avrupa devleti tarafından ancak Akdeniz'de taarruza uğrarsa Türkiye ona yardım edecekti.

Sonra İngiltere ve Fransa, Romanya ile Yunanistan'a verdikleri garanti yüzünden bir savaşa girecek olurlarsa, Türkiye kendilerine yardım edecekti. İngiltere ile Fransa eğer Akdeniz sahası dışında uğrayacakları taarruz sebebiyle bir Avrupa devleti ile savaşa girerse, Türkiye, durumu İngiltere ve Fransa ile istişare edecek ve hiç olmazsa hayırlı bir tarafsızlık muhafaza edecekti. Nitekim İngiltere ve Fransa başka bir Avrupa devletine taarruz etme yüzünden savaşa girecek olurlarsa, Türkiye, yine onlarla istişarede bulunacaktı. Çünkü bu muahede tecavüzî bir karakter taşımayacaktı; sadece taarruza karşı aktedilmiş bulunuyordu.

Bu muahedeye eklenmiş bir de protokol vardı ki, eğer İngiltere ve Fransa ile Sovyetler Birliği arasında bir savaş çıkarsa, Türkiye Sovyetler Birliği'yle harp haline girmeyecekti.

Biz, savaşın devamınca savaşa girmemek için elimizden gelen her çareye baş vurarak savaşa girmemiş olduğumuz gibi, yine savaşın devam ettiği sürece de her an savaşa hazırlanıp durduk.

ÇAKMAK HATTI

Meselâ «Çakmak Hattı» adını verdiğimiz ve Kırklareli - Edirne sınırı boyunca savaşı hudutta karşılayacak olan geniş bir müdafaa sistemi kurduk. Sonra, bu geniş hattı ayakta tutmaya gücümüzün yetmiyeceğini anlayarak, müdafaa hattını Çatalca dar sahasına kadar çektik. Daha sonra savaşı Anadolu'da kabul etmek doğru olacağı düşüncesiyle, İzmit'in gerisinde yığınak yaptık. Bu arada Şile ve Kandıra sahillerini de kontrol altında bulundurmaktan geri kalmadık.

Türkiye 1941 yılı başında Rodos'tan

1943 yılında, Kasablanca'da (soldan sağa) Kuzey Afrika'daki Hür Fransız kuvvetleri komutan Gn. Giraud, Roosevelt, De Gaulle, ve Churchil toplanarak, Afrika çıkarmasını görüştüler.

Trakya'ya kadar bütün Alman ve İtalyan kuvvetlerine karşı, savaşa hazır bekliyordu. Bu zaman zarfında Irak'da bir Mihver hükümeti kurulmuş, Suriye ve Vichy hükümeti İngilizler'e karşı cephe almıştı. Her taraftan Mihver'le sarılmış olan Türk milleti son malî kaynaklarını tüketircesine fedakârlıklarla istilâ yollarını kapayarak insanlığa yardım ediyordu.

Sovyetler'le Almanlar arasında savaş başladıktan sonra, Türkiye, yine tarafsız kalmıştır ve her iki tarafa da bunu bildirmiştir. 1941 ve 1942 yılları Sovyet Rusya ve İngiltere'nin Mihver zorlamasına karşı çetin günler geçirdikleri zamanlardır. Türkiye'nin durumu bu sıralarda büyük kıymet taşıyordu. Sovyet hükümeti Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na, bundan dolayı, müteşekkir olduğunu resmen bildirmiştir.

4 aralık 1941 tarihinde Amerika Cumhurbaşkanı, «Türkiye'nin savunması Amerika için hayatî bir önem taşımaktadır» demiş ve kendiliğinden — bir sözleşme imza etmeksizin — Türkiye'ye ödünç verme ve kiralamadan malzeme vereceğini ilân etmiştir. 1943 yılı başında Churchill, Adana'da memnuniyetini ifade eden bir demeç vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın en kızgın ve ihtiraslı günlerinin birinde W. Churchill, kalabalık bir heyetle, Türkiye'ye geldi, Cumhurreisi ile görüştü. Sonraları ADANA KONFERANSI diye anılan bu görüşme, hakikatte YENİCE istasyonunda ve vagon içinde olmuştu.

30 ocak 1943'teki bu görüşmelerin mevzuu, Türkiye'yi savaş dâvası için kazanmaktan ibaretti. Churchill ile maiyeti Türkiye'den memnuniyetle ayrılıp gittiler.

İkinci Dünya Savaşı süresince, iki düşman taraf Türkiye'yi kendi taraflarına kazanmak gayretinden geri kalmış değillerdi. Bu gayretlerin, Türkiye'ye olan aksi, yerine göre, yumuşak veya sert oluyor, bazen yapılan baskılar tehdit halini alıyordu. Fakat Türkiye, her hale rağmen, tarafsız kalmıştı. Türkiye'yi kendi cephelerine kazanmak için müttefiklerin bir hareketi de Amerika Cumhurreisi Roosevelt ile İngiliz Başvekili W. Churchill'in Tahran'da Rus diktatörü Stalin ile yaptıkları görüşmeden Kahire'ye dönüşlerinde olmuştu.

Tarihe KAHİRE KONFERANSI diye geçen bu hadise, 4 aralık 1943 tarihinde İnönü ile diğer iki devlet adamı arasında cereyan etmişti. Kahire konferansından son-

Tanklarla takviyeli Alman birlikleri Polonya topraklarında ilerlerken.

Roosevelt ve Churchill, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Kahire'de toplanarak, Uzak Doğu'ya yapılacak yardımı görüştüler. Toplantıya Mareşal Şang Kay - Şek de (en solda) katıldı.

ra yapılan açıklamalara göre, Müttefikler arasında 28 kasım 1943 tarihinde aktedilen Tahran konferansında Türkiye'nin Müttefikler cephesine kazanılmasının temini kararlaştırılmış, Roosevelt ile Churchill de bunu temin edeceklerini Stalin'e vaad etmişler. Kahire görüşmeleri hakkında 7 aralık 1943 tarihinde bir tebliğ yayınlanmıştı. Bunda kısaca: «Kahire görüşmeleri, İngiltere ve Türkiye'yi birbirine bağlayan ittifakın ve Türkiye ile Amerika ve Rusya arasındaki sağlam dostluk münasebetlerinin bariz bir tezahürü olmuştur» deniliyordu.

İşte bu suretle İkinci Dünya Savaşı boğuşmalarına katılmayan Türkiye, nihayet bir gün tarafsızlığına son vermiş ve Almanya ile Japonya'ya savaş ilân etmiştir. Hükümetin bu konudaki teklifi B.M.M. tarafından 23 şubat 1945 tarihinde çoğunlukla onaylanmıştır.

Aslında bu, savaşa sembolik bir şekilde katılmaktan ibaret idi. Çünkü artık Almanlar'la Japonlar, düşmanlarına tehlikeli olmaktan çıkmış bulunuyorlardı. Savaşı zaferle bitirmiş olanlar ise bir Birleşmiş Milletler Teşkilâtı kurmuşlardı ve Türkiye'nin bu düzene girerek onların safında yürüyebilmesi için, işin sonunda dahi olsa, kendi saflarında savaşa katılmış olması icabetmişti. Bu itibarla Türkiye 23 şubat 1945 tarihli Meclis kararıyle aynı zamanda Birleşmiş Milletler Teşkilâtına da katılmak kararını vermiştir.

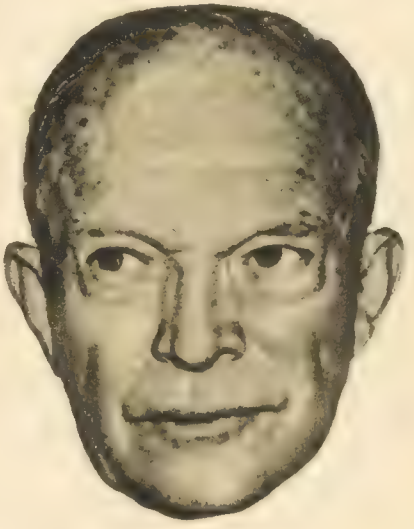

Müttefik Orduları Başkumandanı Gn. Eisenhower.

Kitaplar Arasında

EĞİL DAĞLAR

Yahya Kemal Beyatlı

Yahya Kemal, **Eğil Dağlar, İstiklâl Harbi Yazıları**, İstanbul, 1966, 336 sayfa + 1 ek, 20 TL.

Yukarıda başlığı verilen eser, Yahya Kemal Enstitüsü'nün 6. ve İstanbul Fetih Cemiyeti'nin 55. kitabı olarak son günlerde yayınlandı. Başında Nihad Sami Banarlı'nın bulunduğu Yahya Kemal Enstitüsü, daha önce büyük şairin külliyatının ilk ciltlerini teşkil eden 4 kitap bastırmıştı. Bunlar, 1961 ve 1963'te yüksek tirajla 2 defa basılan **Kendi Gök Kubbemiz, Eski Şiirin Rüzgârıyle** (1962), **Rubâîler ve Hayyâm Rubâîleri'ni Türkçe Söyleyiş** (1963), **Aziz İstanbul** (1964)'dur. N. S. Banarlı ayrıca **Yahya Kemal Yaşarken, Yahya Kemal'in Hâtıraları** ve **Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası** adlı değerli eserlerini vermiştir. Banarlı, şimdi büyük şairin diğer yazılarını birkaç cilt halinde yayına hazırlıyor. Bu arada **Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası**'nın 2. cildinin neşri de çok temenniye şayandır.

Eğil Dağlar, büyük şairin, Millî Mücadele yıllarında çoğu müstear isimlerle İstanbul basınında yayınladığı 86 makaleyi içine alıyor. Bu yazılar, iyi bir kâğıda, fevkalâde itinalı bir şekilde, güzel bir imlâ ile basılmış. Sonda bir indeks ve şairin elyazısından örnek var. Kitabın adı, «Eğil dağlar, eğil üstünden aşam - Yeni tâlim çıkmış varam alışam» diye başlayan bir Asker Türkü'sünden mülhemdir. Her Türk'ün ibretle okuması icap eden bu yazılarda, Yahya Kemal'in vatan anlayışı ve milliyetçiliği bütün azametiyle ortaya çıkmaktadır. Büyük şairin fikrimizce en büyük şansı, Nihad Sami gibi bir dosta malik olmasıdır.

Y. Ö.

●

Muzaffer Gökman, **Evimizin Kütüphanesi**, İstanbul 1966, 123 sayfa, 5 TL.

İstanbul, Beyazıt Kütüphanesi Müdürü Muzaffer Gökman'ın yeni bir eseri neşredildi: **Evimizin Kütüphanesi**. Kütüphanecilik mütehassısı olan yazarın bu kitabına, bütün bir kütüphanecilik ilmini komprime halinde sığdırdığını hiç çekinmeden söyleyebiliriz. Eserin ilk kısımlarında dünya ve Türkiye kütüphaneciliğinin kısa bir hulâsası verilmiş. Kitabın ilk iki formasını kaplayan bu kısımlardan sonra eski kitaplar ve kütüphanecilik hakkında kısa bilgiler var. **Evimizin Kütüphanesi**'nin bundan sonraki kısmı, kütüphaneciliğin tamamen teknik taraflarını öğretiyor. Katalog nasıl yapılır, kitap nasıl fişlenir, nasıl tasnif edilir gibi bilgiler, misaller verilerek sade bir dille anlatılmış. Müellif bu kısımda Dewey tasnif sisteminin ana hatlarını da vererek kitap meraklısına büyük bir yardımda bulunmuş. **Evimizin Kütüphanesi**, ev ve küçük okul kütüphanelerinde gerçekten faydalanılacak bir eser.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Süleyman Karadeniz ve Ahmet Gümüş (Balıkesir)

Türkçe eski bir dil midir?

Türkçe eski bir dildir. M. Ö. II. yüzyılda Çin kaynaklarından birinde, Türkçe bir şiirin Çince tercümesi vardır. Elimizde Türkçe yazılmış ilk yazıtlar (kitabeler) ise şimdilik M. S. V. asra çıkmaktadır. VII. asrın başlarından kalan Orhon (Göktürk) Yazıtları'nda Türkçe'nin yüzyıllardan beri işlenmiş, gelişmiş bir dil olduğu açığa çıkmaktadır.

Erhan Karancı (İzmit)

Klasik Batı musikisi'nin tarihine ait yazılar koyamaz mısınız? Bizet, Türk musikisi makamları kullanmış mıdır ?

Fırsat buldukça, istediğiniz konuda yazılar koyacağız. Bizet'nin bazı eserlerinde, Türk musikisi makamları vardır. Bu etki, Fransız işgalindeki Cezâyir'de çalınan Türk musikisi yoluyladır.

Halûk İmga (Kurtuluş - Ankara)

Lûdîler kimdir? Bilge Tonyukuk, Bilge Kağan'ın nesi olur?

Lûdîler, Timuroğulları'ndan önce, 1526'ya kadar Hindistan'da bir asırdan az hüküm sürmüş bir Afgan hanedanıdır. Bâbur Şah, bu hanedanı devirerek Kuzey Hindistan'da Timurlu egemenliğini kurmuştur. — Bilge Tonyukuk, Bilge Kağa'nın kayınpederi ve başbakanıdır. Türkler'in takvimlerinde hayvan isimleri kullanmaları, totemizmle ilgilidir. Göktürk Anıtları hakkında, Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi'nin* I. cildinde istediğiniz bilgiyi bulabilirsiniz.

Hayri Yenigün (Bahçelievler - Ankara)

Verdiğiniz bilgiye teşekkürler ederiz.

Hamza Güner (Kütahya)

Kütahya kesin şekilde ne zaman Türkler'e geçti? Fâtih'in kapdân-ı deryâsı Hamza Bey hakkında kısa bilgi verir misiniz?

Kütahya, 1080'e doğru Türkiye devletinin kurucusu olan Kutalmışoğlu Süleyman - Şah tarafından fethedildi. 1097'de Bizanslılar tarafından geri alındı. 1183'te Türkler şehre girdilerse de tutunamadılar. 1233'e doğru Büyük Sultan Alâeddin Keykubâd'ca kesin şekilde fethedildi. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu dağılınca şehre önce Sâhibatâoğulları, sonra Germiyanoğulları hâkim oldular. — Fâtih'in 2. kapdân-ı deryâsı olan Hamza Bey, Vezir Bâyezid Paşa'nın kardeşidir. 1453 - 1456 arasında 2 yıl, 9 ay kadar Türk deniz kuvvetlerinin başında kalmıştır.

Tahsin Portakal (İstanbul)

500 beşibiryerde + 250 tane 2,5 + 1.000 liralık + 450 mecidiye'nin altın olarak bugünkü değeri nedir?

Bahsettiğiniz Sultan Aziz devrinde saydığınız miktarda altının bugünkü değeri kaba bir hesapla bir milyon liradan fazladır. Ancak o devirde iştirâ (satınalma) gücü yüksek olduğu için, bu parayla Sultan Aziz devrinde, bugün satın alınabilecek şeylerin takriben 2,5 mislini almak mümkündü.

Bülent Bayrı (Fatih - İstanbul)

Büyük Türk göçlerinin Orta Asya'daki iç denizin kuruması dolayısıyle olduğu doğru mu?

Bu eski faraziyeyi şimdiki tarihçiler asla kabul etmiyorlar. Orta Asya'da bir iç deniz olmadığı muhakkaktır. Türk göçlerinin tarihî sebebi, nüfus artışı ve cihangirlik arzusudur. — İstediğiniz konulara yer vermeye çalışacağız.

Ali Kâhya (Elâzığ)

Kore'de bir generalimizin bazı Amerikan subaylarını vurduğu doğru mu ?

Böyle bir rivayetin aslı olamaz. İstediğiniz eski nüshaları (Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu - İstanbul) adresinden ödemeli olarak istemeniz mümkündür.

Halime Alkan (Menemen - İzmir)

Süleyman Çelebî, Osmanlı padişahlarından sayılır mı? — Kleopatra'nın Sezar' dan olan oğlunun âkıbeti ne olmuştur?

Emîr Süleyman Çelebî, klasik Osmanlı tarihlerinde padişahlar arasında sayılmaz ve 1402 - 1413 yani Ankara felâketi ile Çelebî Sultan Mehmed'in Osmanlı ülkelerini kendi nâmına birleştirdiği on bir yıla «Fetret Devri = Saltanat Fâsılası» denir. Gerçekte bu devirde 1402 - 1411 arasında Emîr Süleyman'ı ve 1411 - 13 arasında da kardeşi Musa Çelebi'yi, Osmanoğulları içinde en ehemmiyetli hükümdarlar olarak padişah saymak icab etmektedir. Netekim Avrupalılar böyle kabul etmişlerdir. Avrupalılar'a göre Emîr Süleyman «I. Süleyman» ve Kanunî de «II. Süleyman» dır. Osmanlı tarihçileri, Osmanoğulları Süleyman ve Musa Çelebiler'den değil, kardeşleri I. Sultan Mehmed'den yürüdükleri için, bu iki hükümdarı padişahlar arasına almamışlardır.

Kleopatra'nın Sezar'dan doğan oğlu «Cesarion = Küçük Sezar» diye anılır ve «XIV. Ptolemaios» adıyle Mısır kralı ilân edilmiştir. Saltanatı, M. Ö. 42'den 30'a kadar annesiyle paylaşmıştır. M. Ö. 30'da Oktavianus (Avgustus) Mısır'a girdiği ve Kleopatra ile zevci Antonius intihar ettikleri zaman, 17 yaşında olan bu çocuk kral da öldürüldü. Doğduğu zaman annesi Kleopatra 27 ve babası Sezar 59 yaşlarında idiler.

H. İbrahim Balsara (Behram köyü - Ayvacık - Çanakkale)

Çanakkale'deki Behram köyünün adı tarihî Behram'lardan birinden mi geliyor?

Sanmıyoruz. Bu addaki İran Şahı'ndan ve Kanunî'nin elçisinden gelmesi imkânsızdır. Köyün kurucusu bir Behram'dan geldiğini muhakkak sayabilirsiniz. — Bahsettiğiniz kabir, bir yatıra aittir. Anadolu'da bunun örnekleri çoktur. Halk, bu gibi yatırlara saygısından dolayı, isimlerinin sonuna «sultan» eklemiştir. — Türk bayrağının menşei hakkında kaydettiğiniz söylentinin hiçbir tarihî esası yoktur. — İltifatlarınıza teşekkürler.

Nejat Taşkın (Erzurum)

Bir münasebet düşünce, gönderdiğiniz yazıdan faydalanacağız.

Süreyya Dumlu (Edirne)

Hazret-i İbrahim, Sâmî aslından mı, Tûrânî midir?

Hazret-i İbrahim'in Tûrânî asıldan geldiği hakkındaki faraziyenin bir esası olmamak icab eder. Biz bütün peygamberlerin Sâmîler arasından çıktığını yazarken, tarihçe belli peygamberleri kasdettik. 3 semâvî dinin kurucusu ile İbrahim, Dâvûd, Süleyman, Zekerîyâ, Yahyâ, Yâkub, Yûsuf gibi belli başlı peygamberlerin Sâmî oldukları muhakkaktır.

Halil Mısırlı (Armutlu - Gemlik - Bursa)

Rûmî - Mâlî yılla Hicrî yıl arasındaki fark nereden doğuyor?

Her iki sistemde de başlangıç noktası aynıdır; yani Hicret'tir. Ancak rûmî - mâlî sistemde güneş, hicrî sistemde ise kamer (ay) esası kabul edildiği ve güneş yılı 365 gün, ay yılı ise 354 veya 355 gün olduğu için, arada fark doğmuştur. Hicrî yıllar daha ileri gitmiş, mâlî yıllar geride kalmıştır.

Nurettin Çalışkan (Çapa - İstanbul)

Atatürk hakkında Batı dillerinde çıkan kitapların bir listesini verir misiniz?

Atatürk hakkında Batı dillerinde, burada listesi verilemeyecek derecede bol neşriyat vardır. Bunların isimlerini, *İslâm Ansiklopedisi*'nin *Atatürk* maddesinin sonundaki bibliyografyada bulabilirsiniz.

Uslu Salbaş (Güllübahçe - Aydın)

Dünyanın 7 harikası nelerdir? İlk Çağ'da Mezopotamya, Mısır, Suriye ve Anadolu' da hangi yazılar kullanılmıştır?

Dünyanın 7 harikası diye anılan eski mimarlık ve heykeltraşlık eserleri şunlardır: 1) Mısır'ın ehramları; 2) Babil'in asma bahçeleri; 3) Yunanistan'ın Olimpos dağındaki Zeus heykeli; 4) Güneybatı Anadolu'da, Halikarnas'taki Mausolos'un mezarı; 5) Gene Anadolu'da Efes' teki Artemis tapınağı; 6) Rodos heykeli; 7) İskenderiye feneri.

XX. yüzyılın sayısız harikaları karşısında, bunlardan artık, eski dünyanın yedi harikası diye bahsetmek yerinde olur.

İlk Çağ'da Önasya'da çivi ve hiyeroglif denilen iki çeşit yazı kullanılmıştır. Yalnız Fenikeliler, bugünkü alfabeye esas olan harf yazısının ilkel şeklini bulmuşlardır. Bazı kavimler, hem hiyeroglif, hem çivi yazısıyle yazmışlardır: Anadolu'daki Hitit'ler böyledir. Hititler'in hiyeroglif yazısı henüz deşifre edilememiştir.

Türkiye'nin
En Büyük
Kültür Mecmuası

Hayat TARİH
MECMUASI

Bu sayı ile 4. cildini tamamladı.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arzedilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltlemek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müesseseye ısmarlayabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

H. T. M. — 36

İstanbul'un yer adlarıyla ilgili folkloru üzerine yazılmış ilk büyük eser

Yer adları ve yer adlarına bağlı folklor bilgileriyle

İSTANBUL

Hayat Yayınları'nın sizlere takdim ettiği bu kitap, tanınmış folklorcularımızdan Mehmet Halit Bayrı'nın hazırlayıp, hayatta iken yayınlamaya imkân bulamadığı en ilgi çekici eserlerden biridir.

ESKİ VE YENİ İSTANBUL'u gösteren birçok siyah - beyaz ve renkli desen, gravür, fotoğraf ve tablolarla süslü bulunan bu eserde, İstanbul hakkındaki birçok sorularınızın cevabını bulacaksınız. Fiyatı ciltli: 15 liradır.